

Anni Holopainen

SAMALLE VIIVALLE?
Aikuisten perusopetus
kotoutumista tukevana koulutuksena

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Pro gradu
Toukokuu 2021

TIIVISTELMÄ

Anni Holopainen: Samalle viivalle? Aikuisten perusopetus kotoutumista tukevana koulutuksena
Pro gradu
Tampereen yliopisto
Kasvatustieteiden tutkinto-ohjelma
Toukokuu 2021

Koulutuksella on keskeinen rooli aikuisten maahanmuuttotaustaisten henkilöiden kotouttamistoimenpiteenä. Aikuisten perusopetus on osa yleissivistävää koulutusta ja aikuiskoulutusta sekä aikuisten maahanmuuttotaustaisten henkilöiden kotoutumiskoulutusjärjestelmää, ja valtaosa sen opiskelijoista on maahanmuuttotaustaisia. Koulutusta on 2010-luvun lopulla kehitetty ja uudistettu merkittävästi, mutta sen merkitys kotoutumiskoulutusjärjestelmän osana erityisesti verrattuna muihin koulutusmuotoihin ei ole vielä täysin hahmottunut.

Tarkastelen tutkimuksessa aikuisten perusopetuksen merkitystä osana kotoutumiskoulutusjärjestelmää. Tutkimuksessa selvitän, miten kotoutuminen hahmottuu aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sekä aikuisten perusopetuksen järjestäjien, opettajien ja opiskelijoiden kertomuksissa, ja miten aikuisten perusopetus tukee aikuisten maahanmuuttotaustaisten henkilöiden kotoutumista. Tutkimus on laadullinen tutkimus, jonka tutkimusaineisto koostuu opetussuunnitelmatekstistä, haastatteluaineistosta sekä sähköisesti kerätystä avoimia vastauksia sisältävästä kyselylomakeaineistosta. Keräsin aineiston keväällä 2019 ja analysoin sen hermeneuttislähtöisesti sisällönanalyysejä hyödyntäen.

Tulkintani mukaan kotoutuminen hahmottuu aikuisten perusopetuksessa aktiivisena kansalaisuutena ja osallisuutena yhteiskuntaan sekä erityisesti työelämään pääsemisenä. Lisäksi kotoutuminen hahmottuu pitkäkestoisena ja vuorovaikutuksellisena prosessina, jossa koulutuksella on merkittävä rooli, koska se auttaa yksilöä täyttämään tietyt edellytykset kotoutumiselle. Kotoutumisen edellytyksiä ovat yhteiskunnan ja kulttuurin ymmärtäminen, kielitaito sekä tietyt aikuiselta odotettavat tiedot ja taidot. Kotoutuminen edellyttää tulkintani mukaan yksilöltä myös maailmankuvan, identiteetin, arvojen ja asenteiden muutosta, jota aikuisten perusopetukseen osallistumisen tulosten mukaan oletetaan tukevan. Tulkintani mukaan aikuiset maahanmuuttotaustaiset henkilöt nähdään aikuisten perusopetuksen kontekstissa vajavaisina aikuisina, koska heidän aiemmat tietonsa ja taitonsa oletetaan lapsellisiksi, puutteellisiksi ja vääränlaisiksi. Aikuiskoulutuksessa aikuisuutta ja elämän varrella hankittua osaamista tulisi kuitenkin kunnioittaa ja arvostaa, ja tässä piilee aikuisten perusopetuksen haaste.

Tulosten mukaan perusopetuksen suorittamisen kautta aikuisten maahanmuuttotaustaisten henkilöiden oletetaan omaksuvan suomalaisessa yhteiskunnassa aikuiselta vaadittavan osaamisen ja pääsevän sitä kautta "samalle viivalle" valtaväestön kanssa. Perusopetuksen suorittamisen oletetaan myös tarjoavan heille samanlaiset työllistymisen ja jatkokouluttautumisen mahdollisuudet kuin valtaväestölle. Aikuisten perusopetuksen suorittaminen voi tulosten mukaan olla opiskelijalle haasteellista, mutta mahdolliset vaikeudet selitetään aineistossa pääosin opiskelijoiden aiempaan koulutaustaan, kielitaitoon, kulttuuriin ja elämäntilanteeseen liittyvillä tekijöillä. Avoimeksi kysymykseksi jää, missä määrin koulutusjärjestelmä on valmis muuttamaan vastatakseen paremmin aikuisten maahanmuuttotaustaisten opiskelijoiden tarpeisiin. Haluankin tällä tutkimuksella herättää keskustelua siitä, miten "samalle viivalle" pääseminen koulutuksen avulla voisi suomalaisessa yhteiskunnassa aidosti olla mahdollista.

Avainsanat: maahanmuuttajat, kotoutuminen, kotouttaminen, aikuiskoulutus, aikuisten perusopetus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	MAAHANMUUTTOTAUSTAISUUS, KOTOUTUMINEN JA AIKUISUUS	4
2.1	MAAHANMUUTTOTAUSTAISUUS.....	4
2.2	KOTOUTUMINEN JA KOTOUTTAMINEN	6
2.3	AIKUISUUS	11
3	MAAHANMUUTTOTAUSTAINEN VÄESTÖ JA KOULUTUS	13
3.1	MAAHANMUUTTOTAUSTAINEN VÄESTÖ JA KOULUTUSRAKENNE	13
3.2	KOULUTUS JA KOTOUTUMINEN.....	16
3.3	KOTOUTUMISKOULUTUSJÄRJESTELMÄ	18
3.4	AIKUISTEN PERUSOPETUS.....	21
3.5	AIKAISEMPAA TUTKIMUSTA	25
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA AINEISTO	29
4.1	TUTKIMUSONGELMA JA TUTKIMUSKYSYMYS.....	29
4.2	TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT	30
4.3	TUTKIMUSMENETELMÄT	31
4.4	AINEISTON MUODOSTUMINEN	34
4.4.1	<i>Opetussuunnitelman perusteiden yleinen osa</i>	34
4.4.2	<i>Koulutuksen järjestäjä ja opettajat</i>	35
4.4.3	<i>Opiskelijat</i>	36
5	AINEISTON ANALYYSI JA TULOKSET	40
5.1	ANALYYSIN KULKU	41
5.1.1	<i>Kiinnostavien kohtien poimiminen aineistosta</i>	42
5.1.2	<i>Teemoittelu</i>	43
5.2	ANALYYSIN TULOKSET	45
5.2.1	<i>Aikuisten perusopetus ja kotoutumisen tavoitteet</i>	45
5.2.2	<i>Aikuisten perusopetus ja kotoutumisen prosessi</i>	50
5.2.3	<i>Aikuisten perusopetus ja kotoutumisen edellytykset</i>	57
5.2.4	<i>Arvojen, asenteiden ja identiteetin muutos</i>	70
5.3	YHTEENVETO	73
6	POHDINTA	76
6.1	TULOSTEN TARKASTELUA.....	76
6.1.1	<i>Kotoutuminen, koulutus ja mahdollisuuksien tasa-arvo</i>	77
6.1.2	<i>Kotoutuminen, koulutus ja aikuisuus</i>	80
6.2	TUTKIMUKSEN METODOLOGISTA JA EETTISTÄ ARVIOINTIA.....	82
6.3	TUTKIMUKSEN KÄYTÄNNÖLLINEN MERKITYS JA JATKOTUTKIMUSAIHEET	83
	LÄHTEET	86
	LIITTEET	92
	LIITE 1: REHTORIN, APULAISREHTORIN JA OPINTO-OHJAAJAN HAASTATTELU	92
	LIITE 2: KYSELY OPETTAJILLE	94
	LIITE 3: OPISKELIJOIDEN RYHMÄHAASTATTELU	95

1 JOHDANTO

Suomen maahanmuuttotaustainen väestö on kasvanut nopeasti 1990-luvun alusta lähtien ja lähes kaksinkertaistunut vuosien 2000 ja 2015 välillä (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2017). Ihmisiä on muuttanut Suomeen entistä useammasta valtiosta ympäri maailmaa (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2016, 20), ja maahanmuuttotaustaisen väestön kasvun myötä myös suomalaisen yhteiskunnan on täytynyt muokata toimintaansa vastaamaan tulijoiden vaihtelevia tarpeita. Malin & Anis (2013) toteavat, että Suomeen vapaaehtoisesti työhön tulevan korkeasti koulutetun henkilön voi olla suhteellisen helppoa aloittaa elämä uudessa maassa, kun taas kehittyvästä maasta esimerkiksi sotaa pakenevan muuttajan kielitaito, koulutus ja kansalaistaidot eivät välttämättä vastaa suomalaisen yhteiskunnan vaatimuksia. Lisäksi korkeasti koulutetun henkilön on helpompi hyödyntää yhteiskunnan palveluita ja mahdollisuuksia kuin vähemmän koulutetun. Vaikka jatkuvan oleskeluluvan ja kansalaisuuden saaneilla maahanmuuttotaustaisilla henkilöillä on muodolliset vapaus- ja perusoikeudet, voidaan kuitenkin olettaa, että heillä on todellinen vapaus, itsemääräämisoikeus ja kyky toimia yhteiskunnassa vasta silloin, kun he osaavat riittävän hyvin suomen kieltä ja ovat luku- ja kirjoitustaitoisia sekä sosiaalisesti riittävän toimintakykyisiä. (Malin & Anis, 2013, 142–144.)

Suomessa maahanmuuttotaustaisen väestön kotoutumista pyritään tukemaan erilaisten palveluiden avulla, ja tässä koulutusjärjestelmällä on merkittävä rooli kaikenikäisten kohdalla. Lapset ja nuoret osallistuvat yleensä valtaväestöön kuuluvien ikätovereidensa kanssa ikätasoaan vastaaviin koulutusmuotoihin, kun taas maahanmuuttotaustaiselle aikuisväestölle on räätälöity omia erityisesti kotoutumisen helpottamiseen tähtääviä koulutusmuotoja. Tarkastelen tässä tutkielmassa aikuisten perusopetusta, joka on osa yleissivistävää koulutusjärjestelmää, aikuiskoulutusjärjestelmää sekä kotoutumiskoulutusjärjestelmää ja jonka pääasiallinen kohderyhmä ovat aikuiset maahanmuuttotaustaiset henkilöt, jotka eivät ole aikaisemmin suorittaneet

peruskouluopintoja ollenkaan tai opinnot ovat keskeytyneet. Aikuisten perusopetuksen juuret ovat oppivelvollisuusikäisten perusopetuksessa, ja vaikka aikuisten perusopetusta on viime vuosina kehitetty vastaamaan nykyisen kohderyhmänsä tarpeita aiempaa paremmin, yhtäläisyydet oppivelvollisuusikäisten perusopetuksen kanssa ovat edelleen huomattavat.

Tutkimuksen aihe juontaa juurensa omaan työhistoriaani: olen työskennellyt opettajana sekä oppivelvollisuusikäisten että aikuisten perusopetuksessa. Konkreettisin ero näiden eri koulutusmuotojen välillä liittyy osallistujien ikään ja elämäkokemukseen. Lapset ja nuoret opettelevat koulun lisäksi elämää ja maailmaa aivan alusta, kun taas aikuinen opiskelija tuo opetustilanteeseen mukaan koko elämänhistoriansa ja sen aikana hankitut tiedot, taidot ja kokemukset. Elämäkokemuksen kautta kertyneen osaamisen tunnistaminen opetuksessa voi kuitenkin olla haastavaa, ja se on helppo tulkita koulun näkökulmasta epäolennaiseksi tai jopa vääräksi etenkin silloin, kun se on hankittu toisessa maassa ja erilaisen kielen, kulttuurin ja uskonnon piirissä. Aikuisten perusopetuksen opettajana jouduin pohtimaan paljon sitä, miten kohdata kunnioittavasti ja arvostavasti aikuinen opiskelija, jolta puuttuu monia yhteiskunnassamme aikuiselta ihmiseltä odotettavia tietoja ja taitoja. Ainakin lasten ja nuorten kohdalla peruskoulun tehtävänä on tarjota näitä tietoja ja taitoja, mutta työssäni pohdin usein sitä, onko peruskoulu oikea ratkaisu aikuisen kohdalla etenkin silloin, jos sen lähtökohdat ja toimintatavat ovat pitkälti samat kuin lasten ja nuorten opetuksessa.

Aikuisen elämään kuuluu opiskelun ohella usein muitakin velvollisuuksia esimerkiksi perheen ja muun elämän parissa, ja opintojen yhteensovittaminen koulun ulkopuolisen elämän kanssa voi olla haastavaa. Lisäksi aikuisuuteen kuuluu vahvasti oletus työelämään osallistumisesta, ja työllistyminen on myös kotoutumisen näkökulmasta yksi vahvimmista tavoitteista. Aikuisten perusopetuksen opiskelijoilla tuntuukin usein olevan kova kiire koulunkäynnin kanssa ja halu saada opinnot valmiiksi mahdollisimman pian, jotta he voisivat jatkaa ammatilliseen koulutukseen ja päästä äkkiä työelämään. Kiireen taustalla saattaa myös vaikuttaa esimerkiksi TE-toimiston antama aikaraja opintojen kestolle ja sitä kautta huoli opiskelun rahallisen tuen loppumisesta. Vaatimukset nopeasta opiskeluputkesta ja siirtymisestä työelämään istuvat kuitenkin huonosti ajatukseen peruskoulun yleissivistävästä tavoitteesta, ja jos tavoitteena

ylipäänsä on mahdollisimman nopea pääsy työelämään, ei välttämättä ole järkevää istuttaa aikuista useita vuosia koulunpenkillä.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen aikuisten perusopetuksen merkitystä aikuisten maahanmuuttotaustaisten henkilöiden kotoutumisessa. Aikuisten perusopetus on osa maahanmuuttajien kotoutumiskoulutusjärjestelmää, johon kuuluu aikuisten perusopetuksen lisäksi esimerkiksi kotoutumiskoulutus sekä erilaiset kotimaisten kielten kurssit. Maahanmuuttajakoulutuksen kenttä on monimuotoinen, mutta kokonaisuuksien koordinointi saattaa olla hajanaista etenkin isoilla paikkakunnilla, joissa erilaisia koulutuksen järjestäjiä on paljon (Ala-Kauhaluoma ym., 2018, 43). Eri koulutusmuotojen roolit ja profiilit sekä niiden kohderyhmät eivät myöskään ole täysin selkeät, ja käsitykset koulutusten tavoitteista sekä opiskelijalta vaaditusta osaamisesta saattavat vaihdella (Hievanen ym., 2020). Aikuisten perusopetusta on tutkittu toistaiseksi hyvin vähän, ja sen on usein koulutuksen kentässäkin toimiville tuntematon alue. Tutkimuksellani haluankin myös lisätä tietoa ja ymmärrystä aikuisten perusopetuksesta sitä vielä tuntemattomille sekä siihen perehtyneille ja sen parissa työskenteleville.

Tämä tutkimusraportti rakentuu johdantoluvun jälkeen niin, että luvussa 2 määrittelen tutkimuksen tärkeimmät käsitteet eli maahanmuuttotaustaisuuden, kotoutumisen sekä aikuisuuden. Luvussa 3 tarkastelen maahanmuuttotaustaisen väestön koulutusrakennetta Suomessa sekä avaan maahanmuuttotaustaisille henkilöille tarkoitettua koulutusjärjestelmää ja erityisesti aikuisten perusopetusta. Luvussa 4 esittelen tutkimuksen metodologiset ratkaisut ja käytännön toteutuksen. Luvussa 5 raportoin tutkimukseni tulokset. Tutkielman päättää luku 6, jossa pohdin tutkimustuloksia, arvioin tutkimuksen metodologisia ja eettisiä ratkaisuja sekä esitän ajatuksia mahdollisista jatkotutkimusaiheista.

2 MAAHANMUUTTOTAUSTAISUUS, KOTOUTUMINEN JA AIKUISUUS

Tämän tutkimuksen kautta haluan omalta osaltani osallistua suomalaisessa yhteiskunnassa käytävään kotoutumiseen liittyvään keskusteluun. Tarkastelen aihetta koulutuksen ja erityisesti aikuiskoulutuksen näkökulmasta. Tutkimuksen avainkäsitteet ovat siis ensinnäkin kotoutuminen, johon liittyy olennaisesti viranomaisnäkökulmasta kotouttamisen käsite. Kotoutuminen ja kotouttaminen puolestaan edellyttävät pohtimaan, millä nimityksellä kutsutaan henkilöä, joka on muuttanut Suomeen jostakin toisesta maasta. Työn tarkempi konteksti on aikuiskoulutus, joten on syytä myös lyhyesti kuvata, miten ymmärrän tässä työssä aikuisuuden. Tässä luvussa määrittelen nämä tutkimuksen kannalta keskeiset käsitteet.

2.1 Maahanmuuttotaustaisuus

Ala-Kauhaluoman ja kollegoiden (2018) mukaan Suomeen muuttavat ihmiset muodostavat moninaisen joukon ihmisiä, joiden syyt muuttaa Suomeen vaihtelevat. Muuton taustalla voivat olla niin perhesyyt, työ tai opiskelu kuin paluumuutto, pakolaisuus tai turvapaikan hakeminen. Tilastokeskus tilastoi suomalaisia syntyperän, syntymämaan, kansalaisuuden ja äidinkielen perusteella, mutta mikään näistä tilastointitavoista ei sellaisenaan riitä kattavasti määrittelemään sitä, mitä arkikielessä tarkoitetaan "maahanmuuttajalla". (Ala-Kauhaluoma ym., 2018, 15.) Maahanmuuttajan käsitettä on kritisoitu siitä, että se pakottaa maahan muuttavien ihmisten moninaisuuden yhdeksi ryhmäksi, pitää yllä kahtiajakoa "suomalaisiin" ja "ulkomaalaisiin" eikä huomioi sitä, että eri kategoriat eivät välttämättä sulje toisiaan pois (Kivirauma, Zacheus & Jahnukainen, 2019, 17).

Maahanmuuttajuutta voidaan tutkimuksessa lähestyä eri tavoin esimerkiksi keskittymällä tiettyyn etniseen ryhmään tai kansallisuuteen tai maahanmuuton

syihin. Maahanmuuttajuutta voidaan tutkia myös kielen näkökulmasta ja puhua maahanmuuttajien sijasta esimerkiksi vieraskielisistä (eli äidinkielenään muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea puhuvat). Maahanmuuttajia voidaan myös luokitella ensimmäisen polven maahanmuuttajiin (Suomen rajojen ulkopuolella syntyneet) ja toisen polven maahanmuuttajiin (Suomessa syntyneet henkilöt, joiden vanhemmat ovat syntyneet ulkomailla). Maahanmuuttajan sijaan voidaan puhua myös maahanmuuttotaustaisesta tai ulkomaalaistaustaisesta henkilöstä. Esimerkiksi Kivirauma ja kollegat (2019) käyttävät termiä maahanmuuttotaustainen nuori, jolla he tarkoittavat nuorta, jonka vanhemmista vähintään toinen on syntynyt ulkomailla. Tässä tapauksessa maahanmuuttotaustainen henkilö voi siis olla ensimmäisen tai toisen sukupolven maahanmuuttaja, Suomen kansalainen tai ulkomaalainen tai sekä että. Olennaista on, että henkilöllä on kulttuurinen sidos Suomen ulkopuolelle. (Kivirauma, Zacheus & Jahnukainen, 2019, 18–19.)

Suomen lainsäädännössä puhutaan maahanmuuttajista. Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010, 3 §) määrittelee maahanmuuttajaksi Suomeen muuttaneen henkilön, joka oleskelee maassa muuta kuin matkailua tai siihen verrattavaa lyhytaikaista oleskelua varten myönnettyllä luvalla tai jonka oleskeluoikeus on rekisteröity taikka jolle on myönnetty oleskelukortti. Maahanmuuttaja-termiä käytetään myös esimerkiksi Valtion kotouttamisohjelmassa vuosille 2016–2019 (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2016) sekä kotouttamista ja kotoutumista käsittelevällä Kotouttaminen.fi-verkkosivustolla, jossa määritellään maahanmuuttaja yleiskäsitteeksi, jolla tarkoitetaan eri syistä maahan muuttavaa henkilöä (Kotouttaminen.fi-verkkosivusto). Kokemukseni mukaan maahanmuuttaja-termi on yleisesti käytössä myös maahanmuuttajien koulutuksen parissa toimivilla henkilöillä, ja syynä tähän on luultavasti termin lyhyys ja helppous verrattuna esimerkiksi siihen, että puhuttaisiin maahanmuuttotaustaisesta henkilöstä. Myös haastateltavani tämän työn aineistossa puhuvat maahanmuuttajista.

Tässä tutkielmassa tarkastelemani Aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (Opetushallitus, 2017) puhuu maahanmuuttajataustaisista henkilöistä osana aikuisten perusopetuksen laajempaa kohderyhmää. Tässä yhteydessä termillä voidaan periaatteessa tarkoittaa sekä ulkomailla että Suomessa syntyneitä henkilöitä, mutta koska

Suomessa syntyneet osallistuvat oppivelvollisuusikäisille tarkoitettuun perusopetukseen, aikuisten perusopetuksen maahanmuuttajataustaiset henkilöt ovat käytännössä lähes aina syntyneet ulkomailla. Tässä tutkimuksessa käytän itse tutkimuskohteistani termiä maahanmuuttotoustaistat henkilöt, koska heitä yhdistää käytännössä vain menneisyudessa tapahtunut muutto jostakin toisesta maasta Suomeen. Käytän tätä käsitettä kuitenkin tietoisena siitä, että tutkimuskohteeni on moninainen joukko ihmisiä ja että luokittelu on väkisinikin yksinkertaistavaa ja yleistävää.

Käytän tässä työssä valtaväestön käsitettä, kun puhun henkilöistä, jotka ovat syntyneet Suomessa ja joiden molemmat vanhemmat ovat syntyneet Suomessa. Kivirauman ja kollegoiden (2019, 20) mukaan valtaväestön käsite on kyseenalainen sisältämänsä valtakäsityksen vuoksi, mutta soveltuu toisaalta käytettäväksi juuri siitä syystä, että poliittinen ja taloudellinen valta on Suomessa pitkälti juuri suomea ja ruotsia äidinkielenään puhuvien hallussa. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että Suomessa asuvilla uusilla vähemmistöillä ei ole samanlaisia perustus- tai kielilaisissa määriteltyjä kielellisiä oikeuksia kuin valtaa pitävällä enemmistöllä. Kantaväestön käsite on sen sijaan ongelmallinen, koska sen voidaan katsoa viittaavan Suomen alkuperäisväestöön eli saamelaisiin. (Kivirauma ym., 2019, 20.)

2.2 *Kotoutuminen ja kotouttaminen*

Raija Moilanen (2004) kirjoittaa Kielikello-lehdessä sanojen kotoutuminen ja kotouttaminen kotiutuneen suomen kieleen 1990-luvun lopulla. EU-kielessä oli tuohon aikaan puhuttu integraatiosta, kun tarkoitettiin sopeuttamista, mukauttamista ja yhtenäistämistä. Vuonna 1996 valmisteilla oli uusi maahanmuuttajapolitiikkaa koskeva laki, jonka valmistelijat pohtivat integraation käsitteen soveltuvuutta ja tiedustelivat silloiselta virkakielenhuoltajalta Jussi Kalliolta ehdotusta mahdolliseen suomenkieliseen vastineeseen. Kallio ehdotti sanaparia *kotouttaa/kotoutua*, jotka Kallion ehdotuksen mukaan olisivat vähemmän normatiivisia kuin esimerkiksi *sopeutua*-verbi, ja lisäksi niihin liittyisi myönteinen mielikuva koti-sanana myötä. Viranomaiset ja media ottivat uudet käsitteet nopeasti käyttöön, ja 1999 voimaan tuli laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta, josta käytettiin

mediassa nimeä kotouttamislaki. Sittenkin kotoutuminen ja kotouttaminen ovat vakiintuneet käyttöön ja laajentaneet käyttöalaansa erilaisten yhdyssanojen muodossa. (Moilanen, 2004.)

Laissa kotoutumisen edistämisestä (1386/2010) eli ns. kotoutumislaiissa kotoutuminen määritellään maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteiseksi kehitykseksi, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen. Kotouttaminen määritellään viranomaisten ja muiden tahojen toimenpiteiksi ja palveluiksi, jotka edistävät ja tukevat kotoutumista monialaisesti. Kotouttamisen tarkoituksiksi määritellään maahanmuuttajan kotoutumisen edistäminen, suomalaisen yhteiskunnan toimintaan osallistumisen mahdollisuuksien edistäminen sekä tasa-arvon, yhdenvertaisuuden ja eri väestöryhmien välisen myönteisen vuorovaikutuksen lisääminen. Lisäksi puhutaan sosiaalisesta vahvistamisesta, jolla tarkoitetaan maahanmuuttajalle suunnattuja toimenpiteitä hänen elämäntaitojensa parantamiseksi ja syrjäytymisensä ehkäisemiseksi. (Laki kotoutumisen edistämisestä, 1386/2010, 3 §.)

Suomalaisen kotoutumispolitiikan käytäntöjä määrittelee muun muassa valtion kotoutumisohjelma. Kotoutumislain 34 §:n mukaan valtioneuvoston tulee päättää valtakunnallisesta kotouttamisen kehittämisestä laatimalla kotouttamisen tavoitteet sisältävä valtion kotouttamisohjelma neljäksi vuodeksi kerrallaan (Laki kotoutumisen edistämisestä, 1386/2010, 34 §). Vuonna 2011 voimaan tulleen kotoutumislain voimaantulon jälkeen julkaistu ensimmäinen kotouttamisohjelma määritteli kotoutumisen jatkuvana, kahdensuuntaisena prosessina, joka edellyttää sitoutumista niin maahanmuuttajilta itseltään kuin vastaanottavalta yhteiskunnalta (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2012, 9). Ohjelman yleisenä tavoitteena oli maahanmuuttajien osallisuuden tukeminen yhteiskunnan kaikilla sektoreilla sekä eri väestöryhmien välisen toimivan vuorovaikutuksen ja hyvien etnisten suhteiden vahvistaminen. Eryyisenä painopisteenä ohjelmassa oli maahanmuuttajien työllistymisen edistäminen etenkin työhallinnon palveluita ja kotoutumiskoulutusta kehittämällä mutta myös työelämän monimuotoistumista ja laatua tukemalla. (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2012, 3.) Seuraava kotoutumisohjelma julkaistiin vuonna 2016, ja siinä onnistunut kotoutuminen nähtiin pitkälti yksilöstä itsestään kiinni olevana asiana, joka vaatii osallistujalta

aktiivisuutta ja vastuullisuutta. Kielen oppiminen, suomalaisen kulttuurin ja tapojen kunnioittaminen sekä mahdollisimman nopea työhön käsiksi pääseminen olivat ohjelman mukaan kotoutumisen kannalta avainasemassa. (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2016, 16.) Vuoden 2016 kotoutumisohjelma nosti erityisenä haasteena esille Suomeen vuonna 2015 saapuneen suuren turvapaikanhakijoiden määrän, joka vaati toimia, joiden avulla tulijat saataisiin ”nopeammin kuntiin, koulutukseen ja työhön” (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2016, 15). Lisäksi vuoden 2016 kotouttamisohjelma nosti esiin myös maahanmuuttotaustaisten henkilöiden osaamisen ”riittämättömän hyödyntämisen” suomalaisilla työmarkkinoilla ja esitti, että maahanmuuttotaustaisten henkilöiden työpanoksella voisi olla merkittävä vaikutus työllisyyden kehitykseen esimerkiksi väestön ikääntymisen myötä (Työ- ja elinkeinoministeriö, 2016, 40).

Laissa kotoutumisen edistämisestä (1386/2010) kotoutumista edistävät toimenpiteet liittyvät pääsääntöisesti työllistymisen edistämiseen erilaisten kartoitusten, suunnitelmien ja koulutusten kautta. Lain mukaan maahanmuuttajataustaiselle henkilölle on annettava perustietoa yksilön oikeuksista ja velvollisuuksista suomalaisessa yhteiskunnassa ja työelämästä sekä tietoa palvelujärjestelmästä ja kotoutumista edistävästä toimenpiteistä. Kunnan, työ- ja elinkeinotoimiston sekä muiden viranomaisten on lain mukaan annettava maahanmuuttajataustaiselle henkilölle asianmukaista ohjausta ja neuvontaa sekä laadittava tämän kanssa ns. alkukartoitus, jossa arvioidaan henkilön työllistymis-, opiskelu- ja muut kotoutumisvalmiudet sekä kielikoulutuksen ja muiden kotoutumista edistävien toimenpiteiden ja palvelujen tarpeet. Tätä varten on selvitettävä henkilön aikaisempi koulutus, työhistoria, kielitaito sekä tarvittaessa muut työllistymiseen ja kotoutumiseen vaikuttavat seikat. Alkukartoituksen perusteella arvioidaan myös tarve ns. kotoutumissuunnitelmalle, joka on yksilöllinen suunnitelma toimenpiteistä ja palveluista, joiden tarkoituksena on tukea maahanmuuttajataustaisen henkilön mahdollisuuksia hankkia riittävä suomen tai ruotsin kielen taito sekä muita yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja sekä edistää mahdollisuuksia osallistua yhdenvertaisena jäsenenä yhteiskunnan toimintaan. Kotoutumissuunnitelmassa voidaan lisäksi sopia esimerkiksi maahanmuuttajataustaisen henkilön oman äidinkielen opetuksesta,

yhteiskuntaan perehdyttävästä opetuksesta, luku- ja kirjoitustaidon opetuksesta sekä perusopetusta täydentävästä opetuksesta, kotoutumiskoulutuksesta ja muista kotoutumista yksilöllisesti edistävästä toimenpiteistä. (Laki kotoutumisen edistämisestä, 1386/2010, 7–11 §.)

Kotoutumista edistävät toimenpiteet voidaan Saukkosen (2016) mukaan nähdä suppeasti rajoitetun ajan kestävinä suorina toimina (esimerkiksi erilaiset kartoitukset, suunnitelmat, kurssit jne.) tai laajassa mielessä kaikkina niinä suorina ja epäsuorina toimina, jotka auttavat maahanmuuttotautaisia henkilöitä asettumaan, toiminaan ja menestymään Suomessa. Ala-Kauhaluoman ja kollegoiden (2018) mukaan kotouttamistoimet tähtäävät usein kouluttautumiseen ja sitä kautta työllistymiseen, mutta kotoutuminen ei ole vain kielen oppimista ja työllistymistä vaan myös yleisemmin osallisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa. Kotouttamispalveluiden kokonaisuuteen kuuluvat ainakin sosiaali- ja terveyspalvelut, asumispalvelut, TE-palvelut, koulutus sekä osallisuuden tukeminen (esimerkiksi järjestöjen ja vapaa-ajan toiminnan muodossa). (Ala-Kauhaluoma ym., 2018, 15–18.)

Saukkonen (2017) toteaa, että työllistyminen on kotouttamiskeskustelussa yksi keskeisimmistä tavoitteista, koska sen kautta yksilö turvaa toimeentulonsa, saa sosiaalisia suhteita, työkokemusta ja tietoa yhteiskunnan toiminnasta sekä kehittää kielitaitoaan ja kulttuurista osaamistaan. Kotoutuminen on kuitenkin muutakin kuin vain työllistymistä, ja kotoutumista voidaan Saukkosen mukaan tarkastella myös rakenteellisena, kulttuurisena, vuorovaikutuksellisenä sekä identifioivana kotoutumisena. Rakenteellisella kotoutumisella Saukkonen viittaa maahanmuuttotautaisien henkilöiden pääsyyn yhteiskunnan taloudellisiin rakenteisiin kuten koulutusjärjestelmään ja erilaisiin asumismuotoihin, sekä poliittiseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen. Kulttuurisella kotoutumisella Saukkonen tarkoittaa kielitaidon sekä paikallisten arvojen ja normien sekä yhteiskunnan pelisääntöjen omaksumista, vuorovaikutuksellisella kotoutumisella sosiaalisten suhteiden rakentamiseen, ja identifioivalla kotoutumisella tunteeseen yhteiskuntaan kuulumisesta ja yhteenkuuluvuudesta muiden yhteiskunnan jäsenten kanssa sekä asuinmaan näkemiseen lähtökohtaisesti myönteisessä valossa. (Saukkonen, 2017, 18.)

Saukkosen (2016) mukaan suomalainen kotoutumispolitiikka perustuu integraation ajatukseen. Kotoutumisen edellytyksenä pidetään suomen tai ruotsin

kielen ja suomalaisen yhteiskunnan pelisääntöjen nopeaa omaksumista, mutta maahanmuuttotaustaisten henkilöiden mahdollisuutta ylläpitää äidinkieltään ja omaa kulttuuriaan pidetään hyvänä sekä koko yhteiskunnan että heidän itsensä kannalta. (Saukkonen, 2016, 16.) Suomalaisen kotoutumispolitiikan linjaukset perustuvat Euroopan unionin integraatiota koskeviin peruseriaatteisiin, joiden mukaan integraatio on kaksisuuntainen sopeutumisen prosessi, jonka keskeisiä tavoitteita ovat työllistyminen, vastaanottavan yhteiskunnan kielen, historian ja instituutioiden tuntemus, koulutusmahdollisuuksien turvaaminen, yhdenvertaisuuden edistäminen ja syrjinnän ehkäiseminen, vuorovaikutus eri ryhmien välillä, oikeus kulttuurien ja uskontojen harjoittamiseen sekä demokraattiseen prosessiin osallistumisen turvaaminen (Euroopan yhteisöjen komissio, 2005).

Berryn (1997) mukaan integraation käsite liittyy laajemmin akkulturaatioprosessiin eli eri kulttuuristen ryhmien kohdatessa kohtaamisen osapuolissa tapahtuviin muutoksiin, jonka seurauksena on lopulta adaptaatio eli sopeutuminen. Kun erilaiset kulttuuriset ryhmät kohtaavat moninaisessa yhteiskunnassa, ryhmät ja niiden jäsenet yksilöinä joutuvat valitsemaan omat lähestymistapansa eli akkulturaatiostrategiansa sopeutumiseen. Berryn mukaan yksilön näkökulmasta akkulturaatiostrategioita ovat assimilaatio, separaatio, integraatio ja marginalisaatio, jotka eroavat toisistaan suhtautumisessa oman kulttuurin ylläpitoon ja kontakteihin toisten ryhmien kanssa sekä toimintaan, jossa nämä kontaktit ovat mahdollisia. Assimilaatiolla Berry tarkoittaa tilannetta, jossa yksilöt eivät ole kiinnostuneita oman kulttuuri-identiteettinsä ylläpitämisestä ja etsivät aktiivisesti kontaktia muiden kulttuurien edustajien kanssa. Separaatiolla Berry viittaa siihen, että yksilö haluaa pitää kiinni omasta kulttuuristaan eikä halua olla kontaktissa muiden kulttuurien edustajien kanssa. Integraatiolla Berry tarkoittaa tilannetta, jossa yksilö haluaa sekä säilyttää oman kulttuurinsa että kohdata muita kulttuureja ja olla osana yhteiskuntaa, ja kun yksilö ei ole kiinnostunut oman kulttuurinsa ylläpitämisestä eikä kohtaamisista muiden kanssa, puhutaan Berryn mukaan marginalisaatiosta. (Berry, 1997, 9–12.)

Berryn (1997) mukaan integraatio on sekä yksilön että ympäröivän yhteiskunnan kannalta suotuisin akkulturaatiostrategia. Se on kuitenkin mahdollinen vain silloin, kun yhteiskunta on riittävän avoin ja inklusiivinen, ja integraatio edellyttää sopeutumista molemmilta osapuolilta. Berryn mukaan

akkulturaatio itsessään on neutraali prosessi, mutta käytännössä sopeutumista tapahtuu enemmän jommassakummassa kulttuurisessa ryhmässä. Eri kulttuuriset ryhmät ovat usein keskenään valtaepätasapainossa joko lukumääränsä tai taloudellisen ja poliittisen valtansa vuoksi. Arkikielessä puhutaan Berryn mukaan vähemmistöistä ja valtaväestöstä, ja oletuksena on usein se, että vähemmistöt ovat tai ainakin niiden tulisi olla lähentymässä valtakulttuuria. (Berry, 1997, 6–12.)

2.3 Aikuisuus

Aikuisuuden voi Rinteen, Kivirauman ja Lehtisen (2015) mukaan määritellä useasta erilaisesta näkökulmasta käsin, joista ilmeisin vaihtoehto on biologinen ikä. Aikuisuus on kuitenkin aina suhteellinen käsite, joka saa merkityksensä suhteessa esimerkiksi lapsuuteen, nuoruuteen, koulutukseen, työhön ja täysivaltaisuuteen. Biologisen iän lisäksi aikuisuutta voidaan tarkastella esimerkiksi juridisen, sosiaalisen ja kulttuurisen näkökulman kautta. (Rinne, Kivirauma & Lehtinen, 2015, 63.) Koski ja Moore (2001) toteavat, että kulttuurisesta näkökulmasta katsottuna aikuisuus viittaa tiettyyn saavutettuun ikään ja määrittelee myös kussakin maassa ja kulttuurissa täysi-ikäisyyden ja täysikasvuisuuden. Juridisen näkökulman mukaan aikuisuus määrittyy lainsäädännössä henkilön oikeuksien ja velvollisuuksien kautta. Esimerkiksi Suomessa henkilö saavuttaa taloudellista ja oikeudellista täysivaltaisuutta tarkoittavan täysi-ikäisyyden täyttäessään 18 vuotta, ja tällöin hänestä tulee itsestään ja toisista sekä yhteiskunnan toiminnasta vastuullinen aikuiskansalainen. Tämän näkökulman mukaan aikuisen oletetaan pystyvän elättämään itsensä yleensä työnteon kautta, ja siten myös työelämään osallistuminen liitetään olennaiseksi osaksi aikuisuutta. Lisäksi aikuisuus voidaan Kosken ja Mooren mukaan hahmottaa psykologisen näkökulman kautta elämänsä vaiheena lapsuuden ja nuoruuden sekä vanhuuden välissä. Tässä näkökulmassa korostuvat aikuisuuteen olennaisesti kuuluvat roolit, jotka työn lisäksi liittyvät vahvasti myös parisuhteeseen ja vanhemmuuteen. Koski ja Moore toteavat, että aikuisuus voidaan kuitenkin ymmärtää myös oletuksena eettisestä ja moraalista kypsyydestä, mikä samalla asettaa aikuiselle tiettyjä velvoitteita ja vastuita. Aikuisuuteen kuuluu pyrkimys johonkin suurempaan, yhteiskuntaa

palvelevaan tarkoitukseen kuin mitä yhteiskunnallinen täysi-ikäisyys edellyttää, ja aikuinen erottuu ei-aikuisesta kyvyssään yhdistää henkilökohtaiset pyrkimyksensä yhteisöllisen hyvän saavuttamiseen. (Koski & Moore, 2001.)

Eteläpellon, Heiskasen ja Collinin (2011) mukaan aikuisuuteen liittyy myös ajatus aktiivisesta toimijuudesta niin elinikäisen oppimisen, työn, koulutuksen, kuluttamisen, vapaa-ajan, perhe-elämän ja kansalaisuuden kohdalla. Toimijuus ja aktiivinen kansalaisuus merkitsevät Eteläpellon ja kollegoiden mukaan kykyä tehdä kestäviä valintoja yksilöllisestä koulutus- ja työurasta ja rakentaa niiden pohjalta mielekäs elämä sekä osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Myös terveydestä ja elämänhallinnasta on tullut aikuisuuteen kuuluva keskeinen hyve, ja niihin liittyvä vastuu jää vahvasti yksilön itsensä kannettavaksi. Lisäksi Eteläpelto ja kollegat toteavat, että aikuisen aktiiviselta toimijuudelta odotetaan luovuutta sekä kykyä kriittiseen ajatteluun, ongelmanratkaisuun, riskinarviointiin, päätöksentekoon ja tunteiden rakentavaan hallintaan. Toimijuuden vastakohtana ja toimijuuden puutteena nähdään avuttomuus, joka voidaan ymmärtää opittuna tai esimerkiksi työn, terveyden tai hyvinvoinnin puutteesta johtuvana ja joka rinnastuu usein puutteelliseen elämänhallintaan. (Eteläpelto, Heiskanen & Collin, 2011, 11–12.)

3 MAAHANMUUTTOTAUSTAINEN VÄESTÖ JA KOULUTUS

Tässä luvussa kuvaan ensin maahanmuuttotaustaisen väestön koulutusrakennetta. Toiseksi tarkastelen kotoutumisen ja koulutuksen yhteyttä sekä kuvaan lyhyesti maahanmuuttotaustaisille henkilöille tarkoitettuja koulutusmuotoja. Näistä koulutusmuodoista esittelen yksityiskohtaisemmin tämän tutkimuksen aiheen eli aikuisten perusopetuksen. Luvun päätteeksi tarkastelen maahanmuuttotaustaiselle väestölle tarkoitettuihin koulutusmuotoihin liittyvää aiempaa tutkimusta.

3.1 Maahanmuuttotaustainen väestö ja koulutus rakenne

Sutela ja Larja (2015) toteavat vuosina 2014–2015 toteutetun Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi -tutkimuksen tulosten perusteella, että vuonna 2014 Suomessa asuvien 25–54-vuotiaiden maahanmuuttotaustaisten henkilöiden joukossa oli n. 8000 henkilöä, joiden koulutustaso ei yltänyt suomalaista peruskoulua vastaavalle tasolle. Korkeintaan alemman perusasteen varaan jääneitä oli jonkin verran myös valtaväestöön kuuluvien henkilöiden joukossa, mutta heidän tapauksessaan kyse on lähinnä yli 50-vuotiaista henkilöistä, jotka ovat ehtineet päättää koulunkäyntinsä kansakoulun jälkeen ennen peruskoulu-uudistusta. Lisäksi nuorten ikäluokissa on pieni määrä koulupudokkaita, joilta perusopetuksen oppimäärä jää suorittamatta loppuun. Tutkimuksen perusteella vuonna 2014 Suomessa asuneiden 25–54-vuotiaiden maahanmuuttotaustaisten joukossa ikä ei kuitenkaan ollut selvässä yhteydessä matalaan koulutusasteeseen, vaan korkeintaan perusasteen tutkinnon suorittaneita henkilöitä oli melko tasaisesti kaikissa maahanmuuttotaustaisten henkilöiden ikäluokissa. Lisäksi Sutelan ja Larjan mukaan vuonna 2014 Suomessa asuvista matalasti koulutetuista maahanmuuttotaustaisista henkilöistä muutama prosentti oli käynyt koulua enintään 2–3 vuotta tai ei

ollenkaan. Korkeintaan muutaman vuoden koulua käyneitä oli tutkimuksen perusteella kaikissa ikäryhmissä, ja he olivat useammin naisia kuin miehiä, yleisimmin pakolaistaustaisia ja kotoisin lähinnä Lähi-Idästä, Pohjois-Afrikasta sekä Saharan eteläpuolisesta Afrikasta. (Sutela & Larja, 2015.)

Sutela ja Larja (2015) toteavat, että maahantulon syy vaikuttaa koulutustaustaan niin, että pakolaistaustaisista 40 % oli vuoden 2014 tietojen mukaan suorittanut korkeintaan peruskoulua vastaavan tutkinnon (Sutela & Larja, 2015). Sandberg ja Stordell (2016) toteavat vastaanottokeskuksissa vuonna 2016 tehtyjen osaamiskartoitusten perusteella, että aikuisilla turvapaikanhakijoilla oli useimmiten takanaan ainakin jonkin verran opintoja: 49 prosentilla n. 1000 kartoitetusta oli peruskoulun jälkeisiä opintoja tai suoritettu tutkinto, ja peruskoulu oli korkein suoritettu tutkinto 23 prosentilla. Toisaalta 27 prosentilla peruskouluopinnot olivat jääneet puutteellisiksi, ja 7 prosentilla ei ollut koulutaustaa ollenkaan. 12 prosenttia kartoitetusta ei osannut lukea ja kirjoittaa äidinkieltään tai koulukieltään, ja 7 prosenttia ei osannut lukea eikä kirjoittaa millään kielellä. Lisäksi kartoituksessa todettiin Sandbergin ja Stordellin mukaan, että 73 prosenttia kartoitukseen osallistuneista tarvitsi jonkinlaista harjoitusta latinalaisella kirjaimistolla lukemisessa ja kirjoittamisessa. (Sandberg & Stordell, 2016.) Toisen, vuosina 2016–2018 Punaisen Ristin vastaanottokeskuksissa tehdyn kartoituksen mukaan suurimmalla osalla turvapaikanhakijoista oli niin ikään jonkin verran opintoja taustallaan, mutta sukupuolten välillä ilmeni eroja: kaikista n. 2000 kartoitetusta koulua käymättömiä oli kaikkiaan 14 prosenttia, mutta naisista koulua käymättömiä oli 22,1 prosenttia (Joro, 2019, 7).

Hievanen ja kollegat (2020) toteavat, että vuoden 2018 tilastojen mukaan ulkomailta syntyneistä 18–64-vuotiaista henkilöistä 47 prosenttia oli suorittanut korkeintaan perusasteen tutkinnon, kun valtaväestön ja Suomessa syntyneiden maahanmuuttotaustaisten kohdalla vastaava luku on 14 prosenttia. Korkeintaan toisen asteen tutkinnon tai erikoisammattitutkinnon maahanmuuttotaustaisista oli suorittanut noin neljäsosa, kun taas valtaväestön ja Suomessa syntyneiden maahanmuuttotaustaisten keskuudessa vastaava luku oli 37 prosenttia. (Hievanen ym., 2020, 34.) Lukiokoulutukseen pääsy on Kivirauman ja kollegoiden (2019) mukaan maahanmuuttotaustaisille nuorille vaikeampaa kuin valtaväestölle, ja heidän keskuudessaan lukion keskeyttäminen on valtaväestöä useampaa. Maahanmuuttotaustaisten nuorten opiskeluajat ovat sekä

lukiokoulutuksen että ammatillisen koulutuksen osalta valtaväestön nuoria pidemmät, ja he suorittavat tästä syystä myös tutkintonsa valtaväestöä vanhempina. (Kivirauma ym., 2019, 15.) Korkea-asteen tutkintojen määrissä ei kuitenkaan ole merkittävää eroa valtaväestön ja maahanmuuttotaustaisen väestön välillä (Sutela & Larja, 2015). Korkeakoulutettujen osuutta kasvattavat kuitenkin ilmeisesti lähinnä kouluiän jälkeen Suomeen muuttaneet ulkomaalaistaustaiset, kun taas koulunsa täällä käyvien kouluttautuminen korkea-asteelle on harvinaisempaa (Larja, Sutela & Witting, 2015, 66).

Maahanmuuttotaustaisten nuorten ja nuorten aikuisten koulutukseen ja työhön osallistuminen on Larjan ja kollegoiden (2015) mukaan hyvin polarisoitunutta. Korkeakoulutettujen määrä maahanmuuttotaustaisessa väestössä on sama kuin valtaväestöllä, mutta toisaalta varhain koulunkäynnin keskeyttäneiden osuus sekä koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien osuus nuorista ja nuorista aikuisista maahanmuuttotaustaisista olivat suurempia kuin valtaväestöön kuuluvilla vuoden 2014 tietojen mukaan. Koulunkäynnin varhainen lopettaminen on Larjan ja kollegoiden mukaan tyypillistä erityisesti pojille sekä kouluikäisinä Suomeen muuttaneille. Syy lopettamiseen on yleensä halu siirtyä työelämään, mutta on myös mahdollista, että koulu keskeytyy esimerkiksi puutteellisen kielitaidon vuoksi tai että nuori ei pääse haluamaansa koulutukseen. Sekä työn että koulutuksen ulkopuolelle jääminen on tyypillistä lähi-itä- ja afrikkalaistaustaisilla sekä heikomman kielitaidon omaavilla nuorilla. Erityisesti työn ja koulutuksen ulkopuolella oleminen keskittyy kuitenkin nuorille maahanmuuttotaustaisille naisille, joilla syy opiskelun keskeytymiseen tai työelämästä sivuun jääminen on usein sidoksissa varhaiseen perheen perustamiseen ja lasten hoitamiseen kotona. (Larja ym., 2015, 66.)

Toisen sukupolven maahanmuuttotaustaisten kohdalla koulutusrakenne sen sijaan lähestyy valtaväestöä, joten voidaan ajatella, että pääsy osaksi suomalaista koulutusjärjestelmää on samalla vaikuttavaa kotoutumista (Ala-Kauhaluoma ym., 2018, 51–52). Vanhempien koulutustausta vaikuttaa Larjan ja kollegoiden (2015) mukaan merkittävästi niin valtaväestöön kuuluvien kuin maahanmuuttotaustaisten nuorten kouluttautumiseen, ja kun verrataan saman koulutusasteen omaavien vanhempien lapsia, suuri osa maahanmuuttotaustaisten ja valtaväestöön kuuluvien nuorten välisistä eroista häviää. Koulutuksen periytymisen vaikutus on kuitenkin valtaväestöä

merkittävämpi juuri maahanmuuttotaustaisten nuorten kouluttautumisessa, sillä heidän vanhemmistaan suurempi osa on suorittanut vain peruskoulutasoisia opintoja. Nuorten tukemisen lisäksi tulisikin tukea myös sellaisia vanhempia, joiden koulutustaso on matala, jotta he pystyisivät tukemaan nuoriaan perusopetuksen ja toisen asteen siirtymän välillä. (Larja ym., 2015, 66–67.)

Silvennoinen, Kalalahti ja Varjo (2018) toteavat, että koulutus voi tarjota maahanmuuttotaustaisen henkilön näkökulmasta lupauksen sekä kansalaisuudesta että sosiaalisesta noususta, ja se voi olla jopa maahanmuuton syy, kun koulutuksen avulla toivotaan parempaa elämää itselle sekä mahdollisille lapsille. Maahanmuuttotaustaisten henkilöiden lasten koulutustaso ja oppimistulokset jäävät kuitenkin keskimääräistä alhaisemmiksi. Vahvan koulutususkon ja konkreettisten saavutusten välinen ristiriita ja epätasapaino voi pitkällä aikavälillä asettaa vakavan haasteen maahanmuuttotaustaisen väestön koulutususkolle. (Silvennoinen, Kalalahti & Varjo, 2018, 29–31.)

3.2 Koulutus ja kotoutuminen

Koulutuksella on kotouttamispolitiikan toteuttamisessa merkittävä rooli. Koululaitoksen voidaan yleisesti ottaen katsoa kuuluvan keskeisimpiin yhteiskunnallisen integraation toteuttajiin (Kivirauma ym., 2019, 14), ja siksi kansalliset koulutusjärjestelmät ovat eräs keskeisimmistä keinoista pyrkiä integroimaan myös maahanmuuttotaustaiset osaksi yhteiskuntaa (Zacheus ym., 2018, 168). Suomalaista yhteiskuntaa voi muutenkin luonnehtia oppimis- ja koulutusyhteiskunnaksi, jossa vallitsee usko koulutuksen hyvää tekevään voimaan niin yhteiskunnan kuin yksilön kannalta (Armila & Käyhkö, 2018, 130) ja jossa kansalaisten yhteiskunnallisiin instituutioihin kohdistuva luottamus on tutkitusti vahvinta poliisiin ja koulutusjärjestelmän kohdalla (Silvennoinen, Kalalahti & Varjo, 2018, 26). Rinteen ja kollegoiden (2015) mukaan koulutusyhteiskunnassa aikuiseksi, työntekijäksi ja kansalaiseksi tullaan pitkän oppivelvollisuuden kautta, ja koulutus on jokapäiväinen ilmiö lähes kaikkien kansalaisten arjessa iästä riippumatta. Lisäksi usko koulutuksen hyvää tekevään voimaan sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta on luja, ja koulutukseen ollaan valmiita investoimaan sekä julkisia että yksityisiä voimavaroja. (Rinne, Kivirauma & Lehtinen, 2015, 85–86.)

Koulutuksen asema suomalaisessa yhteiskunnassa ja sen historiallisessa kehityksessä on aina ollut keskeinen, ja pohjoismainen hyvinvointivaltio on nojannut vahvasti mahdollisuuksien tasa-arvon ihanteen varaan niin, että kaikilla olisi varallisuudesta, etnisestä alkuperästä, sukupuolesta tai asuinalueesta riippumatta yhtäläiset mahdollisuudet koulutusurilla ja yhteiskunnassa etenemiseen (Rinne, 2011, 8–10). Koulutuksesta onkin kuluneen vuosisadan aikana muodostunut modernin yhteiskunnan keskeinen tukipilari ja itsestäänselvyys (Antikainen, Rinne & Koski, 2013, 55–56). Silvennoisen, Kalalahden ja Varjon (2018, 20) mukaan suomalaisessa koulutuspolitiikassa on perinteisesti pyritty nostamaan väestön koulutustasoa ja ajateltu koulutustason nousun lisäävän yhteiskunnan hyvinvointia (Silvennoinen, Kalalahti & Varjo, 2018, 20).

Larja ja kollegat toteavat, että luku- ja kirjoitustaidottomien henkilöiden kohdalla luku- ja kirjoitustaidon oppiminen on tärkeää jo perusoikeuksien toteutumisen kannalta, ja työmarkkinoille pääseminen ja yleisesti yhteiskunnassa pärjääminen on hyvin haastavaa ilman perusasteen koulutusta ja erityisesti ilman luku- ja kirjoitustaitoa (Larja ym., 2015). Ala-Kauhaluoman ja kollegoiden (2018) mukaan yksilön kohdalla on kyse henkilökohtaisesta selviytymisestä ja suomalaiseen yhteiskuntaan sopeutumisesta, mutta lisäksi koulutus korreloi laajemmin työhön osallistumisen, ammattiaseman, tulojen ja jopa sairastavuuden ja eliniän pituuden kanssa. Matala koulutustaso ilmenee esimerkiksi suhteellisesti korkeampana työttömyyden asteena pelkän perusasteen tutkinnon suorittaneiden ja toisen asteen tutkinnon suorittaneiden välillä. (Ala-Kauhaluoma ym., 2018, 62–63.)

Koulutuksen merkitys kotouttamistoimissa on keskeinen, mutta sitä kohtaan on esitetty myös kritiikkiä. Guo (2010, 144) toteaa, että kansainvälisessä tarkastelussa koulutuksesta on tullut keino sulauttaa maahanmuuttotaustaiset henkilöt vastaanottavan yhteiskunnan vallitseviin normeihin ja arvoihin. Kurki (2019) toteaa, että vaikka koulutus virallisesti pyrkiikin edistämään tasa-arvoa, monikulttuurisuutta ja suvaitsevaisuutta, se voi käytännössä kuitenkin toimia tavoitteidensa vastaisesti ja vahvistaa eriytymistä koulutus- ja työmarkkinoilla esimerkiksi ohjaamalla maahanmuuttotaustaisia henkilöitä tietyille ammattialoille kuten esimerkiksi hoiva-alalle. (Kurki, 2019.) Masoud, Holm ja Brunila (2021) toteavat, että vaikka virallisesti suomalaisen yhteiskunnan ajatellaan tarjoavan

kaikille yhtäläiset mahdollisuudet koulutuksen avulla, todellisuudessa erityisesti maahanmuuttotaustaiset henkilöt usein ohjataan koulutuksiin ja työharjoittelujaksoihin, jotka eivät vastaa heidän aiempaa osaamistaan ja omia uratoiveitaan. Tällöin pelkkä koulutukseen osallistuminen nähdään viranomaisnäkökulmasta yhteiskuntaan osallistumisena ja kotoutumisena, kun taas yksilön kokemus voi olla täysin päinvastainen. (Masoud ym., 2021.) Kurki (2019) toteaa myös, että kotouttamistoimenpiteet voivat pahimmillaan toimia täysin virallisten, mahdollisuuksien tasa-arvoon pyrkivien tavoitteidensa vastaisella tavalla, jos kotoutuminen nähdään vain yksilön asiana. Kovasta työstä ja ponnistelusta huolimatta maahanmuuttotaustaiset henkilöt kohtaavat edelleen rasismia ja vaikeuksia esimerkiksi työllistymisessä, mutta epäonnistumisesta syytetään yksilöä eikä ympäröivää yhteiskuntaa. (Kurki, 2019.)

3.3 Kotoutumiskoulutusjärjestelmä

Ala-Kauhaluoma ja kollegat (2018) toteavat, että maahanmuuttotaustaisen väestön koulutustarpeet vaihtelevat suuresti esimerkiksi lähtömaan, aikaisemman koulutustaustan ja iän sekä yksilön omien tavoitteiden suhteen. Oppivelvollisuusikäiset maahanmuuttotaustaiset lapset ja nuoret osallistuvat valmistavaan opetukseen ja perusopetukseen, ja oppivelvollisuusiän ylittäneet voivat osallistua suomalaisen koulutusjärjestelmän eri koulutusmuotoihin siinä missä valtaväestöön kuuluvat henkilötkin, ja itse maahanmuuton syynäkin voi olla juuri opiskelu. Ala-Kauhaluoman ja kollegoiden mukaan osa maahanmuuttotaustaisista henkilöistä tarvitsee kuitenkin työmarkkinoille päästäkseen nimenomaan erityisesti aikuisille maahanmuuttotaustaisille henkilöille suunnattuja koulutusmuotoja, joita ovat kotoutumiskoulutuksen kurssit, erilaiset kotimaisten kielten kurssit, luku- ja kirjoitustaidon kurssit sekä aikuisten perusopetus. Ala-Kauhaluoma ja kollegat toteavat, että koulutuksen kenttä onkin niin koulutusmuodoiltaan kuin tarjoajiltaan hyvin monimuotoinen. Etenkin isoilla paikkakunnilla erilaisia koulutuksia ja palveluita on paljon, mutta kokonaisuuksien koordinointi saattaa olla hajanaista. (Ala-Kauhaluoma ym., 2018, 43.)

Opetus- ja kulttuuriministeriön (2014) selvityksen perusteella henkilöillä, joiden lähtömaassa on vakiintunut, suomalaista peruskoulua vastaava

koulutusjärjestelmä, on yleensä olemassa tiedollinen pohja sekä opiskelutaitojen hallinta, jolloin heidän keskeisin tavoitteensa on riittävän hyvän suomen kielen taidon hankkiminen esimerkiksi jatkokouluttautumista silmällä pitäen. Jos taas lähtömaan koulutusjärjestelmä on Suomeen verrattuna hyvin erilainen tai jos koulutausta on jäänyt heikoksi, perustaidoissa saattaa selvityksen mukaan olla suuria ja yllättäviä aukkoja, jolloin myös kielen oppiminen voi olla haastavaa ja hidasta. Suomalaisessa koulussa edellytetyt opiskelutaidot saattavat myös puuttua monilta, ja niiden harjaannuttamiseen voi kulua paljonkin aikaa. Ministeriön selvityksessä todetaan myös, että taitojen erilaisuus kertoo erilaisten osaamisten arvostuksista eri kulttuureissa: esimerkiksi suomalaiseen koulutuskulttuuriin olennaisesti kuuluva itseohjautuvuus saattaa monille maahanmuuttotilaisille henkilöille olla vierasta, kun taas Suomessa kasvanut ja koulua käynyt henkilö on tottunut siihen pienestä pitäen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2014, 25–27.)

Opetus- ja kulttuuriministeriön (2014) selvityksessä todetaan, että suomalaisen koulutusjärjestelmän ja työelämän vaatimusten suhteuttaminen maahanmuuttotilaisien henkilön aiempaan koulutukseen ja sopivaan koulutusmuotoon ohjaaminen on haastavaa ja vaatii eri hallinnonalojen yhteistyötä. Koulutukseen ohjaava taho voi henkilön iästä, maahan tulon syystä ja työmarkkina-asemasta riippuen olla esimerkiksi kunnan opetus- tai sosiaalitoimi, TE-toimisto, maahanmuuttoviranomainen tai kunnan yhteispalvelupiste. Lisäksi koulutukseen liittyvää neuvontaa ja ohjausta antavat koulutuksen järjestäjät. Peruskoulussa opiskelevat nuoret ovat kunnan opetustoimen vastuulla, ja kunnan tehtävänä on myös ohjata heidät täydentämään mahdollisia kesken jääneitä peruskouluopintoja. Kansainvälistä suojelua saaneiden henkilöiden kohdalla alkuvaiheen vastaanoton ja kotouttamisen toimenpiteistä on vastuussa kunnan sosiaalitoimi, jonka tehtävänä on myös ohjata asiakkaita edelleen muiden palveluiden piiriin. Työvoiman piiriin kuuluvat henkilöt ohjataan asiakkaita TE-toimistoon, joka vastaa työttömien työnhakijoiden koulutukseen ohjauksesta. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2014, 34.)

Kotoutumiskoulutuksen lainsäädännölliset puitteet määrittelee laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010). Lain 20 §:n mukaan maahanmuuttajataustaiselle henkilölle tarjottavan koulutuksen tavoitteena voi

olla esimerkiksi suomen tai ruotsin kielen taidon parantaminen, yhteiskunnallisten valmiuksien hankkiminen, perustietojen ja -taitojen hankkiminen, ammatillisten valmiuksien kehittäminen tai jatko-opintovalmiuksien parantaminen. Kotoutumislain mukaan oppivelvollisuusiän ylittäneelle maahanmuuttajalle järjestetään kotoutumiskoulutuksena suomen tai ruotsin kielen opetusta ja tarvittaessa luku- ja kirjoitustaidon opetusta sekä muuta opetusta, joka edistää työelämään ja jatkokoulutukseen pääsyä sekä yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja elämänhallintaan liittyviä valmiuksia. Kotoutumiskoulutukseen voi sisältyä myös aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistamista ja tutkinnon tunnustamista sekä ammatillista suunnittelua ja uraohjausta. (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010, 20 §.) Arkikielessä kotoutumiskoulutuksella tarkoitetaan kuitenkin yleensä kursseja, joita järjestetään Opetushallituksen aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti. Näiden kurssien laajuus, tarkka sisältö ja etenemisnopeus vaihtelevat osallistujien lähtötason ja tarpeiden mukaan, mutta kaikkien toteutusten tulee sisältää ainakin suomen tai ruotsin kielen ja viestintätaitojen opintoja, työelämä- ja yhteiskuntataitojen opintoja sekä ohjausta (Opetushallitus, 2012).

Opetus- ja kulttuuriministeriön (2019) selvityksessä todetaan, että vuonna 2015 Suomeen saapui lähes 32 000 turvapaikanhakijaa eli lähes kymmenkertainen määrä aiempiin vuosiin verrattuna. Tämän seurauksena kotoutumiseen ja koulutukseen liittyvää lainsäädäntöä, rakenteita ja rahoitusta uudistettiin vuosina 2015–2018 vastaamaan suuren tulijamäärän myötä muuttuneita tarpeita paremmin erityisesti koulutus- ja työllistymispolkujen tukemisen ja nopeuttamisen näkökulmasta. Merkittävimmät toimenpiteet koskivat aikuisten perusopetuksen laajamittaista uudistamista, vapaan sivistystyön uudenlaisen koulutusmallin luomista erityisesti suomen kielen ja luku- ja kirjoitustaidon osalta sekä ammatillisen koulutuksen kielitaitovaatimusten uudistamista. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2019, 12.) Hievanen ja kollegat (2020) toteavat, että uudistukset astuivat voimaan vuoden 2018 alusta, ja niiden tavoitteena oli perusosaamisen vahvistaminen sekä koulutuspolkujen sujuvoittaminen ja nopeuttaminen. Hievanen ja kollegat arvioivat uudistusten olleen askel oikeaan suuntaan, mutta olennainen kehittämiskohde on heidän mukaansa eri koulutusmuotojen välisen tehtävänjaon selkiyttäminen ja niiden

vastuiden kirkastaminen. Eri koulutusmuotojen roolit ja profiilit sekä niiden kohderyhmät eivät Hievasen ja kollegoiden mukaan ole täysin selkeät, ja lisäksi eri koulutusmuotojen järjestäjillä vaikuttaa olevan vaihtelevia käsityksiä koulutusten tavoitteista sekä opiskelijalta vaaditusta osaamisesta niin koulutuksen alussa kuin lopussakin. (Hievanen ym., 2020, 4–6.)

Hievasen ja kollegoiden (2020) selvityksen mukaan monelle maahanmuuttotautaiselle opiskelijalle nopea koulutuspolku kohti työelämää on tarkoituksenmukainen, mutta erityisesti matalalla perusosaamisella opintonsa Suomessa aloittaville henkilöille pyrkimys mahdollisimman nopeaan koulutuksen suorittamiseen ja työllistymiseen voi muodostua riskiksi sosiaalisen ja taloudellisen yhdenvertaisuuden kannalta (Hievanen ym., 2020, 184). Haikkola ja Sotkasiira (2017) toteavat, että kotouttamistoimenpiteiden yhteydessä aikaisemmin koulua käymättömät henkilöt voivatkin joutua tilanteeseen, jossa heidän tulee aikuisiässä ensimmäistä kertaa omaksua opiskelutekniikat, opiskelijan identiteetti ja taloudelliset realiteetit. Tämä vaatii huomattavaa sitoutumista ja voimia pitkään koulutuspolkuun samalla kun henkilö totuttautuu elämään Suomessa. (Haikkola & Sotkasiira, 2017, 4.) Hievanen ja kollegat huomauttavat myös, että on uskallettava todeta, että kaikille maahanmuuttotautaisille aikuisille yleissivistävän perusosaamisen saavuttaminen ja työelämään siirtyminen ei välttämättä ole realistinen tavoite koulutukseen käytettävissä olevasta ajasta ja resursseista riippumatta (Hievanen ym., 2020, 184).

3.4 Aikuisten perusopetus

Suomen perustuslain (731/1999) mukaan jokaisella on oikeus saada maksutonta perusopetusta, eikä tätä oikeutta ole rajattu iän mukaan. Opetus- ja kulttuuriministeriön (2014) mukaan perusopetuksen suorittaminen on perusoikeus, jonka tavoitteena on tarjota kaikille valmiudet toimia osana ympäröivää yhteiskuntaa sekä perustiedot jatko-opiskelua varten. Ulkomailta Suomeen muuttaneen henkilön lähtökohdat toimia suomalaisessa työelämässä ja toimintaympäristössä voivat opetus- ja kulttuuriministeriön mukaan olla heikot, jos maahanmuuttotautaisen henkilön koulutukseen liittyvä perusoikeus ei aiemmassa kotimaassa ole toteutunut. Työelämän ja yhteiskunnan vaatimusten

kasvaessa perusasteen koulutukseen ei sellaisenaan riitä, ja toisen asteen koulutus edellyttää peruskoulussa hankittuja tietoja ja taitoja. Osaamisvaatimukset kohdistuvat myös yksilön henkilökohtaiseen arkielämään, koska palvelujärjestelmät vaativat luku- ja kirjoitustaidon lisäksi sähköisen asioinnin taitoja. Yhteiskunnan muuttuessa oppimisvalmiuksien kehittäminen on tärkeää, koska matala koulutustaso voi olla suomalaisessa toimintaympäristössä riski yksilölle ja haastaa koulutuksellisen tasa-arvon toteutumisen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2014, 9–10.)

Aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelmat perusteet (Opetushallitus, 2017) toteaa, että aikuisten perusopetus on osa yleissivistävää opetusjärjestelmää, osa aikuiskoulutusjärjestelmää ja osa aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutusjärjestelmää. Opetus- ja kulttuuriministeriön (2014) mukaan siinä yhdistyvät perusopetuksen, maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen ja aikuiskoulutuksen elementit. Aikuisten perusopetuksen tavoitteena on yhdenvertaisen jatko-opintokelpoisuuden ja suomalaisen yhteiskunnan aktiivisen jäsenyyden saavuttaminen, ja aikuiskoulutuksen näkökulmasta keskeinen osa aikuisten perusopetusta on aiemman osaamisen tunnistaminen ja opintojen henkilökohtaistaminen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2014, 51.) Opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus, 2017) mukaan maahanmuuttotasaustaisten henkilöiden kohdalla aikuisten perusopetus voi olla osa kotoutumiskoulutusta joko työvoimakoulutuksena tai omaehtoisena opiskeluna. Aikuisten perusopetukseen voi kuitenkin osallistua myös kotoutumisajan jälkeen. Perusopetus tarjoaa opetussuunnitelman perusteiden mukaan mahdollisuuden oppia perustaitoja ja laajentaa yleissivistyksen perustaa sekä antaa valmiudet ja kelpoisuuden toisen asteen opintoihin. Perusteiden mukaan aikuisten perusopetuksen yhteiskunnallisena tehtävänä on edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta sekä ehkäistä eriarvoistumista ja syrjäytymistä, ja perusopetus tukee opiskelijoiden yhteiskuntaan integroitumista ja maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden kotoutumista antamalla opiskelijoille riittävät kielelliset ja yhteiskunnalliset valmiudet. (Opetushallitus, 2017, 18.)

Opetushallituksen (2019a) mukaan aikuisten perusopetuksen kohderyhmä koostuu pääosin maahanmuuttajataustaisesta väestöstä. Kohderyhmään

kuuluvat erityisesti perusopetuksen loppuvaiheessa Suomeen tulleet nuoret, jotka eivät ole ehtineet saada perusopetuksen päättötodistusta valmiiksi oppivelvollisuusikäisinä tai joiden valmiudet ovat jääneet heikoiksi perusopetuksen aikana. Lisäksi aikuisten perusopetukseen voivat osallistua muut maahanmuuttajataustaiset aikuiset, jotka tarvitsevat perusopetuksen päättötodistusta ja opiskelunvalmiuksia päästäkseen jatko-opintoihin tai jotka heikon peruskoulutuksensa takia tarvitsevat erityisesti perusopetuksen alkuvaiheen opetusta, kuten luku- ja kirjoitustaidon sekä matemaattisten valmiuksien opetusta. Aikuisten perusopetuksen kohderyhmään kuuluu maahanmuuttajataustaisten henkilöiden lisäksi myös muita henkilöitä, joilla ei ole ollut oppivelvollisuusikäisinä mahdollisuutta tai kypsyyttä hankkia perusopetuksen päättötodistusta, kuten esimerkiksi aikuiset romanit, joilla on vain vähän peruskouluopintoja tai peruskoulun päättötodistus puuttuu sekä vangit, joilta puuttuu perusopetuksen päättötodistus tai joilla ei ole tarvittavia opiskelunvalmiuksia jatkaakseen opintoja toisella asteella. Aikuisten perusopetukseen voivat osallistua myös muut aikuiset, jotka ovat keskeyttäneet peruskoulun oppivelvollisuusikäisinä. (Opetushallitus, 2019a.)

Aikuisten perusopetus ei ole suomalaisessa koulutusjärjestelmässä uusi asia, mutta sitä on viime vuosina kehitetty ja uudistettu vastaamaan entistä paremmin nimenomaan maahanmuuttotaustaisen väestön tarpeisiin. Vuonna 2015 Suomeen saapui edellisvuosiin verrattuna lähes kymmenkertainen määrä turvapaikanhakijoita (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2019, 12), ja osittain tämän seurauksena myös aikuisten perusopetuksen opiskelijamäärä kasvoi vuosina 2013–2018 2040 opiskelijasta 3725 opiskelijaan (Opetushallitus, 2019b). Opetus- ja kulttuuriministeriön (2014) mukaan perusopetuksen kohderyhmään kuuluvat maahanmuuttotaustaiset henkilöt ovat muuttaneet Suomeen eri maista ja heidän ikänsä ja koulutustaustansa vaihtelevat. Osalla ei ole kotimaastaan lainkaan yleissivistäviä opintoja, osalla on peruskoulu keskeytynyt kotimaassa ja osalla peruskoulu on suoritettu maassa, jossa peruskoulun laajuus ja oppisisällöt eroavat huomattavasti suomalaisista. Joukossa on myös henkilöitä, joiden peruskoulu on syystä tai toisesta keskeytynyt Suomessa sekä henkilöitä, jotka eivät ehdi suorittaa perusopetuksen oppimäärää oppivelvollisuuden päättymiseen mennessä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2014, 25.)

Aikuisten perusopetuksen rakennetta kuvataan opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus, 2017). Aikuisten perusopetus koostuu alkuvaiheen opinnoista, jotka vastaavat oppivelvollisuusikäisten perusopetusten vuosiluokkia 1–6, ja päättövaiheen opinnoista, jotka vastaavat vuosiluokkia 7–9. Alkuvaiheen opintoihin voi kuulua myös lukutaitovaihe (tai osia siitä), jos opiskelijalla ei ole luku- ja kirjoitustaitoa tai taito on puutteellinen. Opiskelija voi suorittaa koko perusopetuksen oppimäärän tai osia siitä, ja aikuisten perusopetuksessa voi myös korottaa perusopetuksen päättötodistuksen arvosanoja. (Opetushallitus, 2017, 13–14.) Aikuisten perusopetusta voivat opetus- ja kulttuuriministeriön (2014, 30) mukaan järjestää kunnat sekä luvanvaraisesti yksityiset koulutuksenjärjestäjät esimerkiksi aikuislukioissa, kansalaisopistoissa, kansanopistoissa sekä ammatillisen koulutuksen tai oppivelvollisuuskoulun yhteydessä. Hievasen ja kollegoiden (2020, 3) mukaan vuosina 2019–2020 aikuisten perusopetusta järjesti yhteensä 47 koulutuksen järjestäjää ympäri Suomen.

Aikuisten perusopetuksen lainsäädännöllisenä perustana ovat perusopetuslaki (628/1999) sekä perusopetusasetus (852/1998). Perusopetuslain mukaan perusopetuksen tavoitteena on tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen ihmiskunnan jäsenyyteen sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Opetuksen tulee edistää sivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä oppilaiden edellytyksiä osallistua koulutukseen ja muutoin kehittää itseään elämänsä aikana. Opetuksen tavoitteena on lisäksi turvata riittävä yhdenvertaisuus koulutuksessa koko maan alueella, ja opetuksessa noudatetaan valtakunnallisesti yhtenäisiä perusteita (Perusopetuslaki, 628/1999, 2–3§). Aikuisten perusopetuksella on omat opetussuunnitelman perusteensa (Opetushallitus, 2017), jotka eroavat oppivelvollisuusikäisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan aikuisten perusopetuksen lähtökohtana on näkemys siitä, että aikuisopiskelija rakentaa osaamistaan aikaisemmin oppimilleen tiedoille ja taidoille, elämäkokemukselleen ja mahdollisille rinnakkaisille opinnoille (Opetushallitus, 2017, 13).

Aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus, 2017) mukaan aikuisella opiskelijalla on oikeus kehittyä omista lähtökohdistaan opiskelijana, yksilönä ja yhteiskunnan jäsenenä. Aikuisten

perusopetuksen opintojen tulee antaa aineksia opiskelijan identiteetin, maailmankatsomuksen ja -kuvan sekä ihmiskäsityksen jatkuvaan kehittämiseen ja yhteisten arvojen pohdintaan. Opetuksen tulee perusteiden mukaan parantaa opiskelijan valmiuksia toimia aktiivisena kansalaisena sekä oman opiskeluyhteisönsä, perheensä ja lähipiirinsä aikuisena autonomisena jäsenenä. Perusteissa todetaan, että opintojen tulee olla sekä opiskelijan että opetuksen järjestäjän kannalta mielekkäitä ja että aikuisopiskelijan kohdalla tulee pyrkiä ottamaan huomioon hänen elämäntilanteensa esimerkiksi opiskelu- ja arviointitapoja pohdittaessa. Näin varmistetaan perusteiden mukaan hyvä vuorovaikutus, turvallinen oppimisympäristö ja kannustava ja arvostava ilmapiiri. Tavoitteena on, että perusopetuksen kautta opiskelija saa tiedolliset ja taidolliset valmiudet jatko-opintoihin ja elinikäiseen oppimiseen ja itsensä kehittämiseen. (Opetushallitus, 2017, 15.)

Opetus- ja kulttuuriministeriön (2014) mukaan aikuisten perusopetuksen opiskelijat ovat oppimisvalmiuksiltaan ja -tarpeiltaan erittäin heterogeeninen joukko. Vaikka aikuisten perusopetus ja oppivelvollisuusikäisten perusopetus ovat toisistaan erilliset koulutukset ja molemmilla on omat opetussuunnitelman perusteensa, aikuisten perusopetuksen tavoiteltava osaamistaso tulisi ministeriön mukaan kuitenkin voida suhteuttaa perusopetuksen oppimäärän yleiseen tavoitetasoon. Aikuisten perusopetuksen opetuksen haasteena on taustoiltaan moninainen opiskelijajoukko, jossa jokaisella opiskelijalla on omat yksilölliset tarpeensa esimerkiksi kielitaidon, oppimistaitojen ja tuen suhteen. Opetuskieli on suomi, joka on opiskeltavan aineksen kanssa samanaikaisesti oppimisen kohteena. Opettajan vaativana tehtävänä on ministeriön mukaan kuitenkin tarjota kaikille oppimisen mahdollisuus erilaisista lähtökohdista huolimatta. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2014, 41.)

3.5 Aikaisempaa tutkimusta

Aikuisten perusopetusta on tutkittu vasta hyvin vähän. Syynä tutkimuksen vähäisyyteen lienee se, että koulutus on tehnyt ”uuden tulemisen” vasta vuoden 2015 tapahtumien seurauksena. Aikuisten perusopetukseen liittyen on saatavilla lähinnä erilaisia raportteja ja selvityksiä, joista tuoreimpana koulutuksen kansallisen arviointikeskuksen keväällä 2020 julkaisema

maahanmuuttotaustaisten henkilöiden erilaisia koulutuspolkua tarkasteleva arviointiraportti (Hievanen ym., 2020). Hievasen ja kollegoiden kokoamassa raportissa arvioinnin kohteena ovat vapaan sivistystyön lukutaitokoulutus, aikuisten perusopetus sekä ammatillisen koulutuksen kielitaitovaatimusten joustavoittaminen. Raportin mukaan kaikkien maahanmuuttotaustaisille opiskelijoille tarkoitettujen koulutusten haasteena on opiskelijoiden osaamisen ja opiskeluvalmiuksien heterogeenisyys, ja koulutuksen järjestäjien tulisi kiinnittää erityistä huomiota siihen, että opiskelijalla on realistiset mahdollisuudet suoriutua opinnoistaan tavoitteidensa mukaisesti. Myös arvioinnin toteuttaminen yhdenmukaisesti on Hievasen ja kollegoiden mukaan haastavaa. Aikuisten perusopetuksen kohdalla haasteet liittyvät perusopetuksen eri vaiheista toiseen siirtymiseen mutta heijastuvat koulutuspolulla myös ammatilliseen koulutukseen edettäessä, kun opiskelijoiden kielitaito ja opiskeluvalmiudet eivät välttämättä ole odotetulla tasolla. Hievasen ja kollegoiden keskeiset johtopäätökset ovat, että maahanmuuttotaustaisten henkilöiden koulutuspolkujen sujuvoittamisessa tulisi vahvistaa opiskelijoiden perusosaamista sekä selkiyttää eri koulutusmuotojen välistä tehtävänjakoa suhteessa tähän. Lisäksi Hievanen ja muut toteavat, että erilaisille oppijoille tulisi olla nykyistä joustavampia opintopolkua eikä pyrkimys mahdollisimman nopeaan koulutuksen suorittamiseen ja työelämään siirtymiseen saisi olla itseisarvo etenkin sellaisten opiskelijoiden kohdalla, jotka aloittavat opintonsa Suomessa vähäisellä perusosaamisella. (Hievanen ym., 2020, 4–6.)

Turkkila (2020) tarkastelee pro gradu -työssään aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelmaa opetuksen suunnittelun välineenä ja kohderyhmänsä määrittäjänä. Turkkila tutki työssään opetussuunnitelmatekstiä diskurssianalyysin keinoin sekä haastatteli aikuisten perusopetuksen opettajia heidän käsityksistään opetussuunnitelmaan liittyen. Turkkilan keskeisin tutkimustulos on, että opetussuunnitelma heijastaa oletuksia valtaväestöön kuuluvasta oppijasta eikä ota riittävästi huomioon kohderyhmänsä kielitaidon ja opiskelutaitojen tasoa. Turkkila kiinnittää tutkimustulostensa pohjalta huomiota myös siihen, että opiskelija kuvataan perusteiden yleisessä osassa itsenäisenä ja aktiivisena toimijana, joka suunnittelee ja arvioi oppimistaan, mutta joka oppiainekohtaisissa sisällöissä jää passiivisempaan rooliin tekemisen kohteena, jonka opetus saa kehittymään. (Turkkila, 2020, 63–65.)

Maahanmuuttotaustaisten henkilöiden osallistumisesta muihin koulutusmuotoihin on olemassa tutkimustietoa, joka tukee myös tätä tutkimusta. Masoud, Kurki ja Brunila (2020) tutkivat pakolaisuuden rakentumista kotoutumiskoulutusten käytännöissä. Heidän mukaansa pakolaistaustaiset henkilöt nähtiin lähtökohtaisesti ihmisinä, joilla on ”ongelmia”. Masoud ja kollegat toteavat, että kotoutumiskoulutusjärjestelmä olettaa maahanmuuttotaustaisten henkilöiden olevan jonkinlaisen ”korjaamisen” tarpeessa ja heidän tietojensa ja taitojensa kaipaavan ”uudistamista” jotta he voisivat kotoutua suomalaiseen, homogeeniseen ymmärrettyyn yhteiskuntaan. (Masoud ym., 2020, 108.) Niemi ja Kurki (2013) tutkivat ammatilliseen koulutukseen valmentavia koulutuksia, joiden kohderyhmiä olivat vammaiset, maahanmuuttotaustaiset henkilöt, erityistä tukea tarvitsevat nuoret sekä syrjäytymisvaarassa olevat nuoret. Koulutusten opetussuunnitelmissa painottuivat aktiivisuus ja vastuun ottaminen, ja koulutusten opiskelijoiden elämänhallintataitoja ja kykyä valita itselleen sopivia koulutusvaihtoehtoja pidettiin puutteellisina. Opiskelijat nähtiin auttavien, normalisoivien ja vastuullistavien toimenpiteiden kohteina. (Niemi & Kurki, 2013, 206–207.)

Ojapelto (2021) tutki pro gradu -työssään kotoutumiskoulutusten opetussuunnitelmia vuodesta 1997 vuoteen 2017. Ojapellon keskeinen havainto oli, että koulutusten painotus muuttui tarkasteluvälillä yksilön oikeuksiin ja tasavertaisuuteen perustuvasta lähestymistavasta yksilön aktivointiin ja erityisesti työllistymistä korostavaan ajatteluun. (Ojapelto, 2021, 42.) Masoud, Holm ja Brunila (2021) toteavat, että kotoutumiskoulutukseen voi kuulua kielikoulutusta, kansalaiskoulutusta, ammatillista valmennusta ja uraohjausta, mutta sitä mitataan Masoudin ja kollegoiden mukaan kuitenkin lähinnä työllistymisen mittarilla. Työmarkkinoiden ulkopuolella olevat ihmiset ajatellaan kykenemättömiksi täyttämään tietoyhteiskunnan vaatimuksia, jolloin he tarvitsevat erilaisia toimenpiteitä voidakseen tulla itsenäisiksi toimijoiksi. (Masoud ym., 2021, 53–54.)

Kärkkäinen (2017) tutki väitöstutkimuksessaan maahanmuuttotaustaisten opiskelijoiden osallistumista ammatilliseen koulutukseen. Kärkkäisen tutkimustulosten mukaan kulttuurieroja käytetään usein yleispätevänä selityksenä kaikenlaisiin ongelmiin maahanmuuttotaustaisten opiskelijoiden opiskelun suhteen, vaikka ongelmien todellinen syy saattaa johtua kielitaidosta,

yksilöiden välisistä henkilökohtaisista eroista, elämäntilanteiden eroista sekä itse oppimisen kontekstista. Kärkkäinen havaitsi tutkimuksessaan myös, että tutkitut ammatillisen koulutuksen opettajat luokittelivat maahanmuuttotaustaiset opiskelijat helposti länsimaisiin ja ei-länsimaisiin lähtökulttuureihin kuuluviksi. Ei-länsimaisista kulttuureista tulevien opiskelijoiden kanssa toimimista pidettiin lähtökohtaisesti haastavampana kuin länsimaisista kulttuureista tulevien, koska heidän aika- ja perhekäsityksensä eroavat suomalaisesta, heidän muodollinen koulutuksensa on vähäisempää ja heidän osaamistaan on vaikeampi tunnistaa. Kärkkäisen mukaan tämä johtaa siihen, että ei-länsimaisia kulttuureita pidetään huonompina kuin länsimaisia, ja ei-länsimaisista kulttuureista tulevia opiskelijoita verrataan lapsiin, koska heidän ajattelutapansa ja käyttäytymismallinsa näyttävät ammatillisen koulutuksen opettajille lapsellisina. (Kärkkäinen, 2017, 206–209.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA AINEISTO

Tässä luvussa esittelen tutkimusongelmani ja tutkimuskysymykset sekä kuvaan tutkimuksen metodologiset lähtökohdat, tutkimuksen toteutuksen ja keräämäni aineiston.

4.1 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymys

Koulutuksella on keskeinen rooli kotoutumispolitiikan virallisten tavoitteiden toteuttamispyrkimyksissä. Erilaisia koulutusmuotoja on paljon, ja esimerkiksi kotoutumiskoulutuksen kurssit ovat nimensä mukaisesti kotoutumiseen ja kotouttamiseen pyrkiviä koulutuksia. Aikuisten perusopetus on sen sijaan yleissivistävä koulutus, jonka kohderyhmään kuuluu muitakin kuin maahanmuuttotäustaisia henkilöitä mutta joka on kuitenkin samalla myös osa kotoutumiskoulutusjärjestelmää. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan aikuisten perusopetus tarjoaa mahdollisuuden oppia perustaitoja, laajentaa yleissivistyksen perustaa, antaa valmiudet ja kelpoisuuden toisen asteen opintoihin sekä tukee maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden kotoutumista antamalla opiskelijoille riittävät kielelliset ja yhteiskunnalliset valmiudet (Opetushallitus, 2017, 18).

Etsin tässä tutkimuksessa ymmärrystä siihen, mikä merkitys aikuisten perusopetuksella on aikuisten maahanmuuttotäustaisten henkilöiden kotoutumisen tukijana osana kotoutumiskoulutusjärjestelmää. Lähestyn tätä tutkimusongelmaa seuraavien tutkimuskysymysten kautta:

1. Miten kotoutuminen hahmottuu aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sekä koulutuksen järjestäjän, opettajien ja opiskelijoiden kertomuksissa?

2. Miten aikuisten perusopetukseen osallistuminen tukee kotoutumista opetussuunnitelman perusteiden sekä koulutuksen järjestäjän, opettajien ja opiskelijoiden kertomusten mukaan?

4.2 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

Lähestyn tutkimuskysymyksiäni laadullisen tutkimuksen keinoin. Laadullinen tutkimusote soveltuu Puusan ja Juutin (2020b) mukaan sellaisten ilmiöiden tutkimiseen, joiden perusta on tajunnassa, ihmisten vuorovaikutuksessa ja sitä jäsentävässä kielessä, ja sen tavoitteena voi olla esimerkiksi uuden tiedon hankinta, ilmiön kuvaaminen, ymmärryksen syventäminen, ilmiön tulkitseminen, teoreettisesti mielekkään tulkinnan tekeminen tai kyseenalaistaminen. Laadullinen lähestymistapa korostaa todellisuuden ja siitä saatavan tiedon subjektiivista luonnetta ja keskittyy tarkastelemaan tutkittavien kokemuksia tutkittavasta ilmiöstä. Olennaista tutkimuksessa on osallistuvien näkökulma ja tutkijan vuorovaikutus havaintojen kanssa. (Puusa & Juuti, 2020b, 73–75.) Laadullinen tutkimus keskittyy Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan usein analysoimaan pientä määrää tapauksia mahdollisimman perusteellisesti, ja tutkija pyrkii sijoittamaan tutkimuskohteen yhteiskunnallisiin yhteyksiinsä ja antamaan siitä historiallisesti yksityiskohtaisen ja tarkan kuvan (Eskola & Suoranta, 1998, 14).

Hakala (2018) toteaa, että laadullisessa tutkimuksessa aineistonkeruu ja käsittely kietoutuvat yhteen, ja alustavaa tulkintaa tehdään usein jo aineistoa koottaessa. Alustavan tulkinnan kautta tutkija usein suuntaa aineistonkeruun jatkoa tai tarvittaessa rajaa kohdejoukkoa tai jopa tehtävänasettelua. (Hakala, 2018, 17.) Laadullisen tutkimuksen etenemistä voidaan Puusan ja Juutin (2020a) mukaan kuvata hermeneuttisen kehän käsitteen avulla, jolla tarkoitetaan tutkimusprosessin etenemistä kehämäisesti niin, että tutkija käy dialogia aineistonsa kanssa ja lähestyy vähitellen perusteltua tulkintaa. Hermeneuttisen kehän periaatteen mukaisesti on mahdollista ja jopa tyypillistä, että aineiston keruun jälkeen tutkija palaa tarkentamaan tutkimuskysymystään löydettyään aineistosta jotain odottamatonta tai uutta. (Puusa & Juuti, 2020a, 70–72.) Siljanderin (1988) mukaan tiedonmuodostusprosessilla ei ole absoluuttista alkua, koska ymmärtäminen perustuu aina jo ennalta ymmärrettyyn eli

esiymmärrykseen. Tulkintaprosessin edetessä esiymmärrys muuttuu, kun uusi käsitys korjaa tai täydentää esiymmärrystämme. Hermeneuttiseen kehään kuuluu olennaisesti myös tulkittavan ilmiön osien ja kokonaisuuden välinen vuoropuhelu Tulkintaprosessilla ei myöskään ole absoluuttista päätepidettä, koska tulkinnat ovat aina luonteeltaan väliaikaisia. Hermeneuttinen kehä on siis sulkeutumaton. (Siljander, 1988, 115–118.)

Myös omaa tutkimusprosessiani voi kuvata hermeneuttisen kehän avulla: Esiymmärrykseni perustui kokemukseeni suomalaisesta peruskoulusta sekä työskentelyyni aikuisten perusopetuksessa. Tutkimusprosessin alussa lähestyin aikuisten perusopetusta ensin siitä näkökulmasta, että se on kuin oppivelvollisuusikäisten perusopetusta, mutta opiskelijat ovat aikuisia ja koulutuksella on kotouttava tehtävä. Lähestyin aihetta ensin puhtaasti kotouttavan tehtävän kautta, jolloin aikuisuus hahmottui lähinnä kohderyhmän biologisen iän kautta eräänlaisena taustatietona. Rakensin alkuperäisen tutkimusasetelman kotoutumisen ympärille ja keräsin aineiston puhtaasti kotoutumisen näkökulmasta ja sillä ajatuksella, että koulutus ilman muuta edistää ja tukee kotoutumista. Tutkimuksen edetessä esiymmärrykseni muuttui ja täydentyi, ja aikuisuuden merkitys nousi esille. Huomasin että kotoutuminen vaikutti merkittävään kykyä toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä, johon puolestaan vaadittiin tietynlaisia aikuiselta ihmiseltä odotettavia tietoja ja taitoja. Tutkimusprosessin alussa hahmotin koulutuksen esiymmärrykseni perusteella yksiselitteisesti myönteisiä vaikutuksia tuottavana instituutiona, mutta esiymmärrykseni lisääntyessä ja prosessin edetessä aloin myös tarkastella koulutusta entistä kriittisemmin silmin, kun ymmärsin esimerkiksi, että opetussuunnitelman perusteiden, koulutuksen järjestäjän ja opettajien näkemysten mukaan opiskelijat olivat jollain tavalla puutteellisia tai vajavaisia aikuisia, joiden ”korjaamiseen” koulutusta tarvittiin.

4.3 Tutkimusmenetelmät

Raatikaisen (2004) mukaan ymmärtävän ihmistieteen lähtökohtana on ajatus, että inhimillisten toimijoiden ja yhteisöjen tutkimisessa on huomioitava sekä toiminnan perusteet että toimijan oma näkökulma. Ymmärtäminen ja tulkitseminen nähdään holistisina, jolloin osien merkitys on sidoksissa

kokonaisuuteen ja kokonaisuuden osiin. (Raatikainen, 2004, 86–87.) Tätä ajatusta sekä hermeneuttista lähestymistapaa mukaillen tutkimusaineistoni koostuu useasta eri osasta, joiden tarkoitus on yhdessä muodostaa kattava kuva tutkimuskohteestani tarkastelemalla sitä eri tasoilta. Lähestyn tutkimusongelmaani eli kotoutumisen merkitystä aikuisten perusopetuksessa opetussuunnitelman, koulutuksen järjestäjän, opettajien ja opiskelijoiden näkökulmista, koska kaikki nämä tasot ovat läsnä kokonaisuudessa. Lähestymistapaani kuvaa triangulaation käsite, joka tässä tutkielmassa tarkoittaa aineistotriangulaatiota eli useammanlaisen aineiston yhdistelyä sekä tietyssä mielessä myös menetelmätriangulaatiota eli useamman aineistonhankintamenetelmän käyttöä. Triangulaation käyttöä perustellaan Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan sillä, että yksittäisellä tutkimusmenetelmällä tai -aineistolla on vaikea saada kattavaa kuvaa tutkimuskohteesta (Eskola & Suoranta, 1998, 51).

Aineiston ensimmäisen osan muodostaa aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden yleinen osa eli valmis aineisto. Aineiston toiseen osaan kuuluu aikuisten perusopetusta järjestävän oppilaitoksen rehtorin, apulaisrehtorin ja opinto-ohjaajan ryhmähaastattelu sekä kuuden aikuisten perusopetuksen opettajan vastaukset kirjalliseen kyselylomakkeeseen. Aineiston kolmannen osan muodostaa neljän aikuisten perusopetuksen opiskelijan haastatteluaineisto, jonka keräsin kahtena parihaastatteluna.

Haastattelu on Eskolan ja kollegoiden (2018) mukaan eräänlainen keskustelu, jossa tutkija pyrkii saamaan selville haastateltavilta tutkimuksen aihepiiriin kuuluvat asiat. Haastattelun käyttö menetelmänä perustuu yksinkertaiseen ajatukseen siitä, että ihmisen käsitys tutkittavasta ilmiöstä saadaan selville kysymällä asiasta suoraan häneltä. (Eskola, Lätti & Vastamäki, 2018, 24.) Haastattelun etuna on Puusan (2020) mukaan mahdollisuus saada yhdellä kertaa mahdollisimman paljon tietoa ja monipuolinen kuva kiinnostuksen kohteena olevasta aiheesta, ja se sopii hyvin erilaisten abstraktien ilmiöiden tutkimiseen. Haastattelussa tutkijalla on myös mahdollisuus pyytää haastateltavaa selittämään tai tarkentamaan sanomaansa. (Puusa, 2020, 102.) Tässä tutkimuksessa toteutin haastattelut teemahaastatteluina, joissa haastattelun aihepiirit eli teema-alueet on ennalta määritelty, mutta kysymysten tarkka muotoilu ja järjestys eivät ole merkitseviä. Eskolan ja kollegoiden mukaan

teemahaastattelun aikana käydään teema-alueet läpi, mutta niiden keskinäinen järjestys ja laajuus voivat vaihdella haastattelusta toiseen (Eskola ym., 2018, 25.) Toteutin haastattelut parihaastatteluina (opiskelijat) ja ryhmähaastatteluna (rehtori, apulaisrehtori ja opinto-ohjaaja) ensisijaisesti käytännön syistä, jotta sain tutkimusaineiston pidettyä ajallisesti ja määrällisesti hallittavissa. Ryhmähaastattelun etuna voidaan Puusan (2020) mukaan kuitenkin pitää myös sitä, että sen avulla voidaan saada selville tutkittavien yhteinen kanta tutkittaviin kysymyksiin sekä tavoittaa kollektiivisesti tuotetut ja jaetut merkitysrakenteet (Puusa, 2020, 111). Lisäksi koin opiskelijoiden osalta parihaastattelun olevan heille todennäköisesti yksilöhaastattelua miellyttävämpi ja turvallisempi tilanne, ja haastattelutilanteessa he saivat toisiltaan lisäksi kielellistä tukea.

Haastatteluaineiston lisäksi keräsin tutkimukseeni osallistuneen oppilaitoksen opettajilta suppeahkon kirjallisen aineiston sähköisellä kyselylomakkeella, jossa opettajat vastasivat avoimiin kysymyksiin. Haastattelemalla myös opettajia olisin varmasti saanut kokonaisvaltaisempaa ja syvällisempää tietoa myös heidän näkemyksistään, mutta samalla haastatteluiden litterointityön määrä olisi kasvanut entisestään. Lopputuloksena opettajilta saadut vastaukset toimivat haastatteluaineistoa tukevana ja täydentävänä lisäaineistona mutta tuovat myös joitakin uusia näkökulmia kokonaisuuteen.

Keräsin haastatteluaineiston ja kyselyaineiston keväällä 2019 eräästä aikuisten perusopetusta järjestävästä oppilaitoksesta. Eskolan ja Suorannan (1998, 49) mukaan voidaan ajatella, että yhdenkin tapauksen monipuolinen erittely sisältää aineksia yleistykseen. Tutkimukseni tavoitteena ei olekaan kuvata, mitkä ovat juuri tutkimuskohteenani olevan oppilaitoksen erityispiirteet tutkittavan ilmiön kannalta vaan laajemman ilmiön kuvaaminen yksittäistapauksen avulla. Suomessa on kevään 2020 tiedon mukaan 47 aikuisten perusopetuksen järjestäjää (Hievanen ym., 2020, 50), ja koska tämä lukumäärä on suhteellisen pieni, en kuvaa tässä tutkielmassa tutkimukseni kohteena olevaa oppilaitosta sen tarkemmin, koska vähäistenkin tietojen avulla kyseinen oppilaitos ja siellä työskentelevät tutkimukseen osallistuneet henkilöt sekä mahdollisesti myös haastatteleman opiskelijat olisi melko helppo tunnistaa. Minulla oli aineiston keräämiseen koulutuksen järjestäjän myöntämä lupa, ja kaikki osallistujat osallistuivat tutkimukseeni vapaaehtoisesti. Kerroin ennen tutkimukseen

osallistumista tutkimukseni tarkoituksesta sekä siitä, että käytän aineistoa vain tämän tutkimuksen tarpeisiin. Vakuutin myös, että lopullisesta tutkimusraportista ei ole mahdollista tunnistaa tutkimuksen kohteena ollutta oppilaitosta eikä yksittäisiä vastaajia. Nauhoitin haastattelut tutkittavien luvalla.

4.4 Aineiston muodostuminen

4.4.1 Opetussuunnitelman perusteiden yleinen osa

Yhden osan aineistoani muodostaa aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus, 2017) yleinen osa. Opetussuunnitelman perusteiden tarkastelu on tutkimusaiheeni kannalta olennaista, koska Antikaisen ja kollegoiden (2013) mukaan opetussuunnitelma sisältää tiedot, joita yhteiskunnassa pidetään välttämättömän tärkeinä opettaa uusille sukupolville ja tuleville kansalaisille eli myös maahanmuuttotaustaisille henkilöille. Siihen tiivistetään koulutuksen yhteiskunnalliset päämäärät ja oletukset lasten, nuorten ja aikuisten tarvitsemista tiedoista ja heidän kyvyistään ja mahdollisuuksistaan oppia niitä. Erityisesti yleissivistävän peruskoulun opetussuunnitelma sisältää valtiollisen näkemyksen siitä, mitä jokaisen yksilön ja tulevan kansalaisen tulee tietää ja osata eli sosialisointi viralliset pyrkimykset. (Antikainen, Rinne & Koski, 2013, 163–165.) Lisäksi opetussuunnitelma on oppilaitosten ja niissä toimivien opettajien ja muun henkilöstön toimintaa ohjaava dokumentti, joten sen tarkastelu on kokonaisuuden kannalta tärkeää.

Aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (Opetushallitus, 2017) on 243-sivuinen dokumentti, jossa itsessään olisi aineistoa kokonaisuudelle tutkielmalle. Rajasin oman tarkasteluni käytännön syistä ja tämän tutkielman tarkoitusta silmällä pitäen perusteiden yleiseen osaan (sivut 7–56), jossa käsitellään opetussuunnitelman merkitystä ja laadintaa, opetuksen järjestämisen lähtökohtia, aikuisten perusopetuksen tehtävää ja tavoitteita, toimintakulttuuria, ohjausta, oppimisen ja opiskelun tukea, opiskeluhuoltoa ja kurinpitoa, yhteistyötä ja opetuksen järjestämistapoja sekä oppimisen arviointia. Tämä aineiston osa toimi tutkimuksessani paitsi tutkimusaineiston osana myös esiyymmärrykseni ensimmäisenä täydentäjänä, joka muokkasi tutkimusprosessin seuraavia askelia toimiessaan lähtökohtana muun aineiston keräämiselle. Kävin

opetussuunnitelman perusteiden yleisen osan alustavasti läpi ennen muun aineiston keräämistä ja poimin sieltä kaikki aiheet, joiden yhteydessä käsiteltiin kotoutumista. Näiden poimintojen ympärille rakensin haastattelukysymykset sekä kyselylomakkeen, joita käytin aineiston muiden osien hankkimisessa.

4.4.2 Koulutuksen järjestäjä ja opettajat

Aineistoni toinen osa koostuu aikuisten perusopetuksen järjestäjän edustajien ryhmähaastattelusta sekä aikuisten perusopetuksen opettajilta kerätyistä kirjallisista kyselylomakevastauksista. Koulutuksen järjestäjän edustajilla tarkoitan tässä oppilaitoksen rehtoria, apulaisrehtoria sekä opinto-ohjaajaa. Rehtorin ja apulaisrehtorin näkemys on kokonaisuuden kannalta tärkeä siksi, että he vastaavat toiminnan järjestämisestä ja kokonaisuuden johtamisesta. Opinto-ohjaaja on sisällytetty tässä aineistossa koulutuksen järjestäjän edustajien joukkoon siksi, että kyseisessä oppilaitoksessa opinto-ohjaajalla on ollut merkittävä rooli koulutuksen suunnittelussa ja käytäntöjen luomisessa. Halusin saada aineistoon sekä koulutuksen järjestäjän edustajien että opettajien näkemyksiä, koska heidän toimintansa kautta opetussuunnitelma muuttuu todeksi.

Rehtorin, apulaisrehtorin ja opinto-ohjaajan ryhmähaastattelun runko perustui opetussuunnitelman perusteista keräämiini kotoutumista käsitteleviin aiheisiin, joita olivat esimerkiksi opiskelijoiden oman kulttuuri-identiteetin rakentuminen, suomalaiseen yhteiskuntaan integroituminen, riittävien kielellisten ja yhteiskunnallisten valmiuksien saavuttaminen, arjen taitojen tukeminen, työelämätaidot, osallisuus ja toimijuus ja kotoutumisprosessin hahmottaminen. Lisäksi keskustelimme siitä, miten haastateltavat ylipäänsä ymmärtävät kotoutumisen ja yhteiskuntaan integroitumisen sekä siitä, mitkä haastateltavien mielestä ovat aikuisten perusopetuksen tärkeimmät tehtävät ja toisaalta suurimmat haasteet.

Rehtorin, apulaisrehtorin ja opinto-ohjaajan ryhmähaastattelun kesto oli 1 tunti ja 52 minuuttia. Litteroin haastattelun sanatarkasti mutta en kuitenkaan merkinnyt esimerkiksi taukoja ja epäröintejä tai muita keskusteluun ja vuorovaikutukseen liittyviä tekijöitä, koska kiinnostuksen kohteeni on puheen sisällössä. Litteroituna tämän haastatteluaineiston mitaksi tuli 27 liuskaa. Kutsun

käytännön syistä rehtoria, apulaisrehtoria ja opinto-ohjaajaa tutkielman analyysiosiossa hallinnoksi ja viittaa tämän osion haastateltaviin henkilöihin tässä tutkielmassa koodinimillä H1, H2 ja H3 (H = hallinto). En kuitenkaan yksilöi, kuka haastateltavista on kukin enkä myöskään kerro haastateltavista minkäänlaisia taustatietoja, koska niiden kautta heidät voisi mahdollisesti tunnistaa.

Opettajille lähettämässäni kyselylomakkeessa oli yhteensä yhdeksän avokysymystä aikuisten perusopetukseen ja kotoutumiseen liittyen. Kysymykset käsittelivät samoja aiheita kuin rehtorin, apulaisrehtorin ja opinto-ohjaajan haastattelu mutta suppeammassa mittakaavassa. Kysyin opettajilta lisäksi myös, mitä kotoutuminen merkitsee heidän oman opetettavan aineensa näkökulmasta ja miten he tukevat sitä omassa opetuksessaan. Toteutin kyselyn Google Forms -työkalua käyttäen ja lähetin kyselylinkin sähköpostitse kaikille kyseisessä oppilaitoksessa aikuisten perusopetuksessa opettaville opettajille. Kyselyyn vastasi nimettömänä yhteensä kuusi opettajaa, joista kaksi vastasi kaikkiin kysymyksiin, kaksi kahdeksaan kysymykseen yhdeksästä ja kaksi seitsemään kysymykseen yhdeksästä. Vastausten pituudet vaihtelivat muutamasta sanasta useiden rivien mittaisiin vastauksiin. Viittaa opettajiin tässä tutkielmassa koodinimillä O1, O2, O3, O4, O5 ja O6 (O = opettaja).

4.4.3 Opiskelijat

Aineistoni kolmas osa koostuu neljän aikuisten perusopetuksen opiskelijan haastatteluista, jotka toteutin kahtena parihaastatteluna. Pidän tärkeänä, että tutkimuksessani kuuluu myös opiskelijoiden ääni eikä heitä tarkastella vain ulkopuolelta ja järjestelmän ylemmiltä tasoilta käsin. Opiskelijoiden näkemykset ja kokemukset aikuisten perusopetuksesta ovat olennainen osa kokonaisuutta, ja heidät voidaan nähdä paitsi toiminnan kohteina myös aktiivisina toimijoina, mitä tavoittelen tässä tutkimuksessa. Toteutin opiskelijoiden haastattelut teemahaastatteluna, jonka aiheet rakensin samaan tapaan kuin muidenkin tutkittavien osalta eli opetussuunnitelman perusteiden yleisen osan kotoutumista käsittelevien kokonaisuuksien ympärille. Muokkasin kysymykset niin, että ne kohdistuivat opiskelijan omaan elämään ja opiskeluun ja pyrin siihen, että ne olisivat mahdollisimman helposti ymmärrettäviä ja konkreettisia, jotta

opiskelijoiden olisi mahdollista ymmärtää kysymykset kehittyvällä suomen kielen taidolla sekä vastata niihin. Huomasin kuitenkin ensimmäisen haastattelun aikana, että kotoutuminen käsitteenä oli opiskelijoille vieras ja vaikka avasinkin sitä heille, käsite ei tuntunut täysin avautuvan. Siksi jouduin spontaanisti muokkaamaan haastattelun jatkoa, mikä johti siihen, että keskustelusta muodostui melko vapaata jutustelua opiskelusta, omasta elämänhistoriasta, elämästä Suomessa sekä eroista eri maiden ja kulttuurien välillä. Opiskelijat kertoivat kokemuksistaan melko vapaasti, mutta ohjailin kuitenkin keskustelua niin, että se pysyi etukäteen suunnittelemini aiheiden ympärillä. Haastattelut olivat samana iltapäivänä melko lyhyen ajan päässä toisistaan enkä ennen toista haastattelua ehtinyt suuresti muuttaa strategiaani, joten pyrin toteuttamaan toisenkin haastattelun samalla etenemistavalla kuin ensimmäisen.

Haastattelun aikana jouduin avaamaan kysymyksiä ja käsitteitä paljon sekä viemään keskustelua eteenpäin paljon enemmän kuin rehtorin, apulaisrehtorin ja opinto-ohjaajan haastattelussa. Tästä huolimatta koin, että haastattelun aikana käydyissä keskusteluissa muodostui rikas kuva opiskelijoiden kokemuksista aikuisten perusopetuksen opiskelijoina sekä opiskelun merkityksestä kotoutumisen tukijana. Litteroitujen haastattelujen perusteella ulkopuolinen lukija saattaa ehkä ihmetellä opiskelijoiden suomen kielen taidon tasoa ja kyseenalaistaa heidän vastaustensa ymmärrettävyyden. Voin kuitenkin vakuuttaa, että haastattelutilanteessa olen käynyt yhdessä opiskelijoiden kanssa sisällöllisesti rikasta ja monitasoista keskustelua, jossa olemme puolin ja toisin tulleet ymmärretyksi.

Litteroin opiskelijoiden haastattelut samalla lähestymistavalla kuin rehtorin, apulaisrehtorin ja opinto-ohjaajan haastattelut eli sanatarkasti mutta ilman tarkempia merkintöjä esimerkiksi tauoista, epäröinneistä tai painotuksista. Molemmat haastattelut kestivät ajallisesti hieman yli yhden tunnin, ja litteroituna haastatteluaineistosta muodostui yhteensä 97 sivua tekstiä. Viittaan opiskelijoihin tässä tutkielmassa koodinimillä S1, S2, S3 ja S4 (S = *student*). Kuvaan seuraavassa heitä hieman tarkemmin siksi, että siten heidän kertomansa ja kokemansa saavat jonkinlaisen kontekstin. Lisäksi heidän elämäntarinoidensa kautta lukija saa alustavan käsityksen siitä, millaisia aikuisten perusopetuksen opiskelijat voivat taustoiltaan olla. En kerro opiskelijoista heidän tarkkoja

lähtömaitaan tai äidinkieliään, koska niiden perusteella heidät voisi olla mahdollista tunnistaa.

S1 on Itä-Afrikasta kotoisin oleva nainen. Hän on tullut Suomeen jo 90-luvun puolivälissä. Hän on saanut pian Suomeen tulonsa jälkeen ensimmäiset lapsensa ja on ollut lasten kanssa kotona. Lasten hoitamisen lomassa hän on osallistunut suomen kielen kursseille mutta ei ole opiskellut Suomessa muuta ennen aikuisten perusopetusta eikä ole myöskään ollut työelämässä. S1 on käynyt lähtömaassaan lapsena koulua seitsemän vuotta, mutta koulunkäynti on keskeytynyt sodan takia. Hänen neljästä lapsestaan kolme on jo aikuisia, ja lisäksi hänellä on päiväkotikäinen lapsi.

S2 on Itä-Afrikasta kotoisin oleva mies. Hän on haastatteluhetkellä asunut Suomessa kolmen vuoden ajan. Hän on käynyt koulua lähtömaassaan lapsena seitsemän vuotta. Hän ei ole ennen aikuisten perusopetusta osallistunut Suomessa mihinkään koulutukseen eikä myöskään ollut työelämässä. Hänellä on päiväkotikäinen lapsi.

S3 on Lähi-idästä kotoisin oleva nainen. Hän on haastatteluhetkellä asunut Suomessa kuusi vuotta. Hän on käynyt lapsuudessaan lähtömaassaan yhdeksän vuotta koulua mutta ei ole opiskellut sen jälkeen tutkintoon tai ammattiin eikä myöskään ole ollut työelämässä. Hän on Suomessa olonsa aikana osallistunut aikaisemmin suomen kielen kursseille, mutta suomen opiskelu on keskeytynyt puolison sairauden vuoksi. Hänellä on kolme jo aikuista tai lähes aikuista lasta.

S4 on Etelä-Aasiasta kotoisin oleva nainen. Hän on haastatteluhetkellä asunut hieman yli kolme vuotta Suomessa. Hän on käynyt lähtömaassaan koulua hieman alle kahdeksan vuotta, mutta koulunkäynti on keskeytynyt, kun hän on mennyt naimisiin. Ennen aikuisten perusopetusta hän on osallistunut suomen kielen kurssille, luku- ja kirjoitustaidon kurssille sekä kotoutumiskoulutuksen kurssille. Hänellä on yksi kouluikäinen lapsi.

Kaikki opiskelijat olivat haastatteluhetkellä 2019 juuri valmistumassa aikuisten perusopetuksen päättövaiheesta ja tähtäsivät ammatillisiin opintoihin. Päädyin valitsemaan tarkastelun kohteeksi juuri päättövaiheesta valmistuvat opiskelijat siksi, että heillä on takanaan suhteellisen pitkä opiskeluaika aikuisten perusopetuksessa ja sitä kautta myös pidempi ajallinen perspektiivi aiheeseen. Oletin myös, että perusopetuksesta valmistuvina heidän suomen kielen taitonsa on sillä tasolla, että he pystyvät keskustelemaan suomeksi myös muista kuin

aivan konkreettisista arkipäivän aiheista. Opiskelijat valikoituivat haastateltaviksi niin, että yksi päättövaiheen opiskelijoiden ryhmänohjaajista tiedusteli omalta ryhmältään halukkaita vapaaehtoisia osallistumaan haastatteluun, ja nämä neljä opiskelijaa ilmoittautuivat mukaan. Toteutin haastattelut parihaastatteluina osittain siksi, että näin pystyin pitämään kertyvän aineiston kokonaismäärän tämän tutkielman puitteisiin sopivana mutta erityisesti siksi, että parihaastatteluna tilanne oli oletettavasti opiskelijoille helpompi ja turvallisempi vaihtoehto. Ratkaisu osoittautui myös käytännössä hyväksi, koska haastattelutilanne muodostui enemmänkin luontevaksi keskusteluksi, jota rikastivat ja syvensivät myös opiskelijoiden toisilleen tarjoamat syötteet. Opiskelijat saivat toisiltaan myös kielellistä tukea, mikä helpotti esimerkiksi niissä tilanteissa, joissa opiskelija selvästi halusi sanoa mielessään olevan ajatuksen, mutta ei osannut heti muotoilla sitä suomeksi.

5 AINEISTON ANALYYSI JA TULOKSET

Haastattelu- ja kyselyaineisto oli lopulta laaja ja rönsyilevä kokonaisuus, joka käsitteli todella monia aikuisten perusopetukseen ja kotoutumiseen liittyviä osatekijöitä. Luin aineistoa useita kertoja läpi ja tunnistin aineistosta paljon yksittäisiä kiinnostavia kohtia, jotka tuntuivat jollain tavalla selittävän sitä, millaista roolia aikuisten perusopetus näyttelee maahanmuuttotaustaisten opiskelijoiden kotoutumisessa. Osa näistä kohdista oli suoria mainintoja, joissa käytettiin esimerkiksi sanoja kotoutuminen, kotoutua ja kotouttaa, kun taas osa kohdista oli epäsuorempia viittauksia aiheeseen. Lisäksi tunnistin useita mielenkiintoisia teemoja, jotka tuntuivat jollain tavalla kuuluvan kokonaisuuteen, mutta punaisen langan löytäminen oli haastavaa. Oli selvää, että perusopetuksen kautta opiskelijat oppivat kieltä ja saavat erilaisia tietoja ja taitoja yhteiskuntaan ja kulttuuriin liittyen, ja näiden tietojen ja taitojen omaksuminen tukee myös kotoutumista. Kotoutuminen tuntui hahmottuvan kykynä osallistua yhteiskunnan toimintaan ja päästä eteenpäin jatkokoulutukseen ja työelämään. Myös erilaiset identiteettiin, maailmankuvaan ja niiden muutokseen liittyvät teemat toistuivat aineistossa.

Aineistoa lukiessani esiyymmärrykseni tutkimusaiheestani täydentyi ja muuttui. Hermeneuttisessa kehässä tutkija käy dialogia aineistonsa kanssa lähestyen vähitellen perusteltua tulkintaa, ja hermeneuttisen kehän periaatteen mukaisesti on mahdollista ja jopa tyypillistä, että aineiston keruun jälkeen tutkija palaa tarkentamaan tutkimuskysymystään löydettyään aineistosta jotain odottamatonta tai uutta (Puusa & Juuti, 2020a, 70–71). Huomioni kiinnittyi luentakerta toisensa jälkeen siihen, miten yhteiskuntaan osallistumisen yhteydessä erityisesti rehtorin, apulaisrehtorin ja opinto-ohjaajan sekä opettajien kertomassa korostui ajatus täysivaltaisuudesta ja aktiivisesta kansalaisuudesta,

johon kuuluivat tietyt aikuiselta odotettavat perustiedot ja -taidot, joita opiskelijoilla ei haastateltavien mukaan ennestään ollut ja joita he koulutuksessa saivat. Näistä tiedoista ja taidoista kertoessaan tutkittavat käyttivät opiskelijoista puhuessaan vertauskuvia, jotka liittyivät lapsenomaisuuteen tai ainakin jonkinlaiseen vajavaisuuteen.

Opiskelijoiden kertomukset käsittelivät luonnollisesti heidän omia kokemuksiaan, mutta jossain vaiheessa oivalsin, että itse asiassa heidänkin kertomuksissaan hahmottui kokemuksia jonkinlaisesta vajavaisesta aikuisuudesta esimerkiksi suhteessa omiin lapsiin, jotka ovat käyneet suomalaista koulua. Myös opiskelijat korostivat sitä, miten he ovat koulutuksen myötä saaneet tietoja ja taitoja, joita tarvitsevat suomalaisessa yhteiskunnassa ja työelämässä ja joiden avulla he pystyvät myös toimimaan perheensä ja yhteisönsä hyväksi. Näiden havaintojen pohjalta tulin siihen tulokseen, että myös aikuisuuteen liittyvät teemat ovat olennaisia tutkimusaiheeni kannalta.

Edellä kuvatut pohdinnat muokkasivat esiyymmärrystäni ja ohjasivat ajatteluani, kun siirryin analyysin seuraavaan vaiheeseen. Lähestyin aineistoa käyttäen apunani sisällönanalyysia, jota voidaan pitää sekä yksittäisenä menetelmänä että väljänä teoreettisena kehyksenä, jota voidaan soveltaa monesta epistemologisesta ja teoreettisesta näkökulmasta käsin ja monenlaisiin analyysikokonaisuuksiin (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 78). Omassa tutkimus- ja analyysiprosessissani sisällönanalyysi oli luonteeltaan vahvasti hermeneuttista, mitä kuvaan seuraavassa osiossa.

5.1 Analyysin kulku

Tuomen ja Sarajärven (2018, 78) mukaan aineistoa voi lähestyä sisällönanalyysin keinoin yksinkertaisimmillaan niin, että päätetään, mikä juuri tässä aineistossa kiinnostaa, käydään aineisto läpi ja erotetaan, merkitään ja siirretään erilleen kiinnostukseen sisältyvät asiat, luokitellaan, teemoitellaan tai tyypitellään aineisto, ja lopuksi kirjoitetaan yhteenveto. Oma analyysini eteni näiden askelten mukaan mutta hermeneuttisella otteella niin, että esiyymmärrys ohjasi ensin kiinnostuksen kohteiden valintaa, edelleen tarkentuessaan teemoittelua ja lopulta myös tutkimusraportin kirjoittamista. Tutkimusraporttia kirjoittaessani palasin myös uudelleen kiinnostuksen kohteiden valintaan, kun

käsitykseni ja ymmärrykseni kokonaisuudesta tarkentui. Kuljin siis hermeneuttisella kehällä uudestaan ja uudestaan, ja kerta kerralta ymmärrykseni muuttui, lisääntyi, korjaantui ja täydentyi. Kuvaan seuraavissa osioissa tarkemmin analyysiprosessin eri vaiheita.

5.1.1 Kiinnostavien kohtien poimiminen aineistosta

Aloitin keräämällä aineistosta ensin kaikki kohdat, jotka kuvasivat mielestäni jotenkin kotoutumista ja/tai aikuisuutta. Valintani perustui senhetkiseen esiyymmärrykseeni ja poimin mukaan kaiken, mikä tuntui jollain tavalla relevantilta aiheen kannalta. Aikuisuuteen liittyviksi katsoin esimerkiksi kohdat, joissa puhuttiin aiemmista koulutuksista ja opinnoista, elinikäisestä oppimisesta, elämäkokemuksesta, vastuullisuudesta sekä aikuisuuteen kuuluvista elämänalueista kuten työelämä, perheestä huolehtiminen, yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä toiminen ja itsestä ja muista huolehtiminen. Lisäksi suoraan aikuisuudesta jostakin muusta näkökulmasta kertovat maininnat kuuluivat luonnollisesti rajaukseni piiriin. Poimin aikuisuuteen liittyviksi myös kohdat, joiden koin liittyvän aikuisuuteen ikään kuin käänteisellä tavalla eli kohdat, joissa puhuttiin esimerkiksi kasvamisesta. Vaikka kasvamme ja kehitymme ihmisinä läpi elämän, aikuisuuteen kuuluu kuitenkin ajatus täysikasvuisuudesta. Osa aineistosta löytyivistä kohdista käsitteli aikuisuutta muutenkin käänteisesti eli esimerkiksi sitä, mitä aikuiselta odotettavia taitoja maahanmuuttotautaisilta aikuisilta puuttuu, ja sisällytin myös nämä käänteiset näkökulmat aineistoon.

Kotoutumiseen liittyviksi sisällytin kohdat, joissa puhuttiin esimerkiksi suomalaisen yhteiskuntaan kotoutumisesta, suomen kielen oppimisesta, suomalaisen/länsimaisen/pohjoismaisen kulttuurin, arvojen ja elämäntavan omaksumisesta ja maailmankuvan muuttumisesta. Yhteistä kotoutumiseen kuuluville asioille oli ajatus siitä, että tarkastelun lähtökohtana oli toisesta maasta, kulttuurista ja kielitaustasta tuleminen, ja näitä asioita pyrittiin aikuisten perusopetuksen myötä jotenkin muokkaamaan, jotta esimerkiksi yhteiskuntaan osallistuminen olisi mahdollista. Tulkitsin esiyymmärrykseni perusteella, että osa poimimistani asioista liittyi sekä aikuisuuteen että kotoutumiseen. Tällaisia asioita olivat esimerkiksi yhteiskunnan toimintaperiaatteiden tunteminen sekä esiin

noussut ajatus tietyntyylinisestä koulutuksesta täysivaltaisen kansalaisuuden edellytyksenä.

Keräsin merkinnät eli suorat lainaukset tekstistä kaikkien aineiston osien osalta aineistoryhmäkohtaisesti taulukoihin. Tämän jälkeen tiivistin jokaisen merkinnän kuvaamaan lainauksen sisältöä tiiviimmin niin, että yhtä merkintää vastasi pääsääntöisesti yksi asiakokonaisuus ja yksi virke (muutamassa tapauksessa kaksi virkettä hahmottamisen helpottamiseksi). Merkintöjä oli tämän kierroksen jälkeen kasassa valtavan paljon, mutta analyysin jatkon kannalta oli kuitenkin hyödyllistä, että esimerkiksi opetussuunnitelman perusteiden yleisen osan pitkät kappaleet oli purettu yksittäisiksi lauseiksi, joita oli analyysin seuraavassa vaiheessa huomattavasti helpompi käsitellä. Lisäksi erottelin värikoodilla tiivistetyt merkinnät sen perusteella, kuvasivatko ne mielestäni aikuisuutta vai kotoutumista. Kuva 1 havainnollistaa analyysitapaani sillä erotuksella, että värikoodien sijaan olen lisännyt taulukkoon uuden sarakkeen, johon olen sanallisesti luokitellut lainauksen aikuisuuteen, kotoutumiseen tai molempiin liittyväksi.

H1	opiskelijat tutustuu siihen jos on tälläsi rouvii esimerkiksi mukana jotka ei oo koskaan olleet missään koulutuksessa niin sehän on arvokasta et he niinku toimii yhdessä sen suomalaisen yhteiskunnan semmosten keskivertokäytäntöjen kanssa mitä me pyritään tääl edustamaan	kotoutuminen	suomalaisen yhteiskunnan käytäntöjen mukaan toimiminen
H1	sit siin on tää tiedollinen ja taidollinen sit nää sisällöt et mitä he saa ja kun ajattelee sitä et he on monet ainakin vaikuttaa olevan aika uskonnollisia niin tota täällähän sitte tulee heille tämmönen sekulaarimpi maailmankuva joka perustuu sitten tieteeseen mitä heille välitetään ja heidän on sitte ku he haluaa olla täällä ja suorittaa tutkinnon niin pakko siihen jonkun verran perehtyä	kotoutuminen aikuisuus	formaali koulutus opetuksen sisällöt otettava annettuina maailmankuvan tarkastelu tieteellinen maailmankuva aikuiselta odotettava tieto ja ymmärrys lapsenomaisten käsitysten korjaaminen
H2	heil monilla saattaa olla se tausta et... kylhän mitä keskusteluja on ollu niin kylhän ihmiset aina esittää sellasia ihan käsittämättömiä et mä en oo ikinä tullu ajatelleeks et on näin ja näin... et ai meidän pienet lapsetkin tietää sen kaikki	aikuisuus	aikuiselta odotettava tieto ja ymmärrys lapsenomaisten käsitysten korjaaminen
H3	onko tämä sama aurinko kun tämä ei lämmitä ollenkaan kysy helmikuussa kerran joku kun kauheesti paistaa aurinko mutta lunta sataa	aikuisuus	aikuiselta odotettava tieto ja ymmärrys lapsenomaisten käsitysten korjaaminen

Kuva 1. Rehtorin, apulaisrehtorin ja opinto-ohjaajan haastatteluaineistosta poimittu esimerkki analyysin etenemisestä alkuvaiheessa.

5.1.2 Teemoittelu

Analyysin seuraavassa vaiheessa poimin tiivistetyt kuvaukset erilliseen taulukkoon niin, että kotoutumista kuvaavat ja aikuisuutta kuvaavat merkinnät olivat omina taulukoinaan. Tässä vaiheessa eri aineistoryhmät olivat vielä täysin

omia kokonaisuuksiaan. Järjestin tiivistetyt merkinnät taulukossa aakkosjärjestykseen, jolloin samankaltaisiin käsitteisiin liittyvien merkintöjen tunnistaminen oli helpompaa. Tämän jälkeen teemoittelin merkinnät eli ryhmittelin taulukon merkinnät alustavasti niin, että samaan aiheeseen liittyvät käsitteet muodostivat oman teemaryhmänsä, esimerkiksi kaikki työelämään liittyvät kuvaukset omansa, kielitaitoon liittyvät omansa, ja niin edelleen.

Tämän jälkeen asetin aikuisuutta ja kotoutumista kuvaavat taulukkorivit rinnakkain ja järjestelin taulukon vielä uudelleen niin, että mahdolliset samankaltaiset ryhmät olivat vierekkäin. Näin pystyin havaitsemaan, mitkä asiat liittyivät sekä aikuisuuteen että kotoutumiseen. Tässä vaiheessa pystyin vielä tarkentamaan jaottelua ja korjaamaan mahdollisia epäloogisuuksia. Lopuksi nimesin ryhmät jaottelukriteerini perusteella. Nimetyt teemat olivat samankaltaisia eri aineistoryhmien välillä, mutta pyrin kuitenkin tässä vaiheessa vielä tietoisesti siihen, että annoin teemojen muodostua merkintöjen perusteella enkä siis pyrkinyt suoraan samanlaisten kategorioiden muodostamiseen. Kuva 2 havainnollistaa teemoitteluvaiheen lopputulosta yhden aineiston osan kohdalla.

KOTOUTUMINEN	AIKUISUUS
AIKUISEN TAIDOT	
akateemiset taidot luku- ja kirjoitustaito lukutaito aikuiselta odotettava perustaito matemaattiset taidot perustiedot maailmasta haltuun puutteelliset opiskelutaidot haasteena puutteelliset perustaidot erilaiset (poikkeavat/puutteelliset) tiedot maailmasta erot lähtömaan/lähtökulttuurin ja suomalaisen yhteiskunnan välillä haasteena	akateemiset taidot kriittisyys neuvottelutaidot luku- ja kirjoitustaito lukutaito aikuiselta odotettava perustaito matemaattiset taidot omaksutut uudet tiedot ja taidot omatoimisuuden puute
ARJEN TAIDOT	
	ajanhallinta arjen taitojen tukeminen arjenhallinta itseohjautuvuus opinnoissa lähtökohtana itsestä huolehtiminen avun ja tuen tarve haasteena
KOULUTTAUTUMINEN	
perusopetus välineenä jatko-opintoihin välineellisyys ja suuntautuminen jatko-opintoihin ja työelämään erityisesti päättövaiheessa yleissivistävyys erityisesti alkuvaiheessa eri koulutusmuodot jatkumona formaali koulutus kokemus koulumaailmasta apuna samalle tasolla pääsemisessä kouluja käyneen maahanmuuttajataustaisen henkilön kanssa kokemus koulumaailmasta apuna jatko-opinnoista koulumaailmaan tutustuminen apuna ammattiopintoihin siirryttäessä koulumaailmaan tutustuminen kotouttamisen apuna koulumaailman toimintamallien mukaan toimiminen koulutus apuna työllistymiseen työelämäelementtien kautta tiedolliset ja taidolliset sisällöt	yleissivistävyys tärkeänä samat pelisäännöt organisaation muiden koulutusten kanssa eteenpäin pääseminen peruskoulun avulla formaali koulutus jatkokoulutusmahdollisuuksiin tutustuminen jatko-opintoihin hakeutumisen taidot
KIELITAITO	
haasteellisesta kielitaitotavoitteesta pidettävä kuitenkin kiinni sekä opiskelijan että koulutuksen eri järjestäjien näkökulmasta hyvien kielellisten taitojen tärkeys opiskelussa (erityisesti päättövaihe) kielet (vieraat) osana myös arkielämää kielitaidon riittävyys opiskelussa kielitaidon varsinainen taso nousee hitaasti	

Kuva 2. Rehtorin, apulaisrehtorin ja opinto-ohjaajan haastatteluaineistosta poimittu esimerkki analyysin etenemisestä teemoitteluvaiheessa.

Teemoitteluvaiheessa huomasin myös, että aiemman esiymmärrykseni perusteella tekemäni jaottelu aikuisuuden ja kotoutumisen välillä ei ollut aina selkeä. Esimerkiksi ajatus aikuiselta odotettavasta tiedosta ja ymmärryksestä saattoi liittyä siihen, että opiskelijalta puuttui koulutuksen myötä saadut tiedot esimerkiksi luonnonlaeista, jolloin tulkinta olisi liittynyt aikuisuuteen. Toisaalta ajatuksen saattoi tulkita myös niin, että opiskelija toisessa kulttuurissa kasvaneena tulkitsi asioita erilaisen tiedon valossa tai selitti maailmaa esimerkiksi uskontonsa kautta oppimallaan tavalla. Ajanhallinnan kohdalla tulkinta aikuisuudesta saattoi liittyä siihen, että aikuisen odotetaan osaavan tulla ajoissa paikalle, mutta se saattoi myös liittyä kotoutumiseen siitä näkökulmasta, että toisessa kulttuurissa aikakäsitys saattaa olla toisenlainen. Tässä vaiheessa analyysiani korjasin tulkintaani niin, että on tärkeää tutkia myös aikuisuuden ja kotoutumisen kietoutumista toisiinsa.

Teemoittelun viimeisessä vaiheessa kokosin yhteen eri aineiston osista kootut teemat ja yhdistelin ne uudelleen koko aineiston kattaviksi ja läpileikkaaviksi teemoiksi. Pääteemoiksi muodostuivat kotoutumisen tavoitteet, kotoutumisen prosessi sekä kotoutumisen edellytykset, ja näitä kolmea teemaa kuvaan seuraavissa osioissa tarkemmin.

5.2 Analyysin tulokset

Seuraavissa osioissa kuvaan tarkemmin tutkimusaineistoni perusteella muodostamaani kuvaa kotoutumisen tavoitteista, prosessista ja edellytyksistä aikuisten perusopetuksen näkökulmasta.

5.2.1 Aikuisten perusopetus ja kotoutumisen tavoitteet

Aineistosta tekemäni tulkinnan perusteella kotoutumisen tavoitteet hahmottuvat aikuisten perusopetuksen näkökulmasta kansalaisuutena ja osallisuutena sekä työllistymisenä. Sekä opetussuunnitelman perusteiden yleisessä osassa että hallinnon, opettajien ja opiskelijoiden kertomuksissa toistuu ajatus siitä, että aikuisten perusopetukseen osallistumisen kautta opiskelija saa tietoja ja taitoja, joiden kautta hänen mahdollisuutensa toimia aktiivisena kansalaisena, tulla

osalliseksi yhteiskunnan toiminnasta sekä työllistyä paranevat. Erittelen näitä tavoitteita seuraavaksi tarkemmin.

Kansalaisuus ja osallisuus

Aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ei erikseen määritellä, mitkä koulutuksen tavoitteet ovat nimenomaan kotoutumisen osalta, koska kohderyhmään kuuluu myös muita kuin maahanmuuttotoustaaisia opiskelijoita. Opetussuunnitelman perusteiden yleisenä tavoitteena on kuitenkin yhteiskuntaan integroitumisen edistäminen, ja samassa yhteydessä perustetekstissä mainitaan myös kotoutuminen:

Perusopetus tukee opiskelijoiden yhteiskuntaan integroitumista ja maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden kotoutumista antamalla opiskelijoille riittävät kielelliset ja yhteiskunnalliset valmiudet (Opetushallitus, 2017, 18).

Tavoitteena on, että perusteissa mainittujen kielellisten ja yhteiskunnallisten valmiuksien avulla opiskelijat pystyvät toimimaan yhteiskunnan aktiivisina jäseninä. Yhteiskunnan aktiiviseen jäsenyyteen viitataan sekä perusteissa että hallinnon ja opettajien kertomuksissa kansalaisuutena ja osallisuutena. Kansalaisuudella ei aineistossa viitata tietyn valtion kansalaisuuteen vaan se ymmärretään kykynä osallistua aktiivisesti ja täysivaltaisesti yhteiskunnan toimintaan. Tämän kyvyn vahvistaminen on yksi aikuisten perusopetuksen keskeisistä tavoitteita opetussuunnitelman perusteiden mukaan:

Opiskelijan valmiudet toimia aktiivisena kansalaisena sekä oman opiskeluyhteisönsä, perheensä ja lähipiirinsä aikuisena autonomisena jäsenenä paranevat opiskelun avulla (Opetushallitus, 2017, 15).

Aktiivinen kansalaisuus ja toimijuus toistuvat myös hallinnon ja opettajien kertomuksissa:

O2: Opiskelija saa perusopetuksessa valmiuksia toimia nyky-yhteiskunnan aktiivisena jäsenenä tarvittavilla elämänalueilla. Siksi perusopetuksen on syytä olla laaja-alaista sisältäen työelämätietoa, terveystietoa ym. tietoja, joita opiskelija ei ole aikaisemmin saanut elääkseen hyvää elämää, ja mahdollisesti ohjatakseen omaa perhettään ja lähiyhteisöään toimimaan Suomessa kansalaisena ja työntekijänä.

H2: hän pystyy niinku ikään kuin olemaan sitte semmonen subjekti joka niinku hakee sitä tietoa eikä objekti jonka päälle vaan kaadetaan kaikki et niinku ota tai jätä ja pystyy niinku ite kriittisesti jossain kohtaa arvioimaan et mitäs tää nyt niinku tarkoittaa

Osallisuuden käsitteellä on aineistossa useita hieman erilaisia merkityksiä. Ensinnäkin opetussuunnitelman perusteissa osallisuudesta puhutaan usein kansalaisuuden ja toimijuuden yhteydessä:

Aikuisten perusopetuksessa vahvistetaan jokaisen opiskelijan osallisuutta sekä kannustetaan heitä aktiiviseen kansalaisuuteen (Opetushallitus, 2017, 25).

Opiskelijoita rohkaistaan toimijuuteen ja osallisuuteen suomalaisessa yhteiskunnassa ja globaaleissa yhteisöissä (Opetushallitus, 2017, 21).

Opetussuunnitelman perusteissa osallisuudella viitataan lisäksi osallistumiseen ja vaikuttamiseen esimerkiksi koulun toiminnan yhteydessä:

Opiskelijoilla on koulu yhteisön jäsenenä vastuuta opiskelu ympäristöstä ja mahdollisuuksia vaikuttaa koulun toimintaan. Oppilaitoksissa luodaan toiminnalliset rakenteet, jotka edistävät opiskelijoiden aktiivista osallisuutta koulussa ja yhteiskunnassa. (Opetushallitus, 2017, 43.)

Hallinnon ja opettajien kertomuksissa osallisuuden merkitys on sen sijaan hieman erilainen. Niissä osallisuus viittaa mahdollisuuteen päästä osalliseksi jostakin sellaisesta, josta muualta tulevat ovat jääneet aikaisemmin paitsi ja joka nähdään yhteiskunnassa olennaisen tärkeänä. Tähän liittyy myös ajatus pääsemisestä ”samalle viivalle” valtaväestön kanssa tietyn yleissivistävän pohjakoulutuksen avulla.

H1: ehkä tää niinkun pikkasen auttaa sitä tää meidän koulutus et he pääsee niinku tämmösestä länsimaisesta pohjoismaisesta suomalaisesta sivistyksestä osallisiksi tai siihen osallisiksi

O5: Se että opiskelijat sisäistävät samoja asioita mitä nuoretkin peruskoululaiset, yleissivistys.

O6: Opiskelijasta tulee tasavertaisempi yhteisön jäsen valtakulttuurin pitkään kouluja käyneiden edustajien rinnalla.

H3: päästä ikään kuin samalle tasolle suomalaisten siis kantaväestön kanssa niinku tiedollisesti ja taidollisesti

Opiskelijat eivät kuvanneet omia tavoitteitaan kansalaisuuden ja osallisuuden käsitteillä vaan puhuivat tavoitteistaan ja suunnitelmistaan konkreettisemmalla tasolla. Tärkein konkreettinen tavoite heidän kertomuksissaan oli työllistyminen, jota käsittelen seuraavaksi.

Työllistyminen

Työelämään pääseminen on kansalaisuutta ja osallisuutta konkreettisempi esimerkki kotoutumisesta, ja sen voisi hyvin sijoittaa näiden yläkäsitteiden alakohdaksi. Se on kuitenkin merkittävä yksittäinen tekijä, joka nousee esiin niin opetussuunnitelman perusteissa, hallinnon ja opettajien kertomuksissa, opiskelijoiden kertomuksissa kuin kotoutumispoliittisessa keskustelussa, ja tästä syystä nostan sen esiin erillisenä kotoutumisen tavoitteena.

Työelämään valmistautumista korostetaan vahvasti aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa:

Aikuisten perusopetuksessa tulee kiinnittää erityistä huomiota opetuksen työelämäyhteyksiin, työelämätaitoihin ja työllistymistä tukevien valmiuksien kehittämiseen (Opetushallitus, 2017, 18).

Aikuisten perusopetuksen kohderyhmässä on muitakin kuin maahanmuuttotataustaisia henkilöitä, joten työelämän merkitys ei liity vain kotoutumiseen vaan yhteiskuntaan integroitumiseen yleisestikin. Kotoutumisen ja työelämätaitojen yhteys nostetaan kuitenkin opetussuunnitelman perusteissa erikseen esille:

Työelämätaidot ovat myös keskeinen osa kotoutumisprosessia (Opetushallitus, 2017, 24).

Hallinnon henkilöstö sekä opettajat nostavat niin ikään esille työelämän yhtenä tärkeimmistä kotoutumisen lopullisista päämääristä ja mittareista ja aikuisten perusopetuksen tavoitteista:

H1: riittävät [kielelliset ja yhteiskunnalliset] valmiudet sillä varmaan viranomaisen haluaa sanoa siis sitä että tosiaan se osallisuus Suomessa että se kotoutuminen Suomeen että se työllistyminen Suomeen että kaikki tää olis niinkun... ja jatko-opiskelu Suomessa kaikki tää olis niinkun kohtuullisen hyvin mahdollista... et et se varmaankin on tää tavoite

O1: Koulu tutustuttaa opiskelijansa paremmin suomalaiseen yhteiskuntaan ja antaa työvälineitä, joiden avulla toimia työelämässä sekä jatko-opinnoissa.

O2: Opiskelija saa perusopetuksessa valmiuksia toimia nyky-yhteiskunnan aktiivisena jäsenenä tarvittavilla elämänalueilla. Siksi perusopetuksen on syytä olla laaja-alaista sisältäen työelämä tietoa, terveystietoa ym. tietoja, joita opiskelija ei ole aikaisemmin saanut elääkseen hyvää elämää, ja mahdollisesti ohjatakseen omaa perhettään ja lähiyhteisöään toimimaan Suomessa kansalaisena ja työntekijänä.

Opiskelijoille työllistyminen oli keskeinen tulevaisuuden tavoite. He puhuivat työllistymisestä sekä yksittäisenä tavoitteena että usein myös aikuisten perusopetuksessa oppimiensa asioiden yhteydessä siten, että kertoivat, miten opiskellut asiat hyödyttävät heitä tulevaisuudessa työelämässä:

S1: minä opiskelen minä oppii menen töissä ja ammatti minä haluaisin joo

S2: ehkä sinä oppii täällä mitä sinä teet kun sinä menet

S1: töissä

S2: töihin

S4: koska suomen kieli ja matematiikka ja myös englantikin myös tarvii työpaikalla ... koska joku asiakas esimerkki minä on lähihoitaja esimerkki minä työssä on lasten kanssa sitten joku vanhemmat ei puhu suomi sitten pakko puhu hänen kanssa englantia

S3: ruotsin kieli joo ... mä ottaa viis kurssia ... mä osaan sanat ja ... joo paljon vanhat* he puhuvat ruotsi

(* = vanhat ihmiset vanhainkodissa, jonne lähihoitaja voi mennä töihin)

Kotoutumisen tavoitteena aikuisten perusopetuksen näkökulmasta on siis aineiston perusteella yhteiskunnan aktiiviseksi jäseneksi tuleminen, johon kuuluvat kansalaisuus ja osallisuus sekä erityisesti työelämään pääseminen. Näihin tavoitteisiin pääseminen on pitkäkestoinen ja pitkäjänteinen prosessi, jossa johonkin koulutukseen osallistumisella on usein ainakin jonkinlainen rooli. Ajatus aikuisten perusopetuksesta yhtenä osana tätä prosessia toistui haastateltavien kertomuksissa, ja siksi nostin sen yhdeksi tulkintani mukaisista

päätteemoista. Seuraavassa kuvaan tätä prosessia tarkemmin aikuisten perusopetuksen näkökulmasta.

5.2.2 Aikuisten perusopetus ja kotoutumisen prosessi

Saukkonen (2016) määrittelee kotoutumisen prosessina, jonka aikana maasta toiseen muuttanut ihminen löytää yhteiskunnassa oman paikkansa olla ja toimia, pystyy samastumaan myös uuteen kotimaahansa ja kytkeytyy yhteiskunnan jäseneksi säilyttäen samalla kuitenkin myös kokemuksen omaan viiteryhmäänsä kuulumisesta. Aineistossa muodostamani tulkinta kotoutumisesta hahmottuu Saukkosen kuvaaman kaltaisena prosessina, johon vaikuttavat koulutuksen lisäksi myös kaikki muut yksilön elämän osa-alueet. Kotoutumisprosessi on haastateltavien kertomusten mukaan pitkäjänteinen ja -kestoinen, siihen liittyy ajatus eteenpäin pääsemisestä ja kasvamisesta, ja se tapahtuu sekä yksilön sisällä että dialogissa muiden kanssa. Kuvaan seuraavissa osioissa tarkemmin näitä eri näkökulmia ja niiden yhteyttä aikuisten perusopetukseen.

Pitkäjänteinen ja -kestoinen prosessi

Aineistossa toistui ajatus kotoutumisesta prosessina, joka vie aikaa ja on hyvin yksilöllinen. Opetussuunnitelman perusteissa todetaan muun muassa, että kotoutumisprosessissa on erilaisia vaiheita ja että niiden tiedostaminen lisää opiskelijan hyvinvointia (Opetushallitus, 2017, 22). Opetussuunnitelman perusteissa kotoutumisen prosessi mainitaan lisäksi ohjauksen, työelämätaitojen sekä opiskelijan muun elämän tukemisen yhteydessä. Kotoutumisprosessiin ei kuitenkaan ymmärrettävästi pureuduta opetussuunnitelman perusteissa kovin perusteellisesti, koska kohderyhmään kuuluu muitakin kuin kotoutujia.

En käsittele tässä työssä kotoutumisprosessia sen vaiheiden näkökulmasta vaan kuvaan lyhyesti prosessin luonnetta aineistoni valossa. Kotoutumisen tavoitteet ovat jonkinlaisia päämääriä kotoutumisen prosessissa mutta eivät kuitenkaan välttämättä prosessin päätepisteitä. Kotoutumisprosessin yksilöllistä kestoja on mahdotonta yleispätevästi määrittellä, mutta haastateltavien kertomuksissa toistui ajatus siitä, että kotoutuminen vie paljon aikaa. Aika ei kuitenkaan ole aina yksiselitteinen kotoutumista määrittelevä kriteeri, kuten yksi hallinnon henkilöstöstä toteaa:

H3: [meillä on näitä] yhdeksänkymmentäluvulla tulleita ja silloin jonkun kahen kuukauden tai parin viikon tai minkä lie kotoutumiskoulutuksen hyvin pinnallisen jossain [järjestäjän nimi] tehneinä eikä mitään muita kursseja missään näkyny ... me ollaan mahdollistettu niille ihmisille jotka silloin jäi kotiin lasten takia tai sen huonon kotouttamistoimenpidevalikoiman takia mikä silloin oli ja nyt he sitten on päässeet

Aikuisten perusopetuksen kohderyhmässä voi myös olla maahanmuuttotaustaisia opiskelijoita, joiden kotoutuminen on jo hyvinkin pitkällä:

H2: osal saattaa olla kotoutumisprosessi aika hyvin niinku hallussa kun he tulee tänne

Haastateltujen opiskelijoiden taustat ja Suomessa olon aika vaihtelivat. Esimerkiksi S1 on asunut Suomessa jo 90-luvun puolivälistä lähtien, kun taas S2 on tullut vasta muutamia vuosia sitten. Haastatellut opiskelijat ovat yhtä lukuun ottamatta osallistuneet myös muihin maahanmuuttajille tarkoitettuihin koulutuksiin kuten kielikursseille ja kotoutumiskoulutukseen. Opiskelijat ovat päätyneet aikuisten perusopetukseen kukin omaa reittiään, mutta heitä yhdistää halu oppia lisää suomea ja päästä peruskoulun kautta seuraavaan tavoitteeseensa:

S1: kauan joo minä on asu suomessa ja minä on syntynyt lapset ja en mene kouluun ja sitten lapset on kasvanu ja sitten öö keskellä on opiskelu suomen kieli vähän ... ja sitten öö odotta kotona ja lapset on kasvanut ja sitten tule aikuisen opiskelija ja sitten minä opiskele kaikki suomen kieli ja matematiikka joo minä opiskele kotimainen englanti joo vähän joo

S2: kun mä sain oleskelulupa mä menen te-toimisto ... te-toimisto sanoi etsi sinun koulu ... joo mä etsin mä odotan ehkä kolme tai kuusi kuukausi mä etsin ja heillä samassa ei saa mitään te-toimisto ja mä sain tämä koulu joo mä kysytän tätä mikä on hän sanoo on ensin valmistava valma ja sitten peruskoulu joo mä sanon okei ensin mä haluan oppi suomen kieli onko suomen kieli joo mä otan paperi ja mene te-toimisto te-toimisto sano on hyvä joo ja laittaa mulle kaksi tai mä en tiedä kaksi vuotta joo

S3: ensimmäinen kun minä asun [kaupungin nimi] öö course suomen kieli opettaja auttaa minulla öö kuka minä puhuu miten minä puhun suomen kieli mutta minä en jatka koska mun mies on sairas minä istun istuu kotona kaksi vuotta ja sitten takaisin koulu ja sitten minä muuttaa [kaupungista toiseen] ja minä tulen tämä on koulu ensimmäinen alkuvaihe kuusi kuukautta ja sitten pääsee peruskouluun mutta minä haluan jatkaa suomen kieli ja opiskella lähihoitaja syksyllä aloittaa

S4: joo ennen peruskoulua minä kävin kielikurssi öö lukukurssi ja kotokurssi kotokurssi minä kävin melkein kolme kuukautta öö sitten luku- lukukurssikin myös neljä kuu- neljä kuukautta sen jälkeen minun opettaja tämä koulussakin [opettajan nimi] hän antaa neuvon minulle hän sanoo mitä sinä haluat sinä haluat jos haluaa lisää opiskelija suomea ehkä sinun kielitaito ei ole hyvä ei ole niin hyvä kuin sinä menet öö ammattikouluun sitten minä sanon mitä minä voin tehdä hän sanoo okei sinä menee peruskouluun ehkä sinulle parempi koska sinä on vielä nuori ei tarvi heti mennä työ

Erilaisilla koulutuksilla on merkittävä rooli kotoutumisen kannalta siksi, että viranomaiset ohjaavat maahanmuuttotautaisia henkilöitä niiden piiriin nimenomaan kotouttamistarkoituksessa. Koulutusten tavoitteet, kestot ja sisällöt ovat keskenään erilaisia, ja siten niiden vaikutuksetkin yksilön kannalta vaihtelevat. Hallinnon henkilöstön kertomuksissa korostui se, että aikuisten perusopetus on heidän ymmärryksensä mukaan pitkäkestoisempi ja pitkäjänteisempi koulutus kuin muut maahanmuuttajille tarkoitetut koulutusmuodot. Tämän he näkivät aikuisten perusopetuksen etuna, koska pidemmän opiskeluajan myötä opiskelijoilla on enemmän aikaa paitsi itse opiskeluun myös kotoutumista tukevien tekijöiden kehittymiseen. Näitä tekijöitä ovat haastateltavien mukaan esimerkiksi kielitaito ja yhteiskunnan ymmärtäminen, joita käsittelem tarkemmin kotoutumisen edellytysten yhteydessä.

H2: [aikuisten perusopetuksen] kotouttava tehtävä on semmonen pitkäjänteisempi

H1: [aikuisten perusopetus] eroaa niinku kotoutumiskoulutuksesta ... se on sitä suomen kieltä ja sit on yhteiskunta- ja työelämäsisältöä ja sehän menee silleen suurin piirtein seiskyt prosenttia suomea ja sit loput tätä muuta ja sit tää eroaa siis sillä lailla et et tää on paljo pitempi

Hallinnon henkilöstö nosti esiin myös aikuisten perusopetuksen koulumaisuuden ja yleissivistävyyden merkityksen erityisesti jatko-opintojen kannalta:

H1: me mennään semmosen niinku koulumaailman perinteisen mallin mukaan mitä se koto ei niinkun tee

H3: mä uskon että tää kotouttaa paremmin sinne ammattiopintoihin just sen takia että on tää koulumaailma

H2: alkuvaihe itsessään on jo se yleissivistävä ja sen kotouttava merkitys on oikeesti tosi iso... päättövaihe on enemmän sitä väline- välinekoulutusta

mutta alkuvaihe on mun mielestä nimenomaan se eniten kotouttava ja eniten niinku yleissivistävä

Opiskelijat eivät kuitenkaan välttämättä hahmottaneet eri koulutusten eroja etenkin ennen koulutukseen osallistumistaan. Eräälle haastateltavista perusopetuksen laajuus ja monipuolisuus olivat tulleet yllätyksenä:

S4: minä ei ajattele paljon kun minä tule peruskouluun minä ajattelen vain suomen kieli

AH: joo

S4: no sitten minä sai ruotsi minä sai englanti ja matematiikka fysiikka kemia

AH: nii kaikkee muutaki

S4: paljon

S3: joo paljon on

S4: yhteiskunta

AH: joo

S4: yhteiskunta elämäkatsomus

Kuten opiskelija edellä toteaa, perusopetuksen aikana opiskelijat saavat paljon erilaisia tietoja ja taitoja eri oppiaineiden myötä. Keskeistä koulutukseen osallistumisessa on oman pään sisäisten tietojen ja taitojen omaksumisen lisäksi kuitenkin myös kohtaamiset toisten kanssa. Vuorovaikutuksen näkökulma toistui aineistossa ja nousi siksi yhdeksi tulkintaani ohjaavaksi teemaksi. Seuraavassa käsittelen kotoutumista sekä yksilön sisäisen näkökulman että muiden kanssa tapahtuvan vuorovaikutuksen näkökulmasta.

Kotoutuminen vuorovaikutuksessa ja yksilön sisäisenä prosessina

Kotoutuminen on kaksisuuntainen prosessi, jossa yksilöllä on toisaalta vastuuta ja velvollisuus sitoutua uuteen asuinmaahansa, mutta jossa myös valtaväestön rooli ja suhtautuminen ovat tärkeitä (Saukkonen, 2013, 83–86). Tämä näkemys on sisäänkirjoitettuna myös opetussuunnitelman perusteissa:

Aikuisten perusopetus rakentuu moninaiselle suomalaiselle kulttuuriperinnölle. Se on muodostunut ja muotoutuu eri kulttuureiden vuorovaikutuksessa. Opetus vahvistaa opiskelijan integroitumista tai kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan sekä hänen oman kulttuuri-identiteettinsä rakentumista. (Opetushallitus, 2017, 16.)

Myös hallinnon henkilöstön kertomuksissa nousi esiin ajatus kotoutumisprosessin kaksisuuntaisuudesta. Ensinnäkin haastateltavat toivat esille opiskelijoiden oman vastuun tärkeyttä:

H1: kotoutuminen sinänsä niin sehän on prosessi joka tapahtuu henkilössä itsessään ... henkilön itse pitää myöskin auttaa tätä asiaa

H2: se on niinku yksilön oma juttu mut se ei oo pelkästään yksilön asia

Myös ympäröivällä yhteiskunnalla ja dialogilla on haastateltavien mielestä keskeinen merkitys kotoutumiselle:

H2: miten tää ympäröivä yhteiskunta ottaa vastaan näitä maahanmuuttajia ja kuinka paljon antaa osallistua ja kuinka paljo he on niinku yhteydessä

Haastateltavat pohtivat myös tämän dialogin roolia aikuisten perusopetuksessa sekä siihen liittyviä ristiriitoja:

H2: ihmisille annetaan myös et kotouttaja antaa hänelle tai on hänen kanssaan semmosessa dialogissa siitä et millasta meillä täällä on ja mitä sä tuot tullessas ja miten nää asiat itse asiassa on jonkunlaisessa vuoropuhelussa koska aikuistahan ei voida kotouttaa

H1: paljon keskustellaan siis siitäkin et miten paljon miten pitkälle kannattaa tukea tai pitää tukea sitä opiskelijan omaa identiteettiä suhteessa siihen et hänen pitäis niinku kotoutua Suomeen pystyä toimimaan meidän yhteiskunnassa niinkun järkevästi ja näin... et siinäki voi olla niinku jossain kohtaa sellanen tietty ristiriita

Opiskelijat toivat esiin vuorovaikutuksen merkityksen kotoutumiselle. Heidän kertomuksissaan tärkeään rooliin nousivat sekä kouluympäristössä tapahtuva vuorovaikutus että kohtaamiset valtaväestön kanssa vapaa-ajalla:

S4: no opettaja on tosi hyvä hän auttaa paljon jos ei ymmärrä monta kertaa selittää hän yrittää

S1: joo ennen en ymmärrä joo joo vaikea elämä ja sitten on minä on naapuri vanha naapuri suomalaisen juttelen aina ... aina on juttelen ja rouva tulee meidän kanssa minä puhun ja aina on terve terve sanoo joo

Koulutuksessa kohtaamisia tapahtuu luontevasti, mutta kohtaamisten puute vapaa-ajalla voi olla haaste kotoutumiselle:

S3: vähän mutta on vaikea minulla on koska ihmiset kaikki ei ole öö samalla tavalla aivoit joo nuori hän nopeasti oppii suomen kieli mutta minä ole tiedä on vaikea minulla on koska öö ehkä ei minulla kaverin paljon eri kansalaisuus ei puhu paljon hänen kanssa

H2: varsinkin nää tietyn ikäiset rouvat hirveen helposti on jo saaneet sen verkoston et ollaan niinkun kaikki somalialaiset rouvat vaikka yhdessä... eikä siinä sitte heillä ei ole siinä sitte suomalaisia verkostoja

Sekä yksilön sisäisen että dialogissa tapahtuvan prosessin sekä koulutuksessa tapahtuvan oppimisen kautta yksilö väistämättä muuttuu jollakin tavalla. Aineistossa muutosta kuvattiin usein kasvamisena ja eteenpäin pääsemisenä. Tämä näkemys toistui haastateltavien kertomuksissa ja siitä muodostui yksi osa omaa tulkintaani kokonaisuudesta. Seuraavassa osiossa kuvaan tätä näkökulmaa tarkemmin.

Kasvamista ja eteenpäin pääsemistä

Aineiston pohjalta muodostamani tulkinnan perusteella kotoutuminen on prosessi, jolla on jonkinlainen lopputulos ja tietyt edellytykset. Aikuisten perusopetuksen rooli tässä prosessissa on aineiston perusteella olla yksi etappi matkan varrella, jonka aikana opiskelija saa kasvaa ihmisenä ja jonka avulla hän pääsee elämässään (ja kotoutumisessaan) eteenpäin. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan perusopetuksen tavoitteena on kasvu ihmisyyteen ja ihmisenä kasvaminen sekä kasvu yhteisön jäseneksi:

Aikuisten perusopetus tukee opiskelijan kasvua ihmisyyteen, jota kuvaa pyrkimys totuuteen, hyvyyteen ja kauneuteen sekä oikeudenmukaisuuteen ja rauhaan (Opetushallitus, 2017, 15).

Opetus tukee opiskelijan kasvamista sekä suomalaisen kieli- ja kulttuuriyhteisön että opiskelijan oman kieli- ja kulttuuriyhteisön aktiiviseksi ja tasapainoiseksi jäseneksi (Opetushallitus, 2017, 28).

Sekä hallinnon henkilöstön, opettajien että opiskelijoiden kertomuksissa toistuu ajatus kotoutumisesta eteenpäin pääsemisenä kohti jatko-opintoja ja työelämää:

H1: että sehän on sitä niinkun henkilön opiskelijan valmentamista niinku eteenpäin sillä opintiellä

O1: [Aikuisten perusopetuksen tehtävänä on] antaa pohjakoulutus ja -sivistys, jotta voivat jatkaa koulutuksen polulla eteenpäin.

S1: minä auttaan on eteenpäin minä menen auttaa joo töissä

S2: ja hyvä kun sinä sait todistus esimerkiksi sinä menet töi- eteenpäin ja aina on tärkeä joo

Halu päästä eteenpäin saattaa kuitenkin joskus olla ristiriidassa sen kanssa, että kotoutuminen on pitkäkestoinen ja pitkäjänteinen prosessi. Aikuisten perusopetuksen erityispiirre muihin maahanmuuttotaustaiselle väestölle tarkoitettuihin koulutusmuotoihin verrattuna on juuri sen laajuus ja pitkä kesto, mutta sekä opiskelijan itsensä että esimerkiksi TE-toimiston asettamat vaatimukset päästä nopeasti eteenpäin voivat aiheuttaa haasteita:

S4: joo koska meillä ei ole paljon aikaa ... minulla on tosi raskas tämä koska ei elokuussa minä alkaa viisi jakso viisi jaksossa joka jakso minulla on kahdeksan yhdeksän kymmenen kurssia

H1: kyl toi TE-toimisto siel yhdessä suunnassa ja sit toisaalta tää opetusalan niinkun säädökset toisessa suunnassa niin niis on semmost niinkun ristiriitaa ja... mut siin vaan täytyy yrittää luovia jotenkin ja must me ollaan nyt ihan kohtuullisen hyvin onnistuttu

O6: Opiskelijoiden ahtaminen saman putken läpi ei mielestäni palvele kotoutumista parhaalla mahdollisella tavalla. Opiskelijoilla menee eri aika kotoutumisessa ja siihen tarvittavien tietojen ja taitojen oppimisessa, joten erityisesti hitaiden opiskelijoiden kohdalla oppiminen jää heikoksi ja pintapuoliseksi.

Lisäksi aikuisen opiskelijan elämään kuuluu usein paljon muitakin vastuita kuin vain pelkkä opiskelu, jolloin ajatus suoraviivaisesta eteenpäin pyrkimisestä ei enää ole niin yksinkertainen:

S4: ja toinen yks asia on vaikuttaa se oli öö perhe joo se on jos naisella on iso perhe naisella on monta lasta sitten hän ei minun mielestä ei opi mitään nopea koska hänellä on aina taaksepäin mitä hänen lapsi tekee mitä heillä tekevät koska tämä koulu on vähän raskas

O3: Meillä on sattumalta paljon äitejä opiskelijoissamme. ... Vaikka haluamme kotouttaa myös tasa-arvoon, on tosiasia, että opiskelijoidemme kulttuurissa lastenhoitovastuu kohdistuu enemmän äideille. Lisäksi iso osa opiskelijoista on yksinhuoltajia. Monet joutuvat lopettamaan opiskelun

iltaopintojen vuoksi ja tai perheen tytöt joutuvat ottamaan liian varhain ja liian suuren roolin pienempien sisarusten hoidossa äidin opiskellessa iltaisin.

H3: syökö hyvin nukkuuko hyvin onko hyvä asunto ... siitä että se hyvinvointi joka vaikuttaa sitte siihen oppimiseen ja kotoutumiseen niin tulis esille ... tulee esille ne taakat sieltä kotomaasta tai se huono uni usein kertoo siitä että joku sukulainen on jossain päin vaarassa tai jotain joka sitte vaikuttaa siihen

Myöskään opinnoissa eteenpäin pääseminen ei aineiston perusteella aina ole pelkästä opiskelijan halusta kiinni. Hallinnon henkilöstön ja opettajien kertomuksissa nousee esiin useita erilaisia tietoja, taitoja ja ominaisuuksia, joita tarvittaisiin opiskelussa ja laajemmin yhteiskunnassa toimimisessa, mutta joita opiskelijoilla ei haastateltavien mukaan ole. Monet näistä tiedoista, taidoista ja ominaisuuksista ovat kuitenkin asioita, joita oletamme aikuisella ihmisellä olevan. Nämä tiedot, taidot ja ominaisuudet nousivat keskeiseksi osaksi tulkintaani kokonaisuudesta ja kutsun niitä kotoutumisen edellytyksiksi, koska niitä tarvitaan yhteiskunnan aktiivisena jäsenenä toimimiseen. Seuraavassa osiossa esittelen näitä edellytyksiä tarkemmin ja tarkastelen niiden roolia aikuisten perusopetuksen näkökulmasta.

5.2.3 Aikuisten perusopetus ja kotoutumisen edellytykset

Niin opetussuunnitelman perusteissa, hallinnon ja opettajien kertomuksissa kuin opiskelijoiden näkemyksissä toistuvat ajatukset siitä, mitä yksilön tulee osata, jotta hän pääsee jatko-opintoihin ja työelämään sekä kotoutumisen prosessissaan eteenpäin. Kutsun näitä eri tekijöitä kotoutumisen edellytyksiksi, joita ovat tulkintani mukaan kielitaito, yhteiskunnan ja kulttuurin ymmärtäminen, aikuiselta odotettavat tiedot ja taidot sekä maailmankuvan, identiteetin, arvojen ja asenteiden muutos. Aineistosta nouseva oletus on, että aikuisten perusopetus tukee opiskelijaa näiden edellytysten saavuttamisessa. Edellytykset on kuitenkin mahdollista saavuttaa muutenkin kuin juuri tähän tai ylipäänsä johonkin koulutukseen osallistumalla, ja monella opiskelijalla nämä edellytykset voivat monilta osin jo olla hallussa yksilön taustasta riippuen. Aineiston perusteella tulkitsem kuitenkin edellytyksiä niin, että ne kuvaavat sitä, miten juuri aikuisten perusopetus sisältönsä puolesta tukee kotoutumista.

Kielitaito

Opetussuunnitelman perusteiden mukaan aikuisten perusopetus tukee opiskelijoiden yhteiskuntaan integroitumista ja maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden kotoutumista antamalla opiskelijoille riittävät kielelliset ja yhteiskunnalliset valmiudet (Opetushallitus, 2017, 18). Näiden valmiuksien merkitys nousee esiin myös haastateltavien kertomuksissa:

H1: riittävät [kielelliset ja yhteiskunnalliset] valmiudet sillä varmaan viranomaisen haluaa sanoa siis sitä että tosiaan se osallisuus Suomessa että se kotoutuminen Suomeen että se työllistyminen Suomes että kaikki tää olis niinkun... ja jatko-opiskelu Suomessa kaikki tää olis niinkun kohtuullisen hyvin mahdollista

H2: mä en nyt puhu pelkästään suomen kielestä koska mun mielestä se suomen kieli on väline kotoutumiseen ennen kaikkea ja siihen et pääsee tähän yhteiskuntaan niinku käsiksi

Suomen kielen taidon kehittyminen on selkeä ja helposti tunnistettava kotoutumista tukeva elementti. Kielitaidon merkitys korostuu erityisesti opiskelijoiden kertomuksissa, ja heille sen kehittyminen on yksi koulutuksen keskeisimpiä tavoitteita:

S2: suomen kieli on ensimmäinen tärkeä ja joo koska se on sinä et ymmärrä ... miettii etsii joo on vaikea joo ensin on kieli joo kielitaito on must

S1: joo minä tärkeä ensimmäinen suomen kieli

Suomen kieli ei kuitenkaan ole aikuisten perusopetuksen pääsisältö eikä edes tavoite vaan väline ja resurssi, jonka avulla opiskelija pääsee kiinni opetuksen asiasisältöihin:

S3: kun minä ymmärrän suomen kieli tosi hyvä mä ymmärrän mitä on fysiikka on kirjoittaa mitä on kemia kirjoittaa mitä on kysymys

H2: se ei oo se ydin siinä et on vaan hirveä määrä suomea suomen kielen kursseja vaan miten se ydin on siinä miten sä siirrät sen siihen muuhun oppimiseen

Kielitaito on keskeinen oppimisprosessin resurssi: opiskelija käyttää kielitietoisuuttaan sekä eri kielten taitoaan kaiken oppimisen tukena (Opetushallitus, 2017, 17).

Aikuisten perusopetuksessa suomen kieltä opiskellaan ja opitaan erilaisista lähtökohdista kuin varsinaisilla kielikursseilla:

H3: monet sanoo et on suomen kieltä niin vähän tai muuta varsinki päättövaiheessa niin mä oon sanonu sitä että joo mutta teidän niinku se suomen kieli on paljon leveempää vaikka se ei oo niin korkeeta kun jonkun joka jankkaa kielioppia aamusta iltaan kurssilla tai jotain tämmöstä ... se sanavara ja se niin se varmaan on niinkun huomattavasti laajempi kun ajattelee et on kaikki biologiat ja maantiedot ja fysiikat ja kemiat

Suomen kielen rooli ja merkitys opintojen kokonaisuudessa ovat voineet tulla jopa yllätyksenä opiskelijalle:

S4: minä ei ajattele paljon kun minä tule peruskouluun minä ajattelen vain suomen kieli

AH: joo

S4: no sitten minä sai ruotsi minä sai englantia ja matematiikka fysiikka kemia [hehe]

AH: nii kaikkee muutaki

S4: paljon

Jatko-opinnoissa, työelämässä ja yhteiskunnassa tarvittavan kielitaidon kehittyminen on kuitenkin pitkä ja hyvin yksilöllinen prosessi, mikä asettaa aikuisten perusopetukselle erityisiä haasteita:

H1: mikä se [kielitaito] sitten on kun tää koulutus loppuu kun heil on niinkun tosiasiaassa kaikki kurssit on suoritettu ja ja näin ja voidaan antaa se todistus niin se tähtäin tietysti on siis se niinku kansalaisuuteen vaadittava [kielitaidon] taso kuitenkin ja se nyt on sitten haasteellista

H2: et jos ihmiset hirveen nopeesti valmistuu ja sillee et osaa niinku englantii matikkaa aika hyvin ja tollai mut sitte ne tulee tänne selittää mulle jotain et miks ne halua valmistuu nopeammin ja mä en ymmärrä heidän suomestaan mitään... joudun kysymään monta kertaa anteeks mitä sinä tarkoittit ni silloin mä luulen että siin kohtaa olis pitäny aikasemmin kellojen soida että hidastetaan hidastetaan tän kohdalla

Suomen kielen taidon merkitys opiskelijan kotoutumiselle suomalaiseen yhteiskuntaan on epäilemättä keskeinen, mutta yksilön elämässä suomen kielen taidon merkityksen ratkaisee lopulta hänen yksilöllinen elämänsä:

S4: noo minun mielestä on suomi ja matematiikka on tärkeä

AH: joo

S4: koska matematiikka on koko elämässä tarvii

AH: joo

S4: ja suomessa jos minä olen suomessa

AH: joo

S4: sitten silloin suomen kieli minulle on tärkeä jos minä minä en tiedän ehkä minä kymmenen vuotta tai viisi vuotta jälkeen ehkä minä takaisin minun kotimaa sitten suomen kieli minulle ei tärkeä

Kielellisten valmiuksien antamisen lisäksi aikuisten perusopetuksen päätavoitteena aineiston perusteella on antaa opiskelijalle riittävät yhteiskunnalliset valmiudet, joita tarkastelen seuraavassa osiossa.

Yhteiskunnan ja kulttuurin ymmärtäminen

Yhteiskunnalliset valmiudet hahmottuvat aineistossa useilla eri tasoilla: oppiainekohtaisina tietoina ja taitoina, yhteiskunnan toiminnan ymmärtämisena, yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien tuntemisena sekä tiettyjen käyttäytymismallien ja -sääntöjen omaksumisena. Tarkastelen tässä työssä yhteiskunnan ja kulttuurin ymmärtämistä yleisellä tasolla enkä niinkään yksittäisten oppiaineiden kautta. Opiskelijat ymmärrettävästi kuitenkin hahmottivat oman ymmärryksensä lisääntyneen nimenomaan yksittäisten aineiden parissa oppimiensa tietojen myötä. Erityisesti yhteiskuntaoppi, historia ja uskonto olivat lisänneet opiskelijoiden ymmärrystä suomalaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista:

S2: ja ajattelen esimerkiksi historia yhteiskunta matikka suomi on ensimmäinen ... tää neljä on tärkeää joo ja toinen on samassa he auttaa kaikki ihmistä on mutta on tärkeää ... joo esimerkiksi on historia historia on tärkeä asia mä ajattelen on koska sinä oppii milloin suomi sai itsenäisyys tai milloin rakennella juna-asema ja sinä tiedät paljon asia esimerkki historia on tärkeä asia

S3: yhteiskunta kaksi kurssia on tosi hyvä ... mä tiedän mitä on vero mitä on hakemuksen mä teen mitä on toimisto

Yhteiskunnan ja kulttuurin ymmärtäminen liittyy tutkittavien kertomuksissa vahvasti siihen, miten yhteiskunnassa toimitaan ja käyttäydytään:

O2: Opetuksen lisäksi [tuen kotoutumista] vastaamalla esiin nousseisiin kysymyksiin ja avustaen arjen pulmatilanteissa, jotka voivat liittyä asumiseen (sähkö, vesi, vakuutus, karhukirjeet, huoltoyhtiö, pesula...), toimeentuloon (Kela, TE-toimisto, pikavipit, raha ruokaan, silmälasien hankinta), ihmissuhteisiin (avioero, huoltajuus, (mielen)terveys, perheväkivalta, sukulaisuus ja sosiaaliset suhteet), opiskeluun ja sen jatkamiseen...

H1: opiskelijat tutustuu siihen jos on tälläsii rouvii esimerkiksi mukana jotka ei oo koskaan olleet missään koulutuksessa niin sehän on arvokasta et he niinku toimii yhdessä sen suomalaisen yhteiskunnan semmosten keskivertokäytäntöjen kanssa mitä me pyritään tääl edustamaan

S2: ehkä sinä oppii täällä mitä sinä teet kun sinä menet

S1: töissä

S2: töihin

S1: joo rehellinen ja

AH: joo

S1: myöhästyä

AH: joo

S2: joo sinä tulee töissä ajoissa

AH: joo

S2: ja tehdä töissä hyvin

AH: joo

S2: ja maksaa veroja

Haastateltavien kertomusten mukaan keskeinen osa yhteiskunnallisia valmiuksia on omien oikeuksien ja velvollisuuksien ymmärtäminen:

S1: mikä on sinun tehdä pakko

S2: ja mikä on ei

S1: joo mikä on ei pakko

H2: se on tosi tärkeä osottaa että ihmiselle et niinkun se on ihan ookoo että sä ajattelet noin se on ihan ookoo ja ymmärrettävää että sä teet noin... mutta jos sä teet noin täällä niin täst tulee ongelmia ja sä voit joutua tästä vaikka niinku vankilaan tai mitä tahansa voi seurata

Yhteiskunnan ja kulttuurin ymmärtämiseen ja niiden puitteissa toimimiseen eivät kuitenkaan aina välttämättä riitä pelkät koulutuksen kautta suhteellisen helposti omaksuttavat tiedot ja säännöt. Opetussuunnitelman perusteissa ja erityisesti

hallinnon ja opettajien kertomuksissa nousee esiin monenlaisia tietoja ja taitoja, joita odotamme aikuisella ihmisellä olevan mutta jotka opiskelijoilta hallinnon ja opettajien kertomusten mukaan puuttuvat. Myös opetussuunnitelman perusteiden tavoitteissa oletetaan, että opiskelija ei koulutukseen tullessaan vielä hallitse tiettyjä tavoiteltuja tietoja ja taitoja. Näiden tietojen ja taitojen puute vaikeuttaa aineiston mukaan sekä opiskelua että kotoutumista laajemmin, ja seuraavassa erittelen näitä tietoja ja taitoja tarkemmin.

Aikuiselta odotettavat tiedot ja taidot

Yhteiskunnan toiminnan ymmärtäminen ja sen aktiivisena täysivaltaisena jäsenenä toimiminen edellyttää aineiston perusteella edellisessä osiossa esiteltyjen kielitaidon ja yhteiskunnan ja kulttuurin ymmärtämisen lisäksi myös muunlaisia tietoja ja taitoja, joita kutsun aikuiselta odotettaviksi tiedoiksi ja taidoiksi. Nämä tiedot ja taidot on tavallisesti hankittu joko koulutuksen, elämäkokemuksen tai molempien kautta. Aineistossa korostuu ajatus siitä, että muista maista ja kulttuureista tulevat henkilöt eivät välttämättä tunne suomalaista yhteiskuntaa ja sen toimintaa tänne tullessaan, jolloin heidän mahdollisuutensa aktiivisena yhteiskunnan jäsenenä toimimiseen saattavat olla rajoittuneet. Korkeasti koulutetun henkilön on kuitenkin luultavasti helpompi ottaa selvää asioista kuin esimerkiksi aikuisten perusopetuksen kohderyhmään kuuluvan henkilön, jonka koulunkäynti on jäänyt joko kesken tai kokonaan puuttumaan. Näiden tietojen ja taitojen omaksuminen on pitkälti sisäänrakennettuna aikuisten perusopetuksessa ja ajatuksena on, että opiskelijan on koulutuksen kautta mahdollista saavuttaa ne.

Kutsun opiskelijoilta puuttuvia taitoja aikuiselta odotettaviksi tiedoiksi ja taidoiksi siksi, että aineiston perusteella ne ovat asioita, joita suomalaisessa yhteiskunnassa oletetaan jo pienten lastenkin tietävän ja hallitsevan:

H2: heil monilla saattaa olla se tausta et... kylhän mitä keskusteluja on ollu niin kylhän ihmiset aina esittää sellasia ihan käsittämättömiä et mä en oo ikinä tullu ajatelleeks et on näin ja näin... et ai meidän pienet lapsetkin tietää sen kaikki

Aikuiselta odotettavien tietojen ja taitojen puuttuminen heijastui myös opiskelijoiden kertomuksiin perhe-elämästä ja ajatukseen aikuisen roolista.

Vanhempien oletetaan tavallisesti olevan perheen aikuisia, jotka auttavat ja ohjaavat lapsiaan elämässä, mutta opiskelijoiden kertomuksissa roolit ovat vaihtaneet paikkaa, kun lapset esimerkiksi auttavat vanhempiaan koulutehtävissä tai erilaisissa asiointitilanteissa:

S3: esimerkiksi mun tyttö hän kirjoittaa minulle [hehe]

S4: [hehe] ... minä joskus kuuntelen minun kaverilla hänellä on tyttö poika tai mies auttaa minä joskus on surullinen koska ei kukaan auttaa ... se ole tosi raskas raskas minulle jos minä ei osaa minä tarvii hakea tietokoneessa netissä paljon aikaa menee sitten minä en jaksa minä sanoo ei tarvi sano ja sinä lapsi tai mies auttaa tai kaveri auttaa se on helposti tulee joskus minä auttaa opettajalta ei keneltä joskus koulun kaveri hän auttaa

S2: joo joo koska kun mä menin esimerkki mun mun poika on päiväkodissa kun mä menin päiväkodissa esimerkki kun ensimmäinen kerta mä en ymmärrä mitään mä puhun englannin kieli ja mä en mun poika hän ei ymmärrä mitään englannin kieli mutta hän puhuu hän ymmärtää suomen kieli ja isä ei puhu [hehe]

Kuvaan seuraavassa tarkemmin, mitä erilaisia tietoja ja taitoja aikuiselta suomalaisessa yhteiskunnassa odotetaan tutkimusaineistoni perusteella.

Arjen taidot

Aineistossa toistui ajatus siitä, että aikuisen ihmisen on osattava käyttäytyä tietyllä tavalla voidakseen toimia yhteiskunnassa asianmukaisesti. Opiskelijat esimerkiksi kertoivat oppineensa aikuisten perusopetuksessa erilaisia työelämän peruspelisääntöjä kuten täsmällisyyden ja ahkeruuden tärkeyden:

S1: joo ja käyttäytyminen ihmisten kanssa on

AH: joo

S1: ihanasti ja älä myöhästy

AH: joo

S1: ajoissa tule

AH: joo

S1: joo aina on sinä on sairas on soita ja kertoo öö pomo

Hallinnon henkilöstön ja opettajien kertomuksissa esiin nousi laajemmin oletus siitä, että monilla opiskelijoilla on merkittäviä haasteita arjen- ja elämänhallinnan suhteen:

H2: ei kykene huolehtimaan sellasista asioista jota me oletetaan et pieni seitsemänvuotias koululainen huolehtii itse

H1: että tää meidän siis koko systeemi tässä niin tähän pitäis silleen ikäänkun ei edes piilo-opetussuunnitelmana vaan niinkun myöski sit tunneilla tapahtuvana ohjauksena niin toimia sillä lailla et se vaikuttaisi yksilöihin niin et heille tulis tällaset tän tyyppiset niinkun arjen taidot niinkun paremmin haltuun

Erityisesti ajanhallinta korostuu aineistossa keskeisenä kotoutumiseen vaadittavana taitona ja edellytyksenä, jota muualta tulevalla aikuisella ihmisellä ei ennestään ole. Myös opetussuunnitelman perusteissa oletetaan opiskelijoiden tarvitsevan arjen ja elämänhallinnan taitojen harjoittelua:

Opiskelijoita kannustetaan huolehtimaan itsestään ja toisistaan sekä harjoittelemaan arjen taitoja, myös oppimalla muilta ja jakamalla omaa osaamista (Opetushallitus, 2017, 22).

Oppiminen näkyy muutoksena ajattelu- ja toimintatavoissa kuten opiskelutekniikoiden kehittymisenä, uusina tietoina ja taitoina sekä elämän hallinnan paranemisena (Opetushallitus, 2017, 17).

Opetussuunnitelman perusteet nostaa esiin myös muita arjen taitoja, joiden omaksuminen ja vahvistaminen on osa perusopetuksen tavoitteita. Taustalla on oletus siitä, että opiskelijoilta puuttuvat nämä taidot tai että he ainakin tarvitsevat niiden suhteen harjoittelua. Tällaisia taitoja ovat esimerkiksi itsesäätelyn taidot, perhe-elämään ja vanhemmuuteen liittyvät taidot, hyvinvoinnista ja terveydestä huolehtimisen taidot sekä kuluttajuuden ja talouden hallinnan taidot:

Opiskelijat, joilta perusopetuksen suorittaminen on jäänyt kesken, voivat olla vaarassa syrjäytyä ja tarvitsevat siten tukea arjen hallinnan ja itsesäätelyn oppimiseen (Opetushallitus, 2017, 22).

Aikuisten perusopetuksen opiskelijoita pyritään tukemaan myös vanhemmuudessa sekä opettamaan heille taitoja esimerkiksi mahdollisten perhe-elämän ja kotoutumiseen liittyvien ristiriitojen ratkaisemisessa (Opetushallitus, 2017, 22).

Aikuisopiskelijoita opastetaan kehittämään kuluttajataitojaan sekä edellytyksiään suunnitella ja hoitaa omaa talouttaan (Opetushallitus, 2017, 22).

Vaikka haastateltavat toteavatkin, että arjen taitojen kohdalla voi olla vaikea erottaa, onko niissä ilmenevien haasteiden kohdalla kyse tiedon puutteesta, erilaisesta kulttuuritaustasta vai opiskelijan henkilökohtaisen elämän pulmista, aineistossa toistuu kuitenkin oletus siitä, että aikuisten perusopetuksen piiriin tulevilta aikuisilta maahanmuuttotaustaisilta henkilöltä puuttuu olennaisia aikuiselta odotettavia arjen taitoja. Koulutukseen osallistumalla he voivat saavuttaa nämä taidot, mikä puolestaan tukee haastateltavien mukaan heidän kotoutumistaan.

Perustaidot

Arjen taitojen lisäksi aikuiselta ihmiseltä odotetaan tiettyjä perustaitoja kuten lukua ja kirjoitustaitoa ja matemaattisia perustaitoja. Ilman näitä taitoja suomalaisessa yhteiskunnassa on hyvin vaikea selvitä, ja opetussuunnitelman perusteissa todetaan, että puutteelliset perustiedot ja -taidot voivat olla aikuiselle opiskelijalle sekä elämänhallintaa haittaava että itsetuntoon vaikuttava tekijä. Jos aikuinen ei osaa lukea ja laskea, hän on monessa tilanteessa avuton, kuten käy ilmi erään opiskelijan esittämästä esimerkistä:

S2: kun sinä haluat auttaa toinen ihmistä tai toinen sinun lapsi tai on helpompi kun sinä opit peruskoulu joo koska sinä auttaa joku paljon asiat mutta kun sinä oppii vain suomen kieli sinä et auta mitään ajattelen ja kun sinä kun lapset tulee sano kysytään mitä tarkoittaa neljä jaettuna kolmella neljä jaettuna kolmella aa mä en tiedä kysy toinen ihmistä tai mä kysy toinen ihmiseltä

Aikuisten perusopetuksen kohderyhmän lähtötaso perustaitojen osalta vaihtelee suuresti, mutta joukossa on joka tapauksessa opiskelijoita, joilta nämä perustaidot puuttuvat täysin heidän aloittaessaan koulutuksessa. Aikuisten perusopetukseen voi opiskelijan tarpeen mukaan sisältyä lukutaitovaihe, ja alkuvaiheen opinnot lähtevät liikkeelle aivan alusta eri oppiaineiden suhteen, mutta siitäkin huolimatta ajatus ”samalle viivalle” pääsemisestä valtaväestön kanssa on melko kaukainen, kuten eräs hallinnon haastateltavista toteaa:

H2: meil on vääjäämättömästi osa maahanmuuttajista sellaisia et heidän niinku... tämmönen jos puhutaan niinku akateemiset taidot on tosi heikot ja heil on esimerkiks tämä että on suuri ilo oppii lukee ja kirjottamaan ja oppii

jonkun verran suomea oppii jonkun verran matematiikkaa... mut ne ei edelleenkään riitä esimerkiksi suomalaisessa työelämässä eikä ne riitä koulutuksessa

Opiskelijan aiemmalla koulutaustalla ja sen kautta hankituilla perustaidoilla on suuri merkitys opintojen sujumiselle ja ylipäänsä eteenpäin pääsemiselle, kuten opiskelijat kuvaavat:

S4: tämä asia on myös iso ero koska jos jos ei käy yhtään koulu hänellä on tosi vaikea on suomen kieli koska hän ei voi ... vähän aikaa kävin koulu sen takia minulle jos uusi asia minä voin lukea sitten minä ehtiä mutta jos ei voi osaa lukea kirjoittaa hänellä on vaikeaa tämäkin on vaikuttaa

S3: joo kotimaassa kaikki öö ihmiset menivät kouluun ja ennen kauan kotimaassa on tosi hyvä ei sama nyt totta kai kun ihmiset hän lukeminen ja ymmärtäminen ja puhuminen hyvin hän hyvin oppii suomen kieli nopeasti

Perusopetuksen oppimäärän suorittaminen kuitenkin vahvistaa haastateltavien mukaan opiskelijan perustaitoja ja toimintakykyä yhteiskunnassa joka tapauksessa riippumatta siitä, mitkä hänen tavoitteensa sen jälkeen ovat:

H2: et jos ei ihminen mitään muuta pääse käymään koskaan elämässään koulutusta kun sen peruskoulun niin hänellä on hallussa jo tosi paljon välineitä

Luku- ja kirjoitustaidon sekä matemaattisten taitojen lisäksi tärkeään rooliin aikuiselta odotettavina perustaitoina nousevat tieto- ja viestintäteknologiset taidot:

O4: Tietotekniikan taidot lisäävät toimintakykyä digitalisoituvassa ympäristössä

H3: ne perustaidot on monella [tavoitteena] ja varmaan jotkut digitaidot ja semmoset niinku syrjäytymisen ehkäiseminen on tässä

S4: tietokone

S3: tietokone on tosi tosi tärkeä nyt [xxx] tämä kun on pakolainen ... nyt kaikki on internetissä

AH: joo

S3: sinä minä kaikki internet

Tieto- ja viestintätekninen osaaminen mainitaan myös opetussuunnitelman perusteiden tavoitteissa keskeisenä kansalaistaitona:

Tieto- ja viestintäteknologinen (tv) osaaminen on välttämätön osa yleissivistystä ja arjen taitoja. Se on sekä tärkeä kansalaistaito itsessään että osana monilukutaitoa. Se on oppimisen kohde ja väline. (Opetushallitus, 2017, 23.)

Perustaitojen lisäksi aikuiselta ihmiseltä vaaditaan aineiston perusteella myös monimutkaisempia kognitiivisia taitoja, joita kutsun ajattelun taidoiksi ja joita kuvaan seuraavaksi.

Ajattelun taidot

Sekä hallinnon henkilöstön että opettajien kertomuksissa toistuivat ajatukset siitä, että yhteiskunnassa toimiakseen yksilöltä vaaditaan perustaitoja monimutkaisempia kognitiivisia taitoja, joita kutsun tässä ajattelun taidoiksi. Opetussuunnitelman perusteissa näitä taitoja kutsutaan ajattelun ja oppimaan oppimisen taidoiksi, ja ne ovat yksi opetussuunnitelman perusteiden laaja-alaisista osaamiskokonaisuuksista, mikä osaltaan selittänee niiden vahvaa esiin nousemista tutkittavien kertomuksissa. Niitä tarvitaan paitsi opiskelussa myös elämässä ja yhteiskunnassa opiskelun jälkeen, ja niiden puuttuminen nousi hallinnon henkilöstön ja opettajien kertomuksissa yhdeksi keskeisistä aikuisten perusopetuksen haasteista. Kertomuksissa on hieman ristiriitaista se, että toisaalta ajattelun ja oppimaan oppimisen taidot nähdään peruskoulun aikana opiskeltavina ja harjoiteltavina taitoina, mutta toisaalta ongelmana nähdään juuri se, että opiskelijoilla ei ole valmiina olemassa näitä taitoja. Tulkitsen tätä ristiriitaa niin, että tietyt ajattelun taidot nähdään aikuiselta odotettavina taitoina. Kuvaan näitä taitoja ajattelun taitojen käsitteen avulla siksi, että se kattaa kokonaisvaltaisesti myös opiskelun jälkeisen elämän ja yhteiskunnassa toimimisen, kun taas oppimaan oppimisen taitojen voi helposti ymmärtää liittyvän ensisijaisesti koulukontekstiin.

Aikuiselta odotettavat ajattelun taidot liittyvät aineistossa erityisesti kriittiseen ajatteluun ja ongelmanratkaisutaitoihin:

O6: Omissa oppiaineissani korostuvat kotoutumisen kannalta suomen kieli ja ongelmanratkaisutaidot, mutta yritän myös pitää kriittistä ajattelua mukana koko ajan. Ongelmanratkaisua haluaisin ottaa vielä enemmän

matemaattisen kontekstin ulkopuolelle ja harjoituttaa sitä myös suomen kielen opetuksessa.

O3: Avata ovi omaan oppimiseen: oppimistaidot ja oma ajattelu, tavoitteena halu, kyky ja rohkeus ottaa selvää.

Yhdessä oppiminen edistää opiskelijoiden luovan ja kriittisen ajattelun ja ongelmanratkaisun taitoja (Opetushallitus, 2017, 17).

[Opiskelijoita] ohjataan näkemään asioita uusilla tavoilla ja hakemaan tietoa sekä tarkastelemaan ajattelutapojaan uusista näkökulmista (Opetushallitus, 2017, 21).

Keskeistä on myös kyky suunnitella omaa toimintaa ja työskennellä itsenäisesti. Hallinnon henkilöstön ja opettajien mukaan opiskelijat eivät kuitenkaan ole kovin itseohjautuvia, ja kaikenlainen itsenäinen ajattelu ja työskentely on heille usein haastavaa:

O6: Yritän opettaa opiskelijat ajattelemaan omilla aivoillaan ja ymmärtämään asioita ulkoa opetteluun sijaan. Yritän kannustaa opiskelijoita itsenäiseen työskentelyyn. Haluaisin myös, että he pystyisivät ratkaisemaan ongelmia aikaisemman tiedon pohjalta niin, että vaikean tehtävän edessä he eivät heti heittäisi hanskoja tiskiinkin vaan lähtisivät purkamaan ongelmaa palasiin, jolloin he ehkä huomaisivat, että he jopa kykenevät vaativienkin tehtävien tekemisestä.

O5: Opiskelijat eivät opi helposti soveltamaan tietoa eivätkä osaa työskennellä kovin hyvin itsenäisesti.

H2: toi ajatushan on jotenki ollu aipes enemmän se et ihminen hyvin itsenäisesti itseohjautuvasti tekee niit ratkasuja... se on jotenki mun mielest sisällä se ajatus siellä ... he tarvii tosi paljon apua ja tukea siihen niin se on yks haaste

Ajattelun taitoihin ja erityisesti kriittiseen ajatteluun liittyi aineistossa myös ajatus tieteellisen maailmankuvan omaksumisesta. Haastateltavat pitivät tietyn maailmankuvan omaksumista aikuisten perusopetuksen keskeisenä tehtävänä, ja kuvaan tätä oletusta seuraavassa osiossa.

Maailmankuva

Hallinnon henkilöstön ja opettajien kertomuksissa toistui ajatus siitä, että opiskelijoilla on usein toisenlainen maailmankuva kuin mitä aikuisella suomalaisessa yhteiskunnassa tulisi olla. Kertomuksissa nousi esiin melko vahvasti uskonnollisen ja tieteellisen maailmankuvan vastakkainasettelu, ja tutkittavat jopa vertasivat opiskelijoiden käsitystä maailmasta lapsenkaltaiseksi:

H2: heil monilla saattaa olla se tausta et... kylhän mitä keskusteluja on ollu niin kylhän ihmiset aina esittää sellasia ihan käsittämättömiä et mä en oo ikinä tullu ajatelleeks et on näin ja näin... et ai meidän pienet lapsetkin tietää sen kaikki

H3: onko tämä sama aurinko kun tämä ei lämmitä ollenkaan kysy helmikuussa kerran joku kun kauheesti paistaa aurinko mutta lunta sataa

Tieteellisen maailmankuvan omaksuminen nousi hallinnon ja opettajien kertomuksissa yhdeksi aikuisten perusopetuksen tärkeimmistä tavoitteista. Oletuksena on, että opiskelijoilta ”puuttuu” maailmankuva tai että se on ”väärä”:

H1: sit siin on tää tiedollinen ja taidollinen sit nää sisällöt et mitä he saa ja kun ajattelee sitä et he on monet ainakin vaikuttaa olevan aika uskonnollisia niin tota täällähän sitte tulee heille tämmönen sekulaarimpi maailmankuva joka perustuu sitten tieteeseen mitä heille välitetään ja heidän on sitte ku he haluaa olla täällä ja suorittaa tutkinnon niin pakko siihen jonkun verran perehtyä

O3: Valmiuksien antaminen jatko-opintoihin ja työelämään, kielitaito, tieteellinen maailmankuva. (tiet. maailmankuvalla tarkoitan yksinkertaisesti luonnon perusrakenteiden ja historian tuntemusta, en sen kummempaa. Mutta kun lähtökohta on, että koraani on sellaisenaan totta ja veden olomuodot aivan uusi ajatus, niin...)

H2: täs tulee tää maailmankuva eri tavalla tää on suunnattuki sellasille ihmisille joilta se... nää perustiedot puuttuu

Myös opetussuunnitelman perusteissa puhutaan maailmankuvan muuttumisesta ja tieteellisen tiedon merkityksestä:

[Perusopetus]asetuksen 3 §:n mukaan opetuksen keskeisenä tavoitteena on luoda perusta oppilaan laajan yleissivistyksen muodostumiselle sekä maailmankuvan avartumiselle. Asetuksessa todetaan, että opettavien asioiden tulee perustua tieteelliseen tietoon. (Opetushallitus, 2017, 19.)

Opiskelijat voivat näin hahmottaa koulussa opiskeltavien asioiden merkitystä oman elämänsä ja yhteisön sekä yhteiskunnan ja ihmiskunnan kannalta. Samalla he saavat aineksia maailmankuvansa laajentamiseen ja jäsentämiseen. (Opetushallitus, 2017, 32.)

Tietynlaisen maailmankuvan omaksuminen ja aikaisemman maailmankäsityksen muuttaminen on tulkintani mukaan aineiston perusteella yksi edellytys kotoutumiselle. Aikuisten perusopetuksen opiskelijoiden maailmankuvan oletetaan aineiston perusteella olevan jotenkin väärä tai puutteellinen, ja aineistosta nouseva oletus on, että aikuisten perusopetus tukee opiskelijoita ”oikean” maailmankuvan saavuttamisessa. Tutkittavien kertomuksista nousi esiin laajemminkin vaatimus muutoksesta kotoutumisen edellytyksenä. Opiskelijalta vaaditaan sekä opintojen aikana että niiden jälkeen myös muita kuin maailmankuvan muutoksia, ja näitä muutostarpeita käsittelem seuraavaksi.

5.2.4 Arvojen, asenteiden ja identiteetin muutos

Edellä käsitellyn maailmankuvan muutoksen lisäksi kotoutuminen edellyttää tutkimusaineiston perusteella yksilöltä myös merkittäviä arvojen, asenteiden ja identiteetin muutoksia. Opetussuunnitelman perusteiden lähtökohtana on, että aikuisten perusopetuksen arvopohjan ytimessä on eri taustoista tulevien ihmisten vuorovaikutus ja kohtaaminen sekä yhteinen arvokeskustelu:

Opintojen tulee antaa aineksia opiskelijan identiteetin, maailmankatsomuksen ja -kuvan sekä ihmiskäsityksen jatkuvaan kehittämiseen. Opiskelu antaa aineksia ja mahdollisuuksia yhteisten arvojen pohdintaan sekä valmiuksia arvioida niiden toteutumista. (Opetushallitus, 2017, 15.)

Eri kulttuuri- ja kielitaustoista tulevat ihmiset kohtaavat toisiaan aikuisten perusopetuksessa sekä tutustuvat monenlaisiin tapoihin, yhteisöllisiin käytäntöihin ja erilaisiin katsomuksiin. Asioita opitaan tarkastelemaan toisten elämäntilanteista ja olosuhteista käsin. Opiskelu yhdessä yli kieli-, kulttuuri-, uskonto- ja katsomusrajojen luo edellytyksiä aidolle vuorovaikutukselle ja hyvälle yhteistyölle. Opiskelu vahvistaa taitoja toimia kulttuurisesti moninaisessa yhteiskunnassa omaa kulttuuriperintöä unohtamatta. Aikuisten perusopetus ohjaa opiskelijoita tunnistamaan eri kulttuureiden yhteistä hyvää elämää kannattelevia arvoja ja periaatteita. (Opetushallitus, 2017, 16.)

Kuitenkin hallinnon henkilöstön ja opettajien sekä opetussuunnitelman perusteiden mukaan keskeisiä aikuisten perusopetuksen välittämiä arvoja ovat ensisijaisesti suomalaisen yhteiskunnan vallitsevat arvot kuten tasa-arvo ja demokratia sekä tietynlaisen sivistyksen ja tieteellisen maailmankuvan arvostus, ja opiskelijoiden on opetuksen myötä omaksuttavat nämä arvot:

Aikuisten perusopetus ylläpitää ja vahvistaa elämän ja ihmisoikeuksien kunnioittamista sekä ohjaa niiden puolustamiseen. Se edistää hyvinvointia, demokratiaa ja aktiivista toimijuutta kansalaisyhteiskunnassa. Tasa-arvon tavoite ja laaja yhdenvertaisuusperiaate ohjaavat aikuisten perusopetuksen kehittämistä. (Opetushallitus, 2017, 15.)

O4: [Aikuisten perusopetuksen tehtävänä on] Synnyttää sisäistettyä arvostusta maassamme vallitsevaa sivistyskäsitystä kohtaan sekä kokemuksen osallisuudesta siihen.

H3: kyllähän tasa-arvo on tullu aika monelle täällä selväksi tai silleen että ne myös sen tietää ja on kuullu tossa semmosen että minä olen nyt täällä ja sanoin miehelle että sinä olet kotona

H2: sekä naisten että miesten välinen tasa-arvo eri niinkun kulttuurien välinen tasa-arvo uskontojen välinen tasa-arvo mun mielestä se on sellanen mitä me täällä on esimerkiks tänä keväänä aika... tän lukuvuoden aikana aika montaki asiaa ollu jotka lähtee näistä liikkeelle et ollaaks me saman arvosia... onko tuo saman arvonen ku minä... et tää on koko tän pohjoismaisen demokratian sellanen ydin on tää tasa-arvosuus tasavertaisuus

H1: tää on tosi tärkeä asia tää tasa-arvo ja tota se pitää niinku jotenki kaikissa yhteyksis niinku missä se niinkun tietoon liittyen tai tällä tavalla tulee esiin niin tota tuoda esiin ja ilman muuta et... ja siin on selkeitä puutteita kuitenkin niinkun Suomen... Suomen ja verrattuna sit joidenki lähtömaiden välillä... niin Suomen eduksi

Sen sijaan esimerkiksi uskonnollisuudelle, joka on haastateltavien mukaan monille opiskelijoille tärkeä arvo, on vaikea löytää sijaa, ja se joutuukin koulun arjessa väistymään:

H1: sit joku tommonen niinku rukoileminen luntaaminen niin se rukoileminenkin tota... meilhän on uskonnonvapaus ja kyllä ja näin ja sit joku tommonen niinku rukoileminen luntaaminen niin se rukoileminenkin tota... meilhän on uskonnonvapaus ja kyllä ja näin ja minulle henkilökohtasesti ihan sama mitä itse kukin usko ja tällai mut silti meidän täytyy täällä kun me ollaan tällänen virallinen järjestelmä ja meil on virallinen koulutusjärjestelmä

niin jotenki pyrkiä vaikuttamaan siihen koska se ei oo se vakiintunut tapa tuolla tämän koulun ulkopuolella niillä seuraavilla portailla ja näin... et tota sen takia ja se just tietenki liittyy tähän kotouttamiseen

H2: tost tukemisesta nyt puhutaan tietysti me ollaan myös tälläseen... et miten täällä harrastetaan esimerkiks rukoilua harjotetaan rukoilua ja... et ollaanhan me siihen puututtu mut me ei olla puututtu siitä näkökulmasta että täällä ei saisi niinkun omaa uskoa tunnustaa vaan siit käytännön näkökulmista että et voi lähteä kesken tunnin et voi et niinkun tää systeemi vaatii sitä et kaikki on yhtä aikaa suurin piirtein samois paikoissa esimerkiksi... ja turvallisuusnäkökulmat ja tämmöset

Tarkoitukseni ei ole tässä ottaa kantaa edellä esitettyihin arvoihin itsessään vaan korostaa edellä esitettyjen esimerkkien avulla ainoastaan sitä, että aineistosta tekemäni tulkinnan mukaan opiskelijan kotoutumisen edellytyksenä on jonkinlainen omien arvojen sekä asenteiden uudelleenpohdinta ja muutos:

Aikuisopiskelijan ajatteluun ja oppimiseen vaikuttavat myös hänen elämäkokemuksensa ja asenteensa. Poisoppiminenkin voi olla tarpeen. (Opetushallitus, 2017, 20.)

Aineistossa on kuitenkin myös useita esimerkkejä tilanteista, joissa sekä arvojen ja asenteiden muutos vaikuttaa tapahtuneen varsin luontevasti molempiin suuntiin:

H3: voiko uskonnon korvata sillä että käy lauantaina moskeijassa koraanikoulua niin mä oon sanonu että ei meillä sen takia että on tärkeetä että te myös opiskelette sen saman asian suomeksi ja sitten meillä on vielä erilaista tietenki ku on tunnustuksetonta ... sitte te voitte esimerkiks työkavereille selittää mitä se tarkoittaa ku ramadan tänään alkaa

S1: kaikki uskonto christian ja muslimi on lähellä sama

AH: mmm niin on

S1: vähän erilaiset sama minä opiskelen

AH: onks se uusi asia opitko vasta peruskoulussa

S1: joo uusi asia paljon uusia asia minä ennen en ymmärrä ja nyt on vähän lähellä

Myös identiteetin muutos on aineiston perusteella edellytys kotoutumiselle sekä aikuisten perusopetuksen kontekstissa että laajemmin. Samoin kuin edellä arvojen ja asenteiden yhteydessä, toisaalta opiskelijan oman kulttuuri-identiteetin

tärkeyttä korostetaan mutta sen odotetaan toisaalta kuitenkin muokkautuvan tiettyyn suuntaan:

Aikuisten perusopetuksen kulttuuritehtävänä on edistää monipuolista kulttuurista osaamista ja tukea opiskelijoita oman kulttuuri-identiteetin ja kulttuurisen pääoman rakentamisessa ja säilyttämisessä (Opetushallitus, 2017, 18).

Opetus vahvistaa opiskelijan integroitumista tai kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan sekä hänen oman kulttuuri-identiteettinsä rakentumista (Opetushallitus, 2017, 18).

H1: sellasii puheenvuoroja on ollu tota yhteiskunnassa meillä että et et niinkun maahanmuuttajien ikäänkun pitää hyväksyä se et kun tulee uuteen maahan vaikka Suomeen et hänen identiteettinsä pikkuhiljaa sen uuden yhteiskunnan käytäntöjen ja vaatimusten myötä muuttuu ja tällai et se niinkun vie häntä paremmin eteenpäin

Identiteetin muutokset eivät aina kuitenkaan liity vain kulttuuriin vaan myös laajemmin opiskelijan käsitykseen itsestään esimerkiksi ihmisenä, oppijana ja roolimallina:

Perusopetus rakentaa opiskelijoiden myönteistä identiteettiä ihmisinä ja oppijoina (Opetushallitus, 2017, 18).

H2: toisaalt sitte meidän opiskelijoiden identiteetti kehittyy täällä... minä olen hyvä naisopiskelija ja minä olen tota noin voin olla mallina mun perheelleni voin olla mun suvulleni ja heidän identiteettinsä muokkautuu ihan väistämättä ... jos opiskelija kertoo soittaneensa kotiin sen takia että hän on yhtäkkiä oppinut lukemaan kunnolla ja se on se syy miks hän on soittanut jonnekin afrikan maahan ja tota noin et sehän on jo iso identiteetin muutos et sä opit sellasen taidon

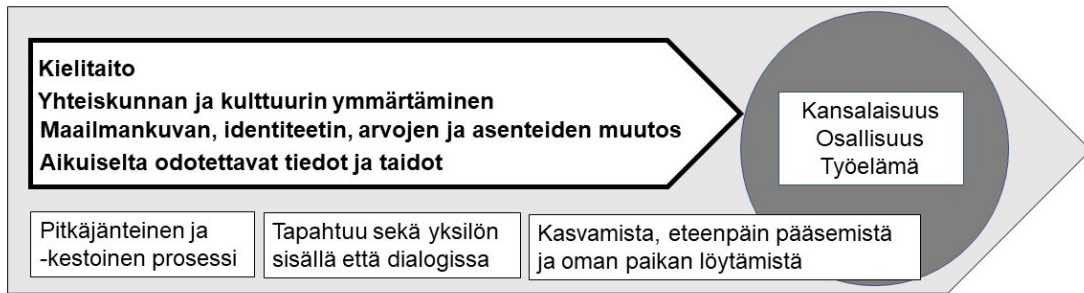
5.3 Yhteenveto

Tutkimuskysymyksinäni tässä tutkimuksessa kysyin, miten kotoutuminen hahmottuu aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa sekä koulutuksen järjestäjän, opettajien ja opiskelijoiden kertomuksissa, ja miten aikuisten perusopetukseen osallistuminen tukee kotoutumista opetussuunnitelman perusteiden sekä koulutuksen järjestäjän, opettajien ja opiskelijoiden kertomusten mukaan. Aineiston pohjalta muodostamani tulkinnan

mukaan kotoutuminen hahmottuu aktiivisena kansalaisuutena ja osallisuutena yhteiskuntaan sekä erityisesti työelämään pääsemisenä. Kotoutuminen hahmottui lisäksi pitkäkestoisena ja vuorovaikutuksellisenä prosessina, jossa koulutuksella (tässä tapauksessa aikuisten perusopetuksella) on merkittävä rooli, koska aineiston mukaan se auttaa yksilöä täyttämään tietyt edellytykset kotoutumiselle.

Aikuisten perusopetukseen osallistuminen tukee aineiston perusteella aikuisten maahanmuuttotaustaisten henkilöiden kotoutumista auttamalla täyttämään kotoutumisen edellytykset, joita aineistoni perusteella ovat ensinnäkin yhteiskunnan ja kulttuurin ymmärtäminen sekä kielitaito. Kotoutuminen ja täysipainoinen osallisuus yhteiskunnassa edellyttävät tulkintani mukaan kuitenkin myös tiettyjä aikuiselta yksilöltä odotettavia tietoja ja taitoja, joita aikuisten perusopetuksen kohderyhmällä ei aineistosta nousevan oletuksen mukaan ole. Lisäksi kotoutuminen edellyttää aineiston perusteella tekemäni tulkinnan mukaan yksilöltä maailmankuvan, identiteetin, arvojen ja asenteiden muutosta, jota aikuisten perusopetukseen osallistumisen aineiston perusteella oletetaan tukevan.

Havainnollistan tulkintaani alla olevan kuvan avulla (Kuva 3). Kuva on yksinkertaistettu esitys eikä yksilön elämässä kotoutuminen välttämättä noudata tällaista suoraviivaista kronologista etenemistä. Kuva esittää kotoutumisen prosessin nuolen muodossa, jolla viittaa aineistossa esiintyvään ajatukseen kotoutumisesta eteenpäin menemisenä sekä prosessina, joka ei välttämättä koskaan ole valmis. Nuolen sisällä olevassa pallossa on kotoutumisen tavoite, jonka aineiston pohjalta tekemäni tulkinnan ymmärrän kansalaisuutena, osallisuutena ja työelämään pääsemisenä. Tähän tavoitteeseen pääsemisen edellytyksiä aikuisten perusopetuksen näkökulmasta havainnollistaa kuvan sisällä oleva pienempi nuoli. Näitä edellytyksiä ovat yhteiskunnan ja kulttuurin ymmärtäminen, kielitaito, aikuiselta odotettavat tiedot ja taidot sekä maailmankuvan, identiteetin, arvojen ja asenteiden muutos. Nämä edellytykset on lihavoitu siksi, että ne ovat tutkimustulosten osalta kaikkein keskeisimpiä. Ne kuvaavat kokonaisuuksia, joita aikuisten perusopetuksen opiskelijoiden oletetaan koulutukseen osallistumisen myötä saavuttavan. Kuvan alareunassa olevat kolme laatikkoa kuvaavat kotoutumisen prosessin luonnetta.

Kuva 3. Kotoutumisen prosessi, tavoitteet ja edellytykset aikuisten perusopetuksen näkökulmasta.

6 POHDINTA

Tässä luvussa pohdin tutkimustuloksiani työn teoreettisen viitekehyksen valossa, arvioin tutkimusprosessia ja sen lopputuloksia sekä esitän mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

6.1 Tulosten tarkastelua

Etsin tässä tutkimuksessa ymmärrystä siihen, mikä merkitys aikuisten perusopetuksella on aikuisten maahanmuuttotaustaisten henkilöiden kotoutumisen tukijana osana kotoutumiskoulutusjärjestelmää. Tutkimustulosteni perusteella aikuisten perusopetuksen kautta opiskelijat saavat tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista, vahvistavat kielitaitoaan sekä omaksuvat erilaisia tietoja ja taitoja, joita vaaditaan työelämässä ja aktiivisena kansalaisena toimimisessa. Aikuisten perusopetus on pitkäkestoisempi ja pitkäjänteisempi koulutus kuin esimerkiksi kotoutumiskoulutukset ja suomen kielen kurssit, ja lisäksi tutkimustuloksissani painottuu sen yleissivistävyys ja koulumaisuus muihin koulutusmuotoihin verrattuna. Tulosten perusteella aikuisten perusopetuksen tehtävänä on myös muokata opiskelijoiden maailmankuvaa, identiteettiä, arvoja ja asenteita kotoutumisen kannalta ”suotuisampaan” suuntaan.

Aineistosta nousi myös ajatus ”samalle viivalle pääsemisestä” valtaväestön kanssa, mikä juontanee juurensa siihen, että peruskoulun tai vastaavan oppimäärän suorittamista pidetään suomalaisessa yhteiskunnassa itsestäänselvytyksenä ja kaikille kuuluvana asiana. Tutkimustuloksissa korostuu ajatus tietyistä aikuiselta odotettavista tiedoista ja taidoista, jotka koulua vain vähän tai ei ollenkaan käyneeltä maahanmuuttotaustaiselta aikuiselta henkilöltä oletetaan puuttuvan. Tutkimustulosten perusteella aikuisten perusopetuksen

oletetaan pystyvän korjaamaan nämä ”puutteet” tarjoamalla mahdollisuuden omaksua tällaiset tiedot ja taidot. Oletuksena on, että aikuisten perusopetuksen myötä maahanmuuttotaustainen aikuinen muuttuu enemmän valtaväestön edustajan kaltaiseksi. Samalle viivalle pääsemisen oletetaan myös aineiston perusteella tarkoittavan samanlaisia jatkokouluttautumisen- ja työllistymismahdollisuuksia kuin valtaväestöllä.

Pohdin tässä osiossa tutkimustuloksia tutkielman teoreettisen viitekehyksen sekä aikaisemman tutkimuksen valossa. Lähestyn tuloksia kahdesta eri näkökulmasta, jotka ovat kotoutuminen, koulutus ja mahdollisuuksien tasa-arvo sekä kotoutuminen, koulutus ja aikuisuus.

6.1.1 Kotoutuminen, koulutus ja mahdollisuuksien tasa-arvo

Aineistossa painottui ajatus kotoutumisesta integraationa Berryn (1997) määritelmää mukaillen. Tutkimustulosten perusteella kotoutuminen on prosessi, joka tapahtuu sekä yksilön sisällä että dialogissa muiden kanssa. Opetussuunnitelman perusteiden yleinen osa näkee kotoutumisen kaksisuuntaisena prosessina, jossa maahanmuuttotaustaisen henkilön omaa kulttuurista ja kielellistä taustaa arvostetaan ja hänen oikeutensa sen vaalimiseen ja ylläpitämiseen tunnustetaan. Tämä lähestymistapa on myös linjassa laajemman suomalaisen kotoutumispolitiikan kanssa, joka perustuu integraation ajatukseen (ks. esim. Saukkonen, 2017). Myös haastateltujen hallinnon edustajien sekä kirjallisesti vastanneiden opettajien kertomuksissa heijastuu ajatus kotoutumisesta integraationa, jota koulutukseen osallistuminen tukee. Opiskelijat kuvaavat koulutuksen merkitystä omassa elämässään huomattavasti konkreettisemmin, mutta heidänkin kertomuksissaan korostuu halu oppia kieltä ja tietoa yhteiskunnasta, osallistua yhteiskunnan toimintaan ja erityisesti päästä mukaan työelämään. Aikuisten perusopetukseen osallistumisella vaikuttaa olevan heidän kotoutumisensa kannalta myönteinen merkitys juuri integraationäkökulmasta.

Integraatio on Berryn (1997) mukaan mahdollista vain silloin, kun yhteiskunta on riittävän avoin ja inklusiivinen, ja integraatio edellyttää sopeutumista kaikilta osapuolilta niin, että vähemmistöryhmien täytyy omaksua ympäröivän yhteiskunnan perusarvot mutta myös valtakulttuurin edustajien

täytyy olla valmiita tekemään muutoksia ja myönnytyksiä (Berry, 1997, 6–12). Tutkimukseni tulosten perusteella aikuisten perusopetuksen järjestämisen lähtökohdat tunnustavat yksilön oikeuden omaan kieleensä ja kulttuuriinsa, mutta aineiston perusteella on epäselvää, missä määrin aikuisten perusopetuksen kontekstissa valtaväestön ja -kulttuurin edustajat ovat valmiita tekemään tällaisia myönnytyksiä. Tämä näkyy aineistossa erityisesti suhtautumisessa uskonnollisuuteen sekä maailmankuvan että konkreettisen käyttäytymisen osalta. Opetussuunnitelman perusteissa sekä hallinnon ja opettajien kertomuksissa korostetaan tieteellisen maailmankuvan omaksumista, ja etenkin hallinnon ja opettajien kertomuksissa tämä näyttää edellyttävän myös esimerkiksi uskonnollisesta maailmankuvasta luopumista. Lisäksi käytännön tasolla hallinnon edustajat ja opettajat mainitsevat usein esimerkiksi rukoilemisen ongelmallisuuden koulun arjessa, ja ongelmallisuutta perustellaan sillä, ettei rukoileminen vastaa suomalaisten keskivertokäytäntöjen mukaan toimimista ja että vastaavalla tavalla ei voi toimia työelämässä. Laajemmassa mittakaavassa ja erityisesti rakenteellisen kotoutumisen (ks. Saukkonen, 2017, 18) näkökulmasta on kuitenkin aiheellista kysyä, mitä myönnytyksiä olemme valmiit tekemään suomalaisessa työelämässä, jotta maahanmuuttotaustaiset henkilöt pääsevät paremmin kiinni yhteiskuntaan.

Suomalainen yhteiskunta on vahvasti koulutusyhteiskunta, jossa koulutus on keskeisimpiä yhteiskunnallisen integraation toteuttajia (Kivirauma ym., 2019, 14), ja eräs keskeisimmistä keinoista pyrkiä kotouttamaan maahanmuuttotaustaisia henkilöitä (Zacheus ym. 2018, 168). Usko koulutuksen voimaan ja vaikuttavuuteen nousee esiin myös tutkimusaineistossa. Opetussuunnitelman perusteiden yleisen osan tavoitteet ovat opetussuunnitelmatekstin tapaan suorastaan yleviä kuvatessaan pyrkimystä totuuteen, kauneuteen ja hyvyyteen sekä luetellessaan erilaisia laaja-alaisen osaamisen osa-alueita, joita koulutuksen myötä on tarkoitus tavoittaa. Hallinnon henkilöstö ja opettajat ovat hieman skeptisempiä näkemyksissään erityisesti sen suhteen, kuinka paljon opetussuunnitelman perusteiden tavoitteista on todellisuudessa mahdollista tavoittaa etenkin sellaisten opiskelijoiden kohdalla, joiden aiempi koulutustausta on vähäinen. Haasteista huolimatta myös hallinnon edustajat ja opettajat kuitenkin näkevät koulutukseen osallistumisen hyödyllisenä ja tärkeänä yksilön kannalta. Tutkimustulokset kuvaavat kotoutumisen prosessia

kasvamisenä ja eteenpäin pääsemisenä, ja koulutus antaa tähän joka tapauksessa paljon eväitä.

Kotoutuminen hahmottuu tutkimustuloksissa mahdollisuutena päästä osalliseksi yhteiskuntaan aktiivisena kansalaisena ja erityisesti työelämään pääsemisenä. Tämä edellyttää erilaisten tietojen ja taitojen saavuttamista, joista aineistossa nousivat esiin erityisesti kielitaito sekä yhteiskunnan ja kulttuurin ymmärtämiseen liittyvät asiat. Myös työllistymisvalmiuksien tukeminen korostui, mikä mukailee Ojapellon (2021) tutkimustuloksia kotoutumiskoulutusten opetussuunnitelmien perusteiden työelämäpainotteisuudesta. Aikuisten perusopetuksen nähdään aineistossa tarjoavan opiskelijalle mahdollisuuden näiden yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavien tietojen ja taitojen saavuttamiseen, mutta tavoitteeseen pääseminen voi olla opiskelijalle haasteellista, koska opintojen sujumiseen vaikuttaa merkittävästi esimerkiksi opiskelijan aiempi koulutustausta, suomen kielen taidon lähtötaso sekä elämäntilanne. Joka tapauksessa nopea siirtyminen ammattiopintoihin ja niiden kautta työelämään oli kaikkien haastattelemieni opiskelijoiden keskeisenä tavoitteena.

Ajatus pääsemisestä "samalle viivalle" valtaväestön kanssa peruskoulun avulla tuntuu aineistossa tarkoittavan myös ajatusta siitä, että opiskellaan samat asiat samalla tavalla. Tätä perustellaan yhdenvertaisuudella ja ajatuksella samoista mahdollisuuksista, mutta samalla oletuksena on, että opiskelijan mahdolliset vaikeudet opinnoissaan ovat hänestä itsestään johtuvia eivätkä esimerkiksi koulutuksen rakenteesta tai järjestämistavoista riippuvia. Turkkilä (2020) on tullut samantapaiseen tulokseen todetessaan, että aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet heijastaa oletuksia valtaväestöön kuuluvasta oppijasta eikä ota riittävästi huomioon kohderyhmänsä kielitaidon ja opiskelutaitojen tasoa. Tutkimustulokseni myötäilevät myös Hievasen ja kumppaneiden (2020, 4–6) näkemystä siitä, että erilaisille maahanmuuttotilanteille oppijoille tulisi voida tarjota nykyistä joustavampia ja yksilöllisempiä opintopolkuja.

Aikuisten perusopetus on osa kotoutumiskoulutusjärjestelmää, ja tutkimustulosten perusteella sen erityispiirteitä ovat pitkäkestoisuus ja pitkäjänteisyys verrattuna muihin, lyhyempiin koulutusmuotoihin sekä yleissivistävyys ja koulumaisuus. Eri koulutusmuotojen väliset erot eivät aina

kuitenkaan välttämättä ole kovin selkeät, ja opiskelijat vaikuttivat päätyneen aikuisten perusopetukseen melko satunnaisia reittejä joko eri viranomaisten ohjaamina tai sattumalta ajautumalla. Opiskelijoiden kertomuksista kävi myös ilmi, että he eivät ennen koulutuksen aloittamista olleet täysin sisäistäneet koulutuksen sisältöjä ja tavoitteita vaan kuvittelivat esimerkiksi koulutuksen olevan pelkästään suomen kielen opiskelua. Tutkimustulosten mukaan aikuisten perusopetuksen opiskelijat tulevat koulutukseen usein eri viranomaistahojen ohjaamina, ja heidän opiskeluaan määrittävät usein esimerkiksi työ- ja elinkeinotoimiston asettamat määräajat rahoitukselle sen sijaan, että he voisivat opiskella omien yksilöllisten tavoitteidensa ja kiinnostuksen kohteidensa mukaisesti. Aineistossa toistuu myös näkemys siitä, että hyvin erilaisista lähtökohdista tulevien yksilöiden ahtaminen saman koulutusputken läpi ei palvele opiskelun ja kotoutumisen tavoitteita parhaalla mahdollisella tavalla. Myös Masoud ja kollegat ovat todenneet, että pelkkä koulutukseen osallistuminen ei vielä takaa kotoutumista ja osallisuuden vahvistumista (Masoud ym., 2021), ja Kurjen (2019) mukaan kotoutumisprosessin epäonnistumisesta syytetään usein yksilöä itseään eikä ympäröivää yhteiskuntaa ja sen rakenteita. Onkin syytä kysyä, tarjoaako aikuisten perusopetus aidosti samanlaiset jatkokoulutautumisen ja työllistymisen mahdollisuudet aikuiselle maahanmuuttotautustaiselle henkilölle kuin oppivelvollisuusikäisten perusopetus on tarjonnut valtaväestölle.

6.1.2 Kotoutuminen, koulutus ja aikuisuus

Tutkimuksen keskeisenä tuloksena nousi esiin aikuisuuden ja kotoutumisen yhteys ja ristiriita. Tutkimustulosten mukaan kotoutumisen yhtenä edellytyksenä ovat aikuiselta odotettavat tiedot ja taidot, joita tarvitaan yhteiskunnassa ja työelämässä toimimiseen mutta jotka aikuisten perusopetuksen opiskelijoilta vaikuttavat puuttuvan. Nämä taidot liittyvät esimerkiksi ajattelun, oppimisen ja ongelmanratkaisun taitoihin, arjen ja elämänhallinnan taitoihin sekä käsitykseen maailmasta. Tutkimustulokset mukailevat Eteläpellon ja kollegoiden (2011, 11–12) kuvausta aikuisen aktiivisesta toimijuudesta, joka liitetään luovuuteen sekä kykyyn kriittiseen ajatteluun, ongelmanratkaisuun, riskinarviointiin, päätöksentekoon ja tunteiden rakentavaan hallintaan ja jonka vastakohtana

nähdään avuttomuus, joka rinnastuu usein puutteelliseen elämänhallintaan. Myös Turkkila (2020) on tullut samankaltaiseen tulokseen kiinnittäessään huomiota siihen, että opiskelija kuvataan opetussuunnitelman perusteiden yleisessä osassa itsenäisenä ja aktiivisena toimijana mutta joka oppiainekohtaisissa sisällöissä jää passiivisempaan rooliin tekemisen kohteena, jonka opetus saa kehittymään. Tämän tutkimuksen aineistossa passiivisuus ja avuttomuus rinnastuvat lapsellisuuteen, ja vastaavaan tulokseen on päätyntä myös Kärkkäinen (2017, 206–209).

Tutkimustulosteni mukaan aikuiset maahanmuuttotaustaiset henkilöt siis nähdään aikuisten perusopetuksen kontekstissa aikuisuudeltaan vajavaisena, ja aikuisten perusopetuksen ajatellaan voivan korjata ja normalisoida tämän vajavaisuuden. Tulokset ovat samansuuntaisia kuin Masoudin, Kurjen ja Brunilan (2020) tutkimuksessa, jossa pakolaistaustaiset henkilöt nähtiin kotoutumiskoulutuksen kontekstissa lähtökohtaisesti ihmisinä, joilla on ”ongelmia” ja jotka olivat jonkinlaisen ”korjaamisen” tarpeessa, jotta he voisivat kotoutua suomalaiseen yhteiskuntaan. Myös Niemen ja Kurjen (2013) ammatilliseen koulutukseen valmistavia koulutuksia käsittelevässä tutkimuksessa vammaiset, maahanmuuttotaustaiset henkilöt, erityistä tukea tarvitsevat nuoret sekä syrjäytymisvaarassa olevat nuoret nähtiin elämänhallintataidoiltaan puutteellisina auttavien, normalisoivien ja vastuullistavien toimenpiteiden kohteina. Omat tutkimustulokseni ovat vahvasti linjassa myös Niemen ja Kurjen tulosten kanssa.

Aikuisten perusopetuksen opiskelijan oletetaan opetussuunnitelman perusteiden tavoitteiden mukaan voivan saavuttaa puuttuvat aikuiselta odotettavat tiedot ja taidot koulutuksen myötä, mutta hieman ristiriitaisesti monien hallinnon ja opettajien mainitsemien aikuisten perusopetuksen haasteiden ymmärretään johtuvan juuri näiden taitojen lähtökohtaisesta puuttumisesta. Osittain tämä ristiriita selittyy sillä, että aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteilla on merkittäviä yhtymäkohtia oppivelvollisuusikäisten perusopetukseen. Oppivelvollisuusikäisten perusopetuksen yhteydessä erilaiset ajattelun ja oppimisen taidot kehittyvät yhdeksän vuoden koulutien aikana samalla kun lapsi ja nuori kasvavat ja kehittyvät yksilöinä. Koulua käymättömän aikuisen on hyvin haastavaa saavuttaa samanlaiset taidot muutaman vuoden opiskelun aikana ja omaksua samalla

myös koko perusopetuksen tiedollinen sisältö. Aineiston perusteella ei kuitenkaan voi varmasti sanoa, johtuvatko oletettu avuttomuus ja lapsellisuus aikuisten perusopetuksen opiskelijoiden vähäisestä koulutustaustasta, toisenlaisesta kulttuuristaustasta vai mahdollisesti molemmista.

Kuitenkin on hyvin ristiriitaista ajatella, että kouluja käymätönkään aikuinen ihminen tulisi aikuisten perusopetukseen täysin tyhjän taulun kaltaisena ja vailla minkäänlaisia ajattelun ja ongelmanratkaisun taitoja tai tietoa maailmasta. Vaikka aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa todetaankin, että aikuisen opiskelijan aiempi osaaminen tulee tunnistaa ja tunnustaa, formaalin koulutusjärjestelmän puitteissa tämä voi olla haastavaa. Näin on etenkin silloin, jos aikuisten perusopetusta verrataan suoraan oppivelvollisuusikäisten perusopetukseen. Jos näkemys oppimisesta ja osaamisesta perustuu vain yhdenlaiseen käsitykseen esimerkiksi aikuiselta odotettavasta ajattelusta tai toiminnasta, aikuisen ihmisen elämäkokemuksen myötä hankkima osaaminen jää helposti varjoon. Toisesta kulttuurista tulevan aikuisen osaaminen on ehkä erilaista kuin suomalaisessa yhteiskunnassa edellytettävä ja arvostettava osaaminen, mutta aikuiskoulutuksen puitteissa opiskelijan aikuisuus tulisi kuitenkin nähdä ja sitä tulisi kunnioittaa. Tässä piilee yksi aikuisten perusopetuksen ja laajemmin maahanmuuttotautaisille aikuisille tarkoitettujen koulutusmuotojen kehittämisen merkittävimmistä haasteista.

6.2 Tutkimuksen metodologista ja eettistä arviointia

Tässä tutkimuksessa olen lähestynyt tutkimustehtävääni laadullisen tutkimuksen keinoin. Tutkimustulokset kuvaavat yhden oppilaitoksen henkilöstön ja neljän opiskelijan näkemyksiä aikuisten perusopetuksesta kyseisen oppilaitoksen kontekstissa, joten niitä ei luonnollisestikaan voi yleistää koskemaan kaikkia suomalaisia aikuisten perusopetusta tarjoavia oppilaitoksia. Aineisto on kuitenkin varsin laaja ja perusteellinen sekä käsittelee aihetta kattavasti, joten tutkimuksen voidaan todeta kuvaavan kohdettaan monipuolisesti ja perusteellisesti. Tutkimuksen tulokset kytkeytyvät laajempaan yhteiskunnalliseen ja historialliseen kontekstiin, ja aiheeseen liittyvien aiempien tutkimusten tulokset ovat samansuuntaisia tämän tutkimuksen tulosten kanssa.

Tutkijana olen lähestynyt tutkimusongelmaani vahvan omakohtaisen kiinnostuksen ja kokemuksen kautta, ja oma esiymmärrykseni on tästä syystä vaikuttanut kaiken aikaa tutkimusasetteluun, tutkimuksen kulkuun sekä tulosten tulkintaan. Kuitenkin laadullisen tutkimuksen tunnuspiirteitä ovat aineistonkeruun ja käsittelyn yhteen kietoutuminen ja alustavien tulkintojen tekeminen jo aineistoa koottaessa (Hakala, 2018, 17), ja tutkimukseni on edennyt hermeneuttisen kehän tavoin niin, että olen käynyt dialogia aineiston kanssa ja lähestynyt vähä vähältä lopullista tulkintaani (Puusa & Juuti, 2020a, 70–72). Aineistosta tekemäni tulkinnat kuvaavat omaa näkemystäni ja jäsenystäni tutkimusaiheestani, ja joku toinen tutkija tulkitsisi aineistoa luultavasti toisenlaisella tavalla ja nostaisi sieltä ehkä esiin toisenlaisia painotuksia.

Olen tutkimusprosessin aikana pyrkinyt kaikin tavoin noudattamaan hyvää tutkimuskäytäntöä (ks. esim. Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2006) niin tutkimuksen kuvaamisessa ja raportoinnissa, tutkimusaineiston keräämisessä kuin aineiston käsittelyssä ja säilyttämisessä. Olen pyrkinyt kuvaamaan tutkimuksen kulkua mahdollisimman yksityiskohtaisesti niin, että lukija saa asianmukaisen kuvan siitä, miten olen päätenyt esittämiini johtopäätöksiin. Kaikki tutkimukseen osallistuneet henkilöt ovat osallistuneet tutkimukseeni vapaaehtoisesti, ja he ovat olleet tietoisia tutkimukseni tarkoituksesta ja antamiensa tietojen käsittelystä. Eettisesti oikea toiminta tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden kohdalla on minulle paitsi hyvän tieteellisen käytännön näkökulmasta myös henkilökohtaisesti erittäin tärkeää, koska ilman heidän panostaan tätä tutkimusta ei olisi tällaisenaan olemassa. Olen tutkittavilleni erittäin kiitollinen siitä, että he halusivat uhrata aikaansa ja kertoa minulle näkemyksistään.

6.3 Tutkimuksen käytännöllinen merkitys ja jatkotutkimusaiheet

Tutkimukseni tuloksia on mahdollista hyödyntää aikuisten perusopetuksen kehittämisessä sekä oppilaitostasolla että laajemmin. Koulutuksen järjestäjän ja opettajien näkökulmasta tutkimustulokseni auttavat tarkastelemaan ja kyseenalaistamaan koulutukseen liittyviä ennakko-oletuksia ja asenteita esimerkiksi opiskelijoiden aikuisuuden suhteen. Lisäksi työni tulokset tuovat esiin aikuisten perusopetuksesta nousevia kotoutumista tukevia elementtejä, joita on

mahdollista hyödyntää, kun selvitetään ja suunnitellaan kullekin opiskelijalle parhaiten sopivaa opiskelupolkua. Tuloksia voi myös hyödyntää aikuisten perusopetuksen ja maahanmuuttotaustaisten henkilöiden koulutuksen kehittämiseen laajemminkin. Aikuisten perusopetuksen asema kotoutumiskoulutusjärjestelmän osana on vielä osittain epäselvä, ja tutkimukseni tulokset voivat osaltaan auttaa määrittelemään aikuisten perusopetuksen roolia muihin koulutusmuotoihin nähden.

Mahdollisena jatkotutkimusaiheena haluaisin tutkia osaamisen tunnistamista ja tunnustamista sekä arviointia aikuisten perusopetuksessa. Tutkimustulosteni mukaan aikuinen maahanmuuttotaustainen opiskelija nähdään lapsellisena ja vajavaisena aikuisena, mikä johtuu siitä, että hänen osaamisensa tietyissä asioissa nähdään jollain tavalla puutteellisena. Käsitteet osaamisesta ja osaamattomuudesta heijastuvat väistämättä myös oppimisen arviointiin. Olisi kiinnostavaa tutkia, miten esimerkiksi aikuisten perusopetuksen opettajat ymmärtävät opetuksen kautta tavoitellun osaamisen ja mitä ristiriitoja opiskelijan suoriutumisen mahdollisesti on tämän tavoitteen kanssa. Opiskelijoiden osaamista ja sen tunnistamista ylipäänsä olisi tärkeää tutkia, jotta opetus voisi vastata paremmin ja yksilöllisemmin erilaisten opiskelijoiden moninaisiin tarpeisiin.

Tutkimukseni tavoitteena on ollut tuoda esiin aikuisten perusopetuksen erityispiirteitä, tarjota tietoa aikuisten perusopetuksesta sitä vielä tuntemattomille ja lisätä siihen liittyvää ymmärrystä siihen perehtyneille ja sen parissa työskenteleville. Aikuisten perusopetus ja aikuisten maahanmuuttajien koulutusmuodot laajemmin sisältöineen ja tavoitteineen ansaitsevat tulla paremmin ja laajemmin tunnetuiksi, jolloin myös edistetään rakentavaa yhteiskunnallista keskustelua esimerkiksi kotoutumisen onnistumiseen liittyen.

Vaikka olen tässä tutkimuksessa keskittynyt tarkastelemaan aikuisten perusopetusta nimenomaan kotoutumista tukevana koulutusmuotona, sen juuret ovat kuitenkin vahvasti yleissivistävän koulutuksen perinteissä. Olen tässä tutkielmassa tarkastellut kriittisestikin esimerkiksi opetussuunnitelman perusteiden yleisiä tavoitteita ja nostanut esiin tutkittavieni näkemysten taustalla piileviä ennakoasenteita, ja tutkimuksellani haluan haastaa kaikki koulutuksen parissa työtä tekevät katsomaan omassa työssään myös pintaa syvemmälle. Vaikka ”samalle viivalle” pääseminen ei ehkä toteudukaan, haluan kuitenkin

edelleenkin itse uskoa koulutuksen mahdollisuuksiin tehdä hyvää, muuttaa maailmaa sekä siihen, että kaiken oppimisen myötä yksilön elämä ja maailma aina rikastuvat. Ja kuten eräs haastattelemani hallinnon edustaja toteaa, koulutuksen perimmäisenä tavoitteena on lopulta antaa ”välineitä siihen hyvään elämään”.

LÄHTEET

- Ala-Kauhaluoma, M., Pitkänen, S., Ohtonen, J., Ramadan, F., Hautamäki, L., Vuorento, M. & Rinne, H. (2018). *Monimenetelmäinen tutkimus kotouttamistoimenpiteiden toimivuudesta*. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2018. Helsinki: Eduskunta.
- Antikainen, A., Rinne, R. & Koski, L. (2013). *Kasvatussosiologia*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Armila, P. & Käyhkö, M. (2018). Koulutusyhteiskunnan reunamerkitöjä – Syrjäseudulla asuvat nuoret ja toisen asteen koulutukseen hakeutuminen. Teoksessa H. Silvennoinen, M. Kalalahti & J. Varjo (toim.), *Koulutuksen lupaukset ja koulutususko*. Kasvatussosiologian vuosikirja II. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 129–162.
- Berry, J.W. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5-68.
- Eskola, J., Lähti, J. & Vastamäki, J. (2018). Teemahaastattelu: Lyhyt selviytymisopas. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 27–51.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Eteläpelto, A., Heiskanen, T. & Collin, K. (2011). Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys. Teoksessa A. Eteläpelto, T. Heiskanen & K. Collin (toim.), *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 11–29.
- Euroopan yhteisöjen komissio. (2005). *Komission tiedonanto neuvostolle, Euroopan parlamentille, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle sekä alueiden komitealle. Yhteinen toimintasuunnitelma kotouttamiselle. Puitteet kolmansien maiden kansalaisten kotouttamiselle Euroopan*

unionissa. KOM(2005) 389 lopullinen. Annettu Brysselissä 1.9.2005.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0389&from=EN>

- Guo, S. (2011). Lifelong learning in the age of transnational migration. *International Journal of Lifelong Education*, 29(2), 143-147.
- Haikkola, L. & Sotkasiira, T. (2017). Työvoimapalvelut työmarkkinapolkujen muokkaajina. Esimerkkinä tapaustutkimukset kotouttamisen kentällä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 82(6).
- Hakala, J. T. (2018). Toimivan tutkimusmenetelmän löytäminen. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 14–26.
- Hievanen, R., Frisk, T., Väättäin, H., Mustonen, K., Kaivola, J., Koli, A., Liski, S., Muotka, V. & Wikman-Immonen, A. (2020). *Maahanmuuttajien koulutuspolut. Arviointi vapaan sivistystyön lukutaitokoulutuksesta, aikuisten perusopetuksesta ja ammatillisen koulutuksen kielitaitovaatimusten joustavoittamisesta*. Julkaisut 11:2020. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- Joro, T. (2019). *Turvapaikanhakijoiden osaaminen yhteiskunnallisena voimavarana. Selvitys Suomen Punaisen Ristin vastaanottokeskuksissa vuosina 2016–2018 tehdyistä turvapaikanhakijoiden osaamiskartoituksista*. Punainen Risti
- Kivirauma, J., Zacheus, M. & Jahnukainen, M. (2019). Johdanto: Monikulttuurisuus suomalaisessa yhteiskunnassa. Teoksessa K. Jahnukainen, M. Kalalahti & J. Kivirauma (toim.), *Oma paikka haussa. Maahanmuuttotauustaiset nuoret ja koulutus*. Helsinki: Gaudeamus, 10–22.
- Koski, L. & Moore, E. (2001). Näkökulmia aikuisuuteen ja aikuiskasvatukseen. *Aikuiskasvatus*, 21(1), 4–13. <https://doi.org/10.33336/aik.93334>
- Kotouttaminen.fi-verkkosivusto. Ei vuosilukua. <https://kotouttaminen.fi/etusivu>
- Kurki, T. (2019). *Immigrant-ness as (mis)fortune? Immigrantisation through integration policies and practices in education*. University of Helsinki, Faculty of Educational Sciences. Helsinki Studies in Education 40.
- Kärkkäinen, K. (2017). *Learning, teaching and integration of adult migrants in Finland*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research

594. University of Jyväskylä.

Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010. Annettu Helsingissä 30.12.2010.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386>

Larja, L., Sutela, H. & Witting, M. (2015). *Ulkomaalaistaustaiset nuoret jatkavat toisen asteen koulutukseen suomalaistaustaisia harvemmin* [verkkójulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus.

https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/art_2015-11-02_001.html

Malin, M. & Anis, M. (2013). Maahanmuuttajat hyvinvointivaltiossa. Teoksessa P. Martikainen, P. Saukkonen & M. Säävälä (toim.) *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 141–162.

Masoud, A., Holm, G. & Brunila, K. (2021). Becoming integrateable: hidden realities of integration policies and training in Finland. *International Journal of Inclusive Education*, 25(1), 52-65.

<https://doi.org/10.1080/13603116.2019.1678725>

Masoud, A., Kurki, T. & Brunila, K. (2020). 'Learn Skills and Get Employed': Constituting the Employable Refugee Subjectivity through Integration Policies and Training Practices. Teoksessa K. Brunila & L. Lundahl (toim.), *Youth on the Move: Tendencies and Tensions in Youth Policies and Practices*. Helsinki: Helsinki University Press, 101-123.

Moilanen, R. (2004). Miten uudissanat kotiutua ja kotouttaa ovat kotiutuneet kieleemme. *Kielikello* 2/2004. <https://www.kielikello.fi/-/miten-uudissanat-kotoutua-ja-kotouttaa-ovat-kotiutuneet-kieleemme->

Niemi, A-M. & Kurki, T. (2013). Amislaiseksi valmistettu, valmennettu, kuntoutettu ja ohjattu? Teoksessa K. Brunila, K. Hakala, E. Lahelma & A. Teittinen (toim.), *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus, 201–215.

Ojapelto, A. (2021). *Integration for Employability? Transforming discourses in integration training for adults*. Pro gradu -työ. Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta.

<https://trepo.tuni.fi/handle/10024/124430>

Opetushallitus. (2012). *Aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksen opetussuunnitelman perusteet 2012*. Määräykset ja ohjeet 2012:1. Opetushallitus.

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/139342_aikuisten_maahan_muuttajien_kotoutumiskoulutuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2012.pdf

Opetushallitus. (2017). *Aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Määräykset ja ohjeet 2017:9a.

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/aikuisten_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2017.pdf

Opetushallitus. (2019a). *Aikuisten perusopetus*. Verkkosivu osoitteessa

<https://www.oph.fi/koulutus-ja-tutkinnot/aikuisten-perusopetus>

Opetushallitus. (2019b). *Aikuisten perusopetukseen osallistuneiden määrä tuplaantunut*. Tiedote 06.08.2019.

<https://www.oph.fi/uutiset/2019/aikuisten-perusopetukseen-osallistuneiden-maara-tuplaantunut>

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2014). *Aikuisten maahanmuuttajien perusopetus. Kehittämissuositukset*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2014:3. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2019). *Maahanmuuttajien koulutuspolut ja integrointi. Kipupisteet ja toimenpide-ehdotukset III*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:1. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Perusopetusasetus 852/1998. Annettu Helsingissä 20.11.1998.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852>

Perusopetuslaki 628/1999. Annettu Helsingissä 21.8.1998.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Puusa, A. (2020). Haastattelutyypit ja niiden metodiset ominaisuudet.

Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.), *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus, 99–112.

Puusa, A. & Juuti, P. (2020a). Organisaatiokulttuurinäkökulma esimerkkinä laadullisen tutkimuksen yleistymisestä. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.), *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus, 58–72.

Puusa, A. & Juuti, P. (2020b). Laadullisen tutkimuksen olemus. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.), *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki: Gaudeamus, 73–83.

- Raatikainen, P. (2004). *Ihmistieteet ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rinne, R., Kivirauma, J. & Lehtinen, E. (2015). *Johdatus kasvatustieteisiin*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Rinne, R. (2011). Demokratia, koulutuksen kasautuvuus ja aikuiskoulutuspolitiikka. Teoksessa R. Rinne & A. Jauhiainen (toim.), *Aikuiskasvatus ja demokratian haaste*. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura, 8–40.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. (2006). *KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto* [verkkójulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.
<https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus>
- Sandberg, T. & Stordell, E. (2016). *Vastaanottokeskuksissa toteutettu alkuvaiheen osaamisen tunnistaminen 15.3.2016*. Testipiste.
- Saukkonen, P. (2013). *Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saukkonen, P. (2016). Mitä on kotoutuminen? *Kvartti* 4/2016, 60–72.
- Saukkonen, P. (2017). *Kotoutumisen seurantajärjestelmän kehittäminen Helsingin kaupungilla*. Tutkimuskatsauksia 2017. Helsingin kaupunki, kaupunginkanslia, kaupunkitutkimus ja tilastot.
- Siljander, P. (1988). *Hermeneuttisen pedagogiikan pääsuuntaukset*. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 55/1988. Oulu: Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.
- Silvennoinen, H., Kalalahti, M. & Varjo, J. (2018). Koulutususkon yhteiskunnallisena ilmiönä. Teoksessa H. Silvennoinen, M. Kalalahti & J. Varjo (toim.), *Koulutuksen lupaukset ja koulutususkon*. Kasvatustieteiden tutkimuskeskuksen vuosikirja II. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 11-42.
- Suomen perustuslaki. 731/1999. Annettu Helsingissä 11.6.1999.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Sutela, H. & Larja, L. (2015). *Ulkomaalaistaustaisessa väestössä paljon korkeasti ja paljon matalasti koulutettuja* [verkkójulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/art_2015-11-02_002.html
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*.

Helsinki: Tammi.

Turkkila, A. (2020). *Aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelma opetuksen suunnittelun välineenä ja kohderyhmänsä määrittäjänä*. Pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto, kieli- ja viestintätieteiden laitos.

<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/70937>

Työ- ja elinkeinoministeriö. (2012). *Valtion kotouttamisohjelma. Hallituksen painopisteet vuosille 2012–2015*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Konserni. 27/2012.

Työ- ja elinkeinoministeriö. (2016). *Valtion kotouttamisohjelma vuosille 2016–2019 ja valtioneuvoston periaatepäätös Valtion kotouttamisohjelmasta*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 45/2016. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Työ- ja elinkeinoministeriö. (2017). *Maahanmuutto ja kotoutuminen Suomessa*. [verkkopublication]

<https://kotouttaminen.fi/documents/3464316/4355252/Tietopaketti+2017-05-A4.pdf/8841d958-889b-4af2-a83c-9a16de08fb00/Tietopaketti+2017-05-A4.pdf>

Zacheus, T., Kalalahti, M., Kivirauma, J., Mäkelä, M-L., Saarinen, M., Varjo, J. & Jahnukainen, M. (2018). Maahanmuuttajataustaiset nuoret ja koulutuksen lupaus. Teoksessa H. Silvennoinen, M. Kalalahti & J. Varjo (toim.), *Koulutuksen lupaukset ja koulutususkko*. Kasvatussosiologian vuosikirja II. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino, 163–208.

LIITTEET

LIITE 1: REHTORIN, APULAISREHTORIN JA OPINTO-OHJAAJAN HAASTATTELU

1. Kotoutumisesta yleisesti

- Miten ymmärrätte kotoutumisen? Entä kotouttamisen?
- Mitkä asiat ovat mielestänne tärkeimpiä kotoutumisen kannalta?
- Mitkä ovat mielestänne kotoutumisen suurimmat haasteet?

2. Aikuisten perusopetuksesta yleisesti

- Miten ymmärrätte aikuisten perusopetuksen kotouttavan tehtävän?
- Mitä muita tehtäviä aikuisten perusopetuksella mielestänne on?
- Mikä on mielestänne aikuisten perusopetuksen tärkein tehtävä?
- Mitkä ovat mielestänne aikuisten perusopetuksen suurimmat haasteet?

3. Koulun toimintakulttuuri ja kotouttaminen/kotoutuminen

- Miten kotouttaminen näkyy tämän koulun toimintakulttuurissa?
- Miten kotouttaminen/kotoutuminen näkyvät koulun opetussuunnitelmassa?
- Miten seuraavat opetussuunnitelman perusteissa mainitut kotoutumiseen liittyvät osa-alueet näkyvät koulun toiminnassa ja miten ne tukevat kotoutumista?
 - o opiskelijoiden oman kulttuuri-identiteetin rakentuminen
 - o suomalaiseen yhteiskuntaan integroituminen
 - o riittävien kielellisten valmiuksien saavuttaminen
 - o riittävien yhteiskunnallisten valmiuksien saavuttaminen
 - o arjen taitojen tukeminen (esim. perhe-elämän haasteet)
 - o kotoutumisprosessin hahmottaminen
 - o työelämätaidot
 - o osallisuus ja toimijuus

- verkostoituminen esim. työelämän ja järjestötoimijoiden kanssa, kulttuurisesti monimuotoiset oppimisympäristöt
- opetuksen eheyttäminen ja monialaiset oppimiskokonaisuudet
- ohjaus ja hops, kotoutumissuunnitelma?
- ohjauksen, oppimisen ja opiskelun tuen, opiskeluhuollon sekä kurinpidollisten keinojen käytännöt
- yhteistyö muiden toimijoiden kanssa
- arviointi
- muualla hankitun osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen
- Mitkä ovat mielestänne tämän koulun vahvuudet opiskelijoiden kotoutumisen tukemisessa?
- Mitkä ovat mielestänne tämän koulun haasteet ja kehittämisen kohteet opiskelijoiden kotoutumisen tukemisessa?

4. Lopuksi

- Mitä muuta haluaisitte sanoa aiheesta?

LIITE 2: KYSELY OPETTAJILLE

1. Mitä mielestäsi tarkoittaa kotoutuminen?
2. Mitkä asiat ovat mielestäsi tärkeimpiä kotoutumisen kannalta?
3. Mikä on mielestäsi aikuisten perusopetuksen tärkein tehtävä?
4. Mitä mielestäsi tarkoittaa aikuisten perusopetuksen kotouttava tehtävä?
5. Miten oma(t) opetettava(t) aineesi tukee opiskelijoiden kotoutumista?
6. Miten tuet opiskelijoiden kotoutumista omassa opetustyössäsi?
7. Mitkä ovat mielestäsi oman oppilaitoksesi vahvuudet kotoutumisen tukemisessa?
8. Mitkä ovat mielestäsi oman oppilaitoksesi haasteet ja kehittämisen kohteet kotoutumisen tukemisessa?
9. Haluaisitko vielä kertoa jotain aikuisten perusopetukseen ja kotoutumiseen liittyvää?

LIITE 3: OPISKELIJOIDEN RYHMÄHAASTATTELU

1. Aloitus

- Mistä maasta olet ja milloin tulit Suomeen?
- Kävitkö omassa maassa koulua?

2. Kotoutumisesta yleisesti

- Tiedätkö, mitä tarkoittaa kotoutuminen? (Sanan merkityksen avaaminen)
- Mitä asioita tarvitaan siihen, että ihminen voi kotoutua?
- Mistä tietää, onko ihminen kotoutunut?

3. Lyhyesti opiskelijoiden omasta kotoutumisprosessista

- Milloin olet tullut Suomeen?
- Mikä on oma koulutushistoriasi Suomessa?
- Miten erilaiset kurssit ja koulutukset eroavat toisistaan?

4. Aikuisten perusopetuksesta

- Miksi olet tullut peruskouluun opiskelemaan?
- Mikä on mielestäsi peruskoulun tehtävä?
- Onko peruskoulu Suomessa tärkeä? Miksi/miksi ei?
- Onko peruskoulu sinulle tärkeä? Miksi/miksi ei?
- Miten peruskoulu auttaa opiskelijoita kotoutumaan Suomeen?
- Miten eri aineet auttavat opiskelijoita kotoutumaan Suomeen?
- Pitäisikö sinun mielestäsi peruskoulussa olla vielä lisää jotakin (esimerkiksi jonkun tietyn aineen opintoja), että se auttaisi opiskelijoita kotoutumaan?

5. Tämän koulun toiminnasta

- Mitkä asiat tässä koulussa auttavat mielestäsi opiskelijoita kotoutumaan?

6. Lopuksi

- Mitkä ovat tärkeimmät asiat, mitä sinä olet oppinut peruskoulussa? Miten sinä käytät niitä tulevaisuudessa?
- Miten peruskoulu on auttanut sinua kotoutumaan?
- Haluatko sanoa vielä jotain muuta aiheeseen liittyvää?